

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

" ما علمت منه إلا خيراً "

"Ben onun (Safvan) hakkında ancak hayır biliyorum"

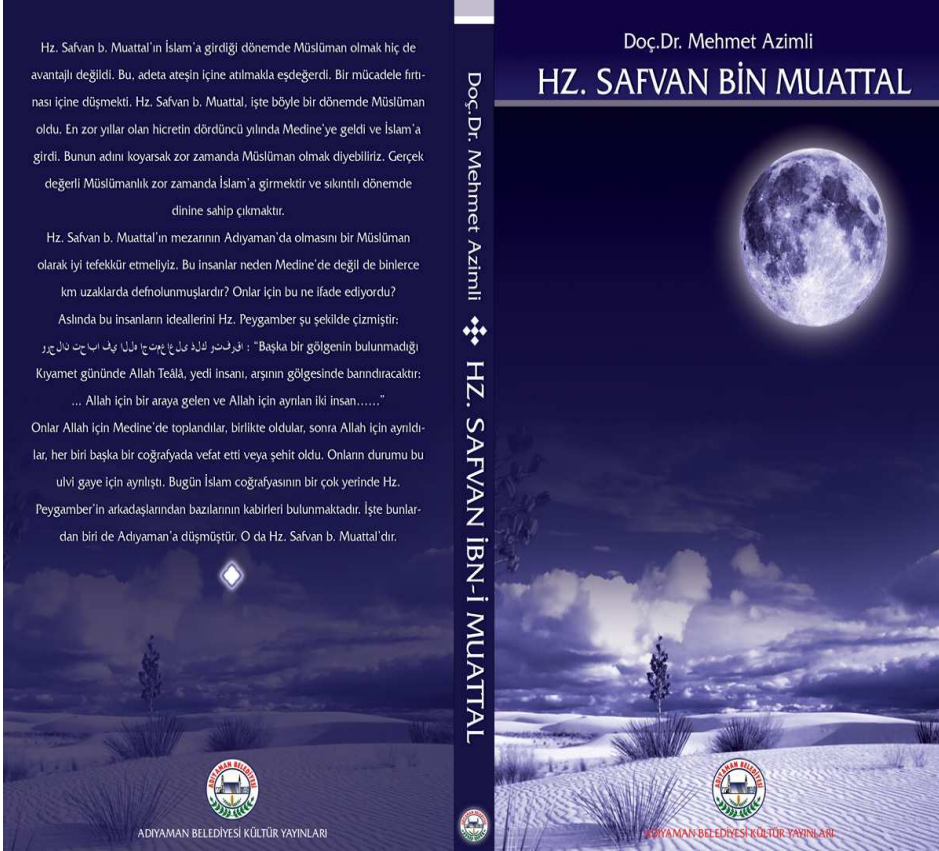
HZ. MUHAMMET (SAV)

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

ve

Adıyaman Bölgesinin İslamlaşması

Doç. Dr. Mehmet AZİMLİ

Bu belgeyi www.safvanbinmuattal.org adresinden indirebilirsiniz.

Kitabın Adı

Hz. Safvan Bin Muattal

Yazarı

Doç. Dr. Mehmet AZİMLİ

Kapak Tasarım

&

Sayfa Düzeni

Adım Ajans Yayıncılık

Tel: (0212) 458 38 82

info@adimajans.com.tr

Baskı Cilt: Step Matbaacılık

Tel: (0212) 446 88 46

Nisan 2008

**Bu çalışmamı, küçüklüğümden beri
bana sahabe sevgisini aşılıyarak
mesleğime yönlendiren
annem Hacibe AZİMLİ'ye
ithaf ediyorum....**

1968 yılında Konya’da doğdu. İlköğretimini Sille İlkokulu’nda, orta öğretimini Konya İ.H.L.’de tamamladı. 1991’de Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 1991-1998 yılları arasında Ordu-Ulubey İHL’de ve Konya-Karapınar İHL’de öğretmenlik yaptı. Selçuk Üniversitesi’nde 1994’de “*Abbasi Dönemi Şii karakterli İsyanlar*” adlı çalışmasıyla yüksek lisansını, 1999’da “*Halifeliğin Kurumlaşması*” adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. “*Abbasiler Dönemi Babek İsyanı*” adlı çalışmasıyla 2005 yılında Doçent oldu. Halen, 1998 de araştırma görevlisi olarak girdiği Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde İslam Tarihi Anabilim Dalı Başkanı olarak çalışmakta olan Azimli, evli ve üç çocuk sahibi olup Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Yayınlanan makaleleri yanında basılan eserleri şunlardır;

1. **Abbasiler Dönemi Babek İsyanı**, İlahiyat Yay. Ankara, 2004.
2. **Halifelik Tarihine Giriş**, Öykü Yay. Konya, 2005.
3. **Abbasi Dönemi Şii Karakterli Hareketler**, Öykü Yay. Konya, 2006.
4. **Son Müderris Musa Kazım Efendi**, (Basılma aşamasında)
5. **Siyeri Farklı Okumak**, (Basılma aşamasında)

ÖNSÖZ	8
GİRİŞ	10
SAHABENİN DEĞERİ	10
Sahabe Kimdir?	10
Kuran’dan Ayetlerle Sahabenin Önemi	12
Sahabenin Dindeki Yeri.....	16
Sahabenin bizim için anlamı ne olmalıdır?	17
Anadolu’daki Sahabe Kabirleri	17
Adıyaman’da Sahabeler.....	19
Hz. Safvan b. Muattal’ın Mezarı	20
I. BÖLÜM	22
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE HZ. SAFVAN B. MUATTAL	22
A. <i>HZ. SAFVAN B. MUATTAL’IN KABİLESİ</i>	22
B. <i>HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ</i>	24
Hz. Safvan b. Muattal’ın İslam’a Girdiği Yıllar Müslümanlar	24
Hicret Sonrası Medine	24
Zor Zamanda Müslüman Olmak.....	26
Resmî Görev	30
C. <i>İFK OLAYI</i>	30
Beni Mustalik Gazvesi.....	30
Ensar-Muhacir Kavgası	31
Hz. Safvan b. Muattal ve Hz. Aişe’ye İftira Olayı	32
Hz. Safvan b. Muattal’ın Olayı Duyması ve Tavrı.....	40
Hz. Safvan b. Muattal’ın Hassan b. Sabit’i Öldürmeye Kalkışması	40

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

Hz. Safvan b. Muattal'ın Yakalanıp Bağlanması	42
Hz. Safvan'ın Muhakeme Edilişi ve Tutuklanması	42
Sad b. Ubade'nin, Hz. Safvan'ı Bıraktığı ve Giydirip Kuşattığı	43
Hassan'ın Hz. Safvan'a Hakkını Bağışlayışı	45
İftiranın Allah Tarafından Temizlenmesi	45
Hasur Meselesi	50
İfk Olayı Sonrası Hz. Safvan b. Muattal	51
Yeni Bir Görev	51
Kürz b. Cabir Seriyyesi	52
Hz. Peygamber: Dokunmayın Safvan'a	52
II. BÖLÜM.....	54
HZ. PEYGAMBER'DEN SONRA HZ. SAFFAN	54
Şam ve Irak Bölgesine Seferler	54
Cezire Bölgesi Ve Çevresi	55
Adıyaman'da Yerleşim	56
40 Yıllık İkamet	57
Hz. Safvan b. Muattal'ın Vefatı	58
Ölüm Tarihi	61
Neden Adıyaman?	61
Kabir Adabı	62
III. BÖLÜM	70

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

HZ. SAFVAN B. MUATTAL'DAN GELEN RİVAYETLER	70
Namazın Mekruh Olduğu Vakitler	70
Kocasını İzin Vermeksizin Kadının Nafile Oruç Tutması....	66
Gece Namazı.....	69
EK:	71
SAHABE DÖNEMİNDE CEZİRE BÖLGESİ VE ÇEVRESİNİN FETİHLERİ	71
Hulefa-i Raşidîn Dönemi Gerçekleşen İlk Fetihlerin Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler	74
Hz. Peygamber Dönemi Savaşları ve Sebepleri	80
Hulefa-i Raşidîn Dönemi Fetihlerin Sebepleri	79
Siyasi Gerekçeler	80
Ekonomik Gerekçeler	87
Dini Gerekçeler.....	94
SONUÇ.....	99
BİBLİYOGRAFYA	101

ÖNSÖZ

Hiz. Safvan b. Muattal'ın hayat hikâyesi ile ilgili bir çalışma yapmam, tamamen tesadüf eseri olmuştur. İlk Dönem İslam Tarihi alanında ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehirlerinin fethedilmeleri ile ilgili çalışmalar yapmama rağmen, Adıyaman yöresi ile ilgili bir çalışmada bulunmamıştım. Diyanet İslam Ansiklopedisi yetkililerinin hazırlamam için teklif ettikleri Ben-i Suleym maddesini hazırlarken, Müslüman fetihleri sonucu Adıyaman yöresinde Ben-i Suleym Kabilesi'nin yerleştiğini ve bu kabileden olan sahabeden Hiz. Safvan b. Muattal'ın mezarının da burada olduğunu öğrenince alan araştırması yaparak, gerçekten burada böyle bir mezarın olduğunu teyit ettim. Hatta Adıyaman'da Hiz. Safvan b. Muattal adında bir derneğin olduğunu öğrendim. Bu arada benim bu tür araştırmalarımı duyan ve bir grup samimi insanın oluşturduğu Hiz. Safvan b. Muattal Derneği yetkilileri benimle irtibat kurarak bir Ramazan gecesi Hiz. Safvan b. Muattal hakkında konferans vermeme istediler.

Esasen, Hiz. Safvan b. Muattal hakkında çok detaylı bilgiler olmayacağını düşünerek ilk başta bu teklifi kabul etmek istemesem de, dernek yetkililerinin ısrarlarını kıramayarak konuyu araştırmaya başladım. Şimdiye kadar Hiz. Safvan b. Muattal hakkında müstakil bir çalışma yapılmamıştı. Sadece emekli vaiz Abdülcelil Candan tarafından bu konuda küçük bir risale yazılmıştı. Ancak araştırmaya başlayınca, Hiz. Safvan b. Muattal hakkında önemli oranda bilgiye ulaştım ve bu bilgilerin bir kısmını Adıyaman'da verdiğim konferansta aktardım.

Konferans sonrası, gerek dinleyiciler gerek belediye ve bürokrasideki yetkililer ve özellikle de Hiz. Safvan b. Muattal Derneği yetkilileri bu bilgileri kitap haline getirmeme istediler. Safvan b. Muattal

Derneği, Hiz. Safvan b. Muattal'ın mezarı için yeni projeler geliştirip buraya bir kompleks yapmayı tasarlıyordu ve bu kompleksin teorik yönünü oluşturması için bir kitaba ihtiyaç bulunuyordu. Böylece Hiz. Safvan b. Muattal'ın hayatını yazmam konusundaki ısrarları devam edince bu kitabı yazmaya koyuldum. Kitabımız bir biyografi kitabı olacaktır. Bu sebeple, bu kitabın yazılmasına vesile olan dernek yetkililerine buradan teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Mehmet Azimli
Diyarbakır-2008

GİRİŞ

SAHABENİN DEĞERİ

Biyografisini yazdığımız insan, herhangi bir şahıs olmayıp dünyanın gelmiş geçmiş en üstün insanı ve insanlara rahmet olsun¹ diye gönderilen Hz. Peygamber'in kutlu arkadaşlarından biri olan ve Adıyaman'da metfun bulunan Hz. Safvan b. Muattal'dır. Burada onun hakkında Klasik İslam Tarihi kaynaklarında ve Hadis kitaplarında elde edebildiğimiz bilgileri ilk elden kaynaklardan aktaracağız. Ancak onun hayatı konusunda bilgi vermeden önce sahabe nedir? Bizim için önemi ne olmalıdır? Bu konudaki bazı ayet ve hadisleri aktarmak gerekmektedir.

Sahabe Kimdir?

Arapça bir kelime olan sahabî; “arkadaşlık etmek ve bir kimseyle beraber bulunmak” anlamına gelen bir isimdir.² Aynı kökten “sâhib” kelimesinin çoğulu ise sahb, ashab ve sahâbe şeklinde gelmektedir.³ Terim olarak sahabî kavramı **Hz. Peygamber’le arkadaşlık yapan veya onu gören her Müslüman** için kullanılmaktadır.⁴ Bilginler, Hz. Peygamber’le bir sene, bir ay, bir gün veya bir an arkadaşlık yapan veya onu gören her Müslüman’ın sahabî olduğunu söylemektedirler. Bazı bilginler bu tanımı daha da genişleterek sahabîyi: “Ona inanarak Hz. Peygamber’le karşılaşan (mulakat) ve İslam üzere ölen kişidir,” şeklinde tanımlamakta ve bu tanımın içine onunla birlikteliği uzun veya kısa süre paylaşan, ondan rivayette bulunan veya bulunmayan, onunla beraber gazveye katılan veya katılmayan, onunla oturup konuşmadığı halde onu gören veya âmâlık gibi bir arızadan dolayı onu göremeyen herkesin dahil olduğunu ifade

¹ Enbiya, 107 “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

² Musa Bağcı, *Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*, Ankara, 2004, 15-21.

³ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1995, VII, 85.

⁴ Buhârî, *Ashabu'n-Nebî*, 1.

etmektedir.⁵ Netice itibarıyla bu sahabîlik vasfı, imandaki kuvvet ve zaaf, sabır, metanet ve emanet bakımından dereceleri farklı olmakla birlikte, Hz. Peygamber (sav) döneminde Müslüman olan her bir şahıs için kullanılmıştır.⁶

Kuran'dan Ayetlerle Sahabenin Önemi

Bu noktada sahabeler hakkındaki en önemli şahadet kaynağımız olan Kuran'dan bazı ayetleri burada aktarmak suretiyle hayatını inceleyeceğimiz sahabenin Müslümanların kutsal kitabı tarafından ne oranda övülenlerden olduğunu göstermek istiyoruz. Kuran-ı Kerim, sahabelerin üstünlüğü ve önemini bildirirken alemlerin rabbi olan Allah'ın onlardan ne kadar hoşnut olduğunu şu ayetlerle bildirir:

*“İyilik yarışında önceliği kazanan Muhacirler ve Ensar ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnudurlar. Allah onlara, içinde temelli ve ebedi kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır; işte büyük kurtuluş budur.”*⁷

*“İnanıp hicret eden, Allah yolunda savaşanlar ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler, işte onlar gerçekten inanmış olanlardır. Onlara mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.”*⁸

Hudeybiye'deki beyate katılan sahabelerden Allah'ın hoşnut olduğu konusunda ise ayetlerde şu ifadeler bulunmaktadır:

*“Allah inananlardan, ağaç altında sana baş eğerek el verirlerken, and olsun ki hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı da bilmiş, onlara güvenlik vermiş, onlara yakın bir zafer ve ele geçirecekleri bol ganimetler bahşetmiştir. Allah, güçlü olandır, Hakim olandır.”*⁹

Allah'ın hoşnut olduğu bu insanlardan Hz. Peygamber'in

⁵ İbn Hacer, *el-İsabe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut, 1995, I, 158.

⁶ Geniş bilgi için bkz, Tayyib Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, İstanbul, 1959, 23.

⁷ Tevbe, 100.

⁸ Enfal, 74.

⁹ Fetih, 18-19.

hoşnutluğu ve ilgisini ise Kuran şöyle anlatır:

*“Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.”*¹⁰

Bu ayetteki *“size düşkün bir peygamber”* ibaresi bizim için çok önemlidir. Onlar Hz. Peygamber tarafından bu derece hassas bir şekilde sevilmekte ve üzerlerine titrenmektedir. Tabii ki onun bu kadar düşkün olduğu insanlar, bizim gibi onun ümmeti olan insanlar için de önem arz etmektedir. Bu sebeple sahabeye önem verip onların hayatlarını öğrenmek ve örnek almak konumundayız. İlk elden bilgileri bize ulaştıran bu kutlu insanlar, bu manada önemle üzerinde durulması gerekmektedir.

Benzer bir ifade şu ayette bulunmaktadır:

*“Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.”*¹¹

Bu ayette Allah tarafından Hz. Peygamber'e, gözlerini sahabelerinden ayırmaması ve onları devamlı gözetmesi emrediliyor.

Kuran, sahabenin İslam dini için fedakârlıkları konusuna şöyle temas eder:

*“İnananlardan, Allah'a verdiği ahdi yerine getiren adamlar vardır. Kimi, bu uğurda canını vermiş, kimi de(canını vermek için) beklemektedir. Ahdlerini hiç değiştirmemişlerdir.”*¹²

Bu ayette önce Allah uğruna cihat ederek canını feda edip şehit olan sahabelerden bahsedilmektedir. Daha sonra ise aynı şekilde çalışıp şehit olmak için sırasını bekleyen sahabelerden bahsedilmektedir. İşte bu şehitliği bekleyenlerden biri de Hz. Safvan b. Muattal'dır ki; beklemiş olduğu şehadet vazifesinin zamanı geldiğinde Adıyaman'da ifa etmiştir. O, bu bölgenin İslamlaşması için buraya yerleşmiş ve burada görev yaptığı

yılların sonunda şehadet mertebesine yükselmiştir.

Bu fedakârlık, canlarını vermek olduğu gibi dünyada iken yapmış oldukları diğer fedakârlıkları da vardır. İşte Kuran bunlara da şöyle temas etmektedir:

“Allah'ın verdiği bu ganimet malları bilhassa; yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden muhacir fakirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır.”

*Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler; kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir.”*¹³

Hem muhacirler hem Ensar, bu mükâfatları kazanmada öncelikli insanlardır. Çünkü bu dinin en zor yıllarının güçlüklerini omuzlamışlar ve birçok fedakârlıklarda bulunmuşlardır. İşte onlara mükâfat vardır. Ayetler bunu şöyle ifade eder:

*“O peygamber, onlara, uygun olanı emreder ve fenalıktan meneder, temiz şeyleri helal, murdar şeyleri haram kılar, onların ağır yüklerini indirir, zor tekliflerini hafifletir. Bu peygambere inanan, hürmet eden, yardım eden, onunla gönderilen nura uyanlar yok mu? İşte onlar saadete erenlerdir” dedi.*¹⁴

Başka bir ayette ise sahabenin vasıfları konusunda şöyle denilmektedir:

“Muhammed Allah'ın elçisidir. Onun beraberinde bulunanlar, inkârcılara karşı sert, birbirlerine merhametlidirler. Onları rükûa varırken, secde ederken, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk dilerken görürsün. Onlar, yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar. İşte bu, onların Tevrat'ta anlatılan vasıflarıdır. İncil'de de şöyle vasıflandırılmışlardı: Filizini

¹⁰ Tevbe, 128.

¹¹ Kehf, 28.

¹² Ahzab, 23.

¹³ Haşr, 8-9.

¹⁴ Araf, 157.

çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ekincilerin hoşuna giden ekin gibidirler. **Allah böylece bunları çoğaltıp kuvvetlendirmekle inkârcuları öfkelenendirir.** Allah, inanıp yararlı işler işleyenlere, bağışlama ve büyük ecir vaat etmiştir.”¹⁵

Bu ayette Hz. Peygamber’in arkadaşlarından övgüyle söz edilmektedir. Âlemlerin Rabbi’nin övgüsüne mazhar olan bu yüce insanlar kıyamete değin namazlarda okunan ayetlerle durumları adeta ebedileştirilmiştir. Esasen onların şahsında bütün ümmetin olması gereken örnek tavırlarından bahsedilmektedir.

“*Ey İman edenler, Musa’ya eziyet edenler gibi olmayın, Nitekim Allah, onu onların dediklerinden arındırmıştır. Ve o, Allah katında gözde biriydi. Ey İman edenler, Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin. Ki (Allah) işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah’a ve Resulüne itaat ederse, büyük bir kurtuluşa ermiş olur.*”¹⁶

Bu ayetlerde Müslümanları Hz. Peygamber’e eziyet etmekten sakındıran, söz, iş ve davranışlarıyla onu üzmemekten men eden bir üslup vardır. Sahabelerin İsrailoğulları gibi olmamaları emredilmiştir.¹⁷

Son olarak o insanların bizlerden farklarını veren aşağıdaki ayetle konuyu bitirelim. Onlar Hz. Peygamber ile birlikte yaşıyorlardı. Bunun avantajı olduğu gibi sorumluluğu da vardı. İşte ayet bunu çok güzel ifade ediyor:

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ
إِلَيْكُمْ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمْ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ

الرَّاشِدُونَ

“**Hem bilin ki, içinde Allah’ın elçisi vardır.** Şayet o, birçok işte size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıska ve isyanı da size çirkin göstermiştir.

¹⁵ Fetih, 29.

¹⁶ Ahzab, 69-71.

¹⁷ İzzet Derveze, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, İstanbul, 1989, III, 103.

İşte doğru yolda olanlar bunlardır.¹⁸”

Sahabenin Dindeki Yeri

Sahabe nesli İslam kültürünün en önemli bir parçasıdır. Bu nesil, İslam ümmeti içinde vahiy metinlerini ve Hz. Peygamber’e ait sünnet/hadislerin sonraki nesillere naklinde rol oynayan en önemli halkadır. Dolayısıyla Onların İslam kültüründe önemli bir yeri olduğu inkar edilemez bir gerçektir.

Yukarıda da aktardığımız gibi Kuran’da sahabe, yapmış oldukları erdemli davranışlardan dolayı övülmektedir. Onlar gerektiğinde dinin yayılması, kuvvetlenmesi ve insanlığın kurtuluşu için işkenceye katlanan ve hatta öldürülmekten korkmayan, malını ve mülkünü feda eden, eşini çocuklarını terk ederek göç eden kimselerdir. Bu vasfa sahip sahabeler Kuran’da övülmüşlerdir. Tağuta kulluk etmekten sakınan ve Allah’a yönelen bu kutlu insanlar müjdelenmektedir ve onlar sözü dinleyen ve en güzeline tabi olan kimseler olup, Allah’ın kendilerini doğru yola ilettiği gerçek akıl sahibi insanlar olduğu belirtilmektedir.¹⁹ Ayetler, sahabenin dinin yayılması ve kuvvetlenmesindeki rolünü ve onların davranış bakımından ortaya koydukları fazilet ve üstünlüklerini ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber’e isnat edilen rivayetlerde de sahabenin faziletine dair bazı ifadeler vardır. İmran b. Husayn ve Abdullah b. Mes’ud’un rivayetine göre Hz. Peygamber: “*En hayırlı asır benim asrım, sonra onu takip eden asır, sonra onu takip eden asırdır*” demek suretiyle sahabeleri en hayırlı nesil olarak tavsif etmiştir.²⁰ Yine:

لَا تَسْبُوا أَصْحَابِي فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا أَدْرَكَ

¹⁸ Hucurat, 7-8.

¹⁹ Zümer, 17-18.

²⁰ Buhârî, Ashâbu’n-Nebî 1; Muslim, Fadâilu’s-Sahâbe 52, Bu hadisin isnad açısından sahih olduğu şeklindeki el-Elbânî’nin tetkikleri ve hadisin farklı kaynakları için bkz: *Silsiletü’l-Ehâdisi’s-Sahîha*, Riyad, 1995, Hadis no: 699, 700, (II, 312-313) ; Hadis no: 1839-41, (IV, 455-456).

مُدُّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيْفُهُ

“Ashabıma sövmeyiniz, Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki sizden biriniz Uhud Dağı kadar altını sadaka olarak dağıtsa, bunun sevabı, sahabelerden birinin bir avuçluk hurma sadakasına erişmez.”²¹ şeklindeki hadis de bu anlamdadır. Bu hadisler onların ne oranda fedakârlıklarda bulduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Yukarıdaki hadislerdeki sahabe ile ilgili genel ifadeler, yukarıda zikrettiğimiz ayetler ışığında yorumlanarak Hz. Peygamber’le uzun süre birlikte bulunmuş, onun etrafında kenetlenen, ona son derece saygı duyan, yardım eden ve ona indirilen vahye uyan kimselerin Sahabeler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sahabenin bizim için anlamı

Örnek nesil olan bu insanların bizim için en önemli yönleri dinin ana kaynağını ilk elden duyan ve yaşayan insanlar olmalarıdır. Bu anlamda onların tavır ve düşüncelerinde bulunan orijinallik bizim için önem arz etmektedir. Bu örneklik kılık, kıyafet veya çağının gereği olan şeyleri yapmaları değildir. Yine kendimizi onların çağında yaşatma da değildir. Önemli olan onların ahlaki tavırlarını toplumsal ilişkilerini günümüze yansıtmaktır. Onların tavırları ışığında günümüzde yapılması gerekenin yapılmasıdır. Örneklik budur. Hz. Safvan bu anlamda önem kazanır. Büyük bir medeniyetin evlatları olarak çağın gereksinimleriyle geçmişten aldığımız mirası mezc etmez isek medeniyet yolunda gerektiği gibi yürüyemeyiz.

Anadolu’daki Sahabe Kabirleri

Anadolu, ilk İslam fetihleri ile karşı karşıya kalmış bir bölgedir. Sahabeler, ilk İslam fetihleri ile birlikte Müslümanların kıvılcık elması (en

²¹ Muslim, Ashâbu’n-Nebî, 54.

önemli hedefi) haline gelen İstanbul’un fethine katıldıkları gibi Anadolu’nun değişik yerlerindeki fütuhatta da bulunmuşlardır. Bu sebeple Anadolu topraklarının değişik bölgelerinde sahabe kabirlerini bulmak mümkündür. Anadolu’da bulunan sahabe kabirlerinin yoğunlaştığı iki yer daha ön plana çıkmaktadır. Bunun biri İstanbul’dur. Diğeri ise günümüzde Güneydoğu Anadolu bölgesine tekabül eden topraklardır.

İstanbul’un fethi için sahabe nesli döneminde yapılan seferlere sahabeler katılmışlar ve bu sebeple yolda giderken vefat edenler olduğu gibi²² İstanbul’un kuşatılması sırasında da burada bir kısmı şehit olmuştur. İstanbul surları önünde birçok sahabe kabri bulunsa da bunların hepsinin gerçek olmadığı kesindir. Zaten bir kısmı buranın fethine katılan sahabeler adına düzenlenmiş makamlardır.²³ Çünkü bu sahabelerin İstanbul’da ölmedikleri kesindir. Örnek verirsek sahabeden Amr b. As Mısırda ölmüştür, fakat İstanbul’da mezarı bulunmaktadır.

Ancak İstanbul’da vefat etmiş değişik sahabe kabirleri içinde en kesin olanı büyük sahabelerden Hz. Peygamber’e ev sahipliği yapmış olan Hz. Ebu Eyyub El-Ensari’nin kabridir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. O, Yezit b. Muaviye’nin ordusu içerisinde gelip kuşatma sırasında vefat edince surlara yakın bir yere defnedilmiş ve kaybolan kabri, İstanbul’un Fatih tarafından fethi sonrası Akşemsettin tarafından tekrar bulunmuştur. Günümüzde de Türkiye topraklarında bulunan sahabe kabri düşünüldüğünde ilk akla gelen onun mezarı olmaktadır.²⁴

İstanbul’un fethi için seferler yapılırsa da Anadolu’ya o dönemler yerleşim yapılmamıştır. Yani Anadolu’nun diğer yerlerine sahabe orduları ulaşılar da kalıcı olmamışlarken, Güneydoğu Anadolu’da kalıcı olarak yerleşmişler ve bu bölgelerde meskûn olmuşlardır. Güneydoğu Anadolu bölgesi, bu manada ilk dönem fetihleri ile fethedilmiş yerlerdir. Esasen ilk fetihler, Toros Dağları hattının güneyini hemen hemen ele geçirmiştir

²² Bir örnek verirsek İstanbul Seferi sırasında yolda vefat edip mezarı Çorum’da bulunan Kerebi Gazi’nin Türbesi gibi.

²³ Bkz. Coşkun Yılmaz, *İstanbul Sahabeler*, İstanbul, 2003.

²⁴ İmam Zade Mehmet Esat Efendi, *Fetih Hadisi*, Haz; Necdet Yılmaz, İstanbul, 2002.

diyebiliriz. Sahabe döneminde gerçekleşen fetihler ile ele geçirilen bu bölgelere sahabeler yerleşimler yapmıştır. Bu bölgelere yapılan yerleşimler sebebiyle bu bölgeler de Anadolu'nun diğer yerlerine nispetle daha çok sahabe kabrinin bulunması gayet doğaldır.

Bu bölgenin değişik yerlerinde sahabe kabirlerinden bahsedilse de bir kısmında bazı şüpheler bulunmaktadır. Misal verecek olursak Diyarbakır'da 27 kadar sahabenin kabrinden bahsedilmektedir. Bu gerçektir. Ancak bunların kimler olduğu, kaç kişi oldukları, isimleri verilenlerin gerçekten sahabe olup olmadıkları konusunda ihtilaflar bulunmaktadır.²⁵

Adıyaman'da Sahabeler

Adıyaman, sahabelerin bölgeye gelen ordularının ilk fethettikleri yerlerdendir. Hatta ilk fetihle beraber sahabelerin ilk yerleştikleri ve vatan edindikleri bölgeler arasında Adıyaman ilk sıradadır. Bundan dolayı Adıyaman civarında ismini bilmediğimiz kabrini tanımadığımız birçok sahabenin kabri bulunmalıdır. Bu sebeple bölgeyi İslamlaştırmak için gelen bu güzide insanların burada mezarları olduğunu tahmin edebiliyoruz. Bu noktada adeta konuya temas eden Akif'in şu şiiri çok manidardır:

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı!

Düşün altındaki binlerce kefansız yatani.

Adıyaman'da da bazı sahabelerin mezarları olduğu belirtilmektedir.²⁶ Günümüz Adıyaman toprakları üzerinde bulunan ve sahabe oldukları söylenen toplam beş kabirden bahsedilmektedir. Bunlar; Hz. Safvan b. Muattal, Ebu Zerri'l-Ğifari, Ukaşe b. Muhsin el-Fezzari, Mahmud-u Ensari, Yusuf-u Ensari, Abdullah b. Suraka.

Adıyamanlıların çok benimsedikleri ve bu sebeple yöresel bir kullanımla "Abuzer" şeklinde çocuklarını isimlendirdikleri Hz. Ebu

²⁵ Bkz. Mehmet Azimli, "İlk İslam Fetihleri Bağlamında Diyarbakır'ın Fethine Katılan Sahabelerle İlgili Bazı Mülahazalar", *-Oğuzlarda Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, Diyarbakır, 2003, 819.

²⁶ Abdulcelil Candan, *Büyük Sahabe Hz. Safvan b. Muattal*, byy, trz, 3.

Zerri'l-Ğifari'nin Medine'ye yakın bir yer olan Rebeze'de Hz. Osman döneminde vefat ettiği ve oraya defnedildiği kaynaklarda aktarılmaktadır.²⁷ Hz. Ukaşe b. Mihsan el-Esedî, ise Yemen bölgesinde yalancı peygamber Tuleyha b. Esed ile yapılan savaşlar sırasında şehit olmuş ve oraya defnedilmiştir.²⁸

İsmi zikredilip makam veya türbeleri bulunan diğer sahabe isimleri hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu bunların sahabe olmadığı veya kabirlerinin bu bölgede bulunmadığı anlamına da gelmemelidir. Yukarıda değindiğimiz gibi bu bölge ilk dönem fetihleri sırasında yoğun yerleşim yapılmış aynı zamanda yoğun mücadele ve savaşların olduğu bir bölgedir. Bu sebeple belki de ismini bilemediğimiz ve mezarının yerini tespit edemediğimiz daha fazla sayıda sahabe mezarının bu topraklarda bulunması ihtimal dışı değildir. (Allah-u alem)

Hz. Safvan b. Muattal'ın Mezarı

Yukarıda ismi geçen ve Adıyaman'da mezarı bulunduğu belirtilen sahabelerden mezarı kesin olarak kaynaklarda aktarılan sahabe Hz. Safvan b. Muattal'dır. Anadolu'daki sahabe mezarlarının bir kısmı konusunda bu kadar şüpheler bulunmasına rağmen, Adıyaman'da bulunan Hz. Safvan b. Muattal'ın kabri konusunda hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır. Bütün İslam Tarihi kaynakları Hz. Safvan b. Muattal'ın Adıyaman'da vefat ettiği konusunda hemfikirdirler. Onun vefat tarihi konusunda ihtilaf olsa da, başka bir yerde vefat ettiğine dair en ufak farklı bir rivayet bile bulunmamaktadır.

Bu anlamda Anadolu coğrafyasını düşündüğümüzde; sahabe kabri olarak Anadolu coğrafyasındaki sahabe kabirleri içinde en kesin olan ilk iki sırayı sayarsak; bu kesinlikle İstanbul Eyüp'teki Hz. Ebu Eyyub El-Ensari'nin mezarı ve Adıyaman'daki Samsat Kâhta arasındaki Hz. Safvan b. Muattal'ın mezarı olmalıdır. Bu konu bu kadar kesindir. Nitekim Adıyaman'daki yöre halkı da Hz. Safvan b. Muattal hakkında "Sahabe-i

²⁷ İbn Hacer, "Safvan b. Muattal", *el-İsabe*.

²⁸ İbn Abdilber, "Safvan b. Muattal," *el-İstiab*.

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

Paki” şeklinde bir tabir kullanmaktadırlar. Bu tabir, onun ifk hadisesinde Kuran tarafından paklandığını anlatmaktadır.

Şimdi Hz. Safvan b. Muattal kimdir? Nasıl bir hayat yaşamıştır? Adıyaman’la ilgisi nasıl olmuştur? Bunları anlatmaya çalışalım.

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

I. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE HZ. SAFVAN B. MUATTAL

Hz. Safvan b. Muattal’ın hayat hikâyesine başlamadan önce onun doğup büyüdüğü çevre ve kabilesi hakkında bilgi vermek istiyoruz. Bu bilgilerin onu tanımada bize önemli katkılar sunacağı gibi onu anlamada da çok yardımcı olacaktır. Çünkü insanlar doğdukları büyüdükleri çevre ve toplumdan önemli bir şekilde etkilenirler. Çevrenin, insanın anlayışını oluşturmada etkisi büyüktür. Bu sebeple önce Hz. Safvan b. Muattal’ın kabilesi hakkında kısa bir bilgi vereceğiz.

A. HZ. SAFVAN B. MUATTAL’IN KABİLESİ

Hz. Safvan b. Muattal, Ben-i Süleym Kabilesinde doğmuş olup Hz. Peygamber’in hicretinden yaklaşık 4 yıl sonra Medine’ye gelerek Müslüman olmuş bir sahabedir. Ben-i Süleym, Kays Aylanlar’a mensup kudretli ve isyankâr bir Arap kabilesi olup Arap tarihinde ismi ilk olarak VI. asırda görülen bu kabilenin nesebi şu şekilde verilmektedir; Suleym b. Mansur b. İkrime b. Hasefe b. Kays b. Aylan b. Mudar b. Nizar b. Mad b. Adnan. Buna göre Hz. Safvan b. Muattal ile Hz. Peygamber’in nesebi Adnan’da birleşmektedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber’in nenelerinden biri de bu kabiledendir.

Benü Suleym, oldukça kalabalık ve büyük bir Arap kabilesidir. Bu kabileden Benü Zikvan, Benü Buhse, Benü Semmal, Benü Madrut, Benü İmruu’l-Kays, Benü Sureyd, Benü Salebe gibi birçok büyük alt kabile kollarına ayrılmaktadır. Suleym ile Hevazin aynı babanın çocukları oldukları için Hevazin gibi güçlü bir kabile ile de kardeş kabile idiler.

Benü Suleym mensupları Arabistan’da daha çok rakımı yüksek yerlerde yaşıyorlardı. Hicaz sınırının her iki yanında idiler ve çadırları kuzeyde Medine, güneyde Mekke arazisine uzanmaktaydı. Bunun yanında

doğuda akraba kabileler olan Gatafan, Havazin ve Hilal ile temas halinde Hayber, Vadilkura ve Teyma bölgelerine yakın bölgelere hâkim idiler. Özellikle Medine'nin güney doğu bölgelerinde hâkimiyetleri güçlü idi. Bunların toprakları, Orta Arabistan'a ait sayılan volkanik kayalıklar, vahalar, otlakların bulunduğu Hicaz ve Necd bölgeleri üzerinde uzanıp gitmekte ve buralarda köyler, harreler, ormanlık dağlar bulunmaktadır. Burada verimli bağlar, muzluklar ve narlıklar bulunuyordu. Bölgelerinde altın, gümüş ve demir madenleri çıkıyordu. Ayrıca at yetiştiriyorlar ve bundan kazanç sağlıyorlardı. Savaşçı özellikleriyle donatılmış olan süvarileri etrafa dehşet saçan Benu Suleym kabilesi, bölgeye hâkim idi ve Emeviler döneminin sonuna kadar da refah içinde olmuşlardı. Hz. Peygamber döneminden itibaren buranın madenlerinden vergi alınmış ve buradaki maden ocaklarının geliri devlet için önemli bir kaynak olmuştu. Buradan gelen bir miktar maden geliri ile Hz. Peygamber, Hz. Selman-ı Farisi'nin esaretten kurtuluş parasını ödemişti. Rabaze(Ebu Zer'in metfun olduğu yer olarak bilinir), Madin, Faran ve Sufeyne bölgenin parlak ve gelişmiş yerleşim yerleriydi.

Arap Edebiyatı'nın en büyük kadın şairi olan Hansâ bunlar arasından çıkmış olup, onun oğlu Abbâs b. Mirdâs da Arap şiirinde oldukça ün yapmış bir şairdi. Geniş bir bölgeye ve Basra Körfezi yoluna hâkim olduklarından dolayı ticaret ehli olan Mekkelilerle ve Medine Yahudileri ile iyi ilişkiler içinde idiler. İçlerinde Mekkelilerin ortaklaşa ticaret yaptıkları halifleri(ortakları) bulunuyordu.

Eskiden "Zamar" adlı bir puta taparlardı. İslam geldiği dönemde "Uzza" adlı ünlü bir puta hizmet ve bekçilik ederlerdi. İslam geldikten sonra menfaatleri gereği Mekkelilerin yanında yer aldılar ve İslamiyet düşmanlığı yaptılar. Zaman zaman Medine'yi tehdit ediyorlardı. Bu sebeple Hz. Peygamber, tedbir alıyor onlara karşı seferler düzenliyordu. (Beni Suleym Gazvesi gibi).²⁹ Nitekim Hz. Peygamber, bir seferinde maden yataklarının bulunduğu el-Fur' bölgesindeki Buhrân'a gelmişti. Biri

²⁹ Vakıdi, *Kitabu'l-Meğazi*, Beyrut, 1984, I, 196.

Maune Olayı onların topraklarında meydana gelmişti ve bu katliama Benu Suleym'den birçok kişi katılmıştı. Kuran'ın "*alt tarafınızdan saldıranlar*" şeklinde bahsettiği(Ahzab, 10) şekilde Hendek Savaşı'na 700 kişi ile Mekkelilerin yanında katıldılar. H.VII. yılda Kaza Umresi dönüşü Hz. Peygamberin gönderdiği 50 kişilik davet heyetinden bir kaçı dışında hepsini öldürdüler. İslamiyet kuvvet kazanmaya başlayınca menfaatleri gereği Müslümanların yanında yer almaya başladılar ve Mekke Fethi'ne katıldılar. Liderleri Abbas b. Mirdas, Huneyn Savaşı sonrası yaptıkları hizmete karşılık Hz. Peygamberden mal istedi. Hz. Peygamber, onlara kuyu ve araziler ikta etmişti.³⁰

B. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ

Hız. Safvan b. Muattal'ın İslam'a Girdiği Yıllar Müslümanlar

Saffan b. Muattal b. Rahza(Rebia) b. el-Mu'mil(Huzai) b. Muharib b. Mürre b. Falc b. Zekvan b. Salebe b. Behse b. Selim Ebu Amr es-Sulemi ez-Zekvanî'dir. Kendisi Zekvan'da otururdu.³¹ O, Suleym Kabilesinin bir ferdi olarak dünyaya gelmiş ve Hz. Peygamber'in, Medine'ye gelişinin 4. yılında İslam'ı tercih etmişti. Onun Müslüman olduğu dönemde Müslümanların durumuna bir göz atarsak onun Müslümanlığının derecesini bilmek açısından bize önemli bilgiler verecektir.

Hicret Sonrası Medine

Hız. Peygamber, ashabıyla beraber sıkıntılar içinde gizli saklı Medine'ye hicret etmiş ve burada ilk Müslüman toplumun çekirdeğini kurmaya çalışıyordu. Bu sebeple bir merkez olan mescidi yapmış, Müslümanlar arası kardeşlik kurumunu organize etmiş ve en önemlisi de Medine'deki farklı din mensubu olan Yahudilerle Medine Sözleşmesi imzalayarak birlikte yaşama formülünü hayata geçirmeye çalışıyordu.

Onun Medine'de durumu tam netleşmeden Bedir Savaşı oldu. Farklı

³⁰ Bkz. Mehmet Azimli, "Benu Suleym", *DİA*.

³¹ İbn Hacer, "Safvan b. Muattal", *el-Isabe*.

etnik gruplardan oluşan üç yüz kişilik toplama ordusu ile Arabistan yarımadasının en önemli kabilesi Kureyşlilerin bin kişilik ordusunu yenmesi bir anda bütün dikkatleri üzerine çekti. Savaşın hemen akabinde anlaşmaya ihanet eden Ben-i Kaynukalılar Medine'den sürdü. Onun bu başarısı Arabistan'da çok ses getirdi. Bütün Araplar ondan çekinir oldular. Ancak bu durum bir yıl sürdü.

Ertesi yıl gerçekleşen Uhut Savaşı'nda Müslümanların mağlup olmasından sonraki yıllar, Müslümanlar için en zor yıllar olarak tarihe geçecektir. Bedir Savaşı sonrası Müslümanların lehlerine esen rüzgâr, bir anda ters esmeye başladı. Arapların gözündeki büyüklükleri bir anda sıfırlanmış ve bütün Araplar tarafından bir hedef konumuna düşmüşlerdi. Artık, Müslümanlar buldukları ve yakalandıkları her yerde ihanete uğruyorlar ve öldürülüyorlardı. Bir sahabe bu durumu şöyle anlatır: “*Uhut Savaşı sonrasında bütün Araplar bize karşı tek yaydan ok atıyordu.*” Bütün Arap kabileleri Medine'yi basıp yağmalamayı düşünüyordu. Sahabeler geceleri nöbet tutar olmuştular.

Dışarıdan bu tehlikeler beklenirken içerdeki münafıkların hainlikleri bir yana Medine'deki Yahudi kabilelerinden olan Beni Nadr, Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs etmiş, sonunda cezalandırılıp oradan sürülmüştü. Ayrıca Bir-i Maune Olayı'nda 70, Reci Vakası'nda 10 kadar özel olarak yetiştirilmiş güzide sahabe tuzağa düşürülüp acımasızca katledilmişti. Bu durum Hz. Peygamber'i vitir ve sabah namazlarında bu hainlere karşı lanetler okumasına neden olmuştu.

Bunlar da yetmemiş, Arabistan'da hiçbir tarih diliminde olmamış bir şekilde 10 bin kişilik bir Arap, Yahudi ve diğer kabilelerin ittifakıyla toplanan bir ordu, Müslümanlığı yeryüzünden silmek için Medine'yi kuşatmıştı. Hz. Safvan b. Muattal'ın müşrik kabilesi de bu savaşta Müslümanlara karşı toplanan ve Medine'yi kuşatan bu birliğe 700 kişi ile katılmıştı. Müslümanlar Hendeğin arkasında bu ordu ile mücadele ederlerken, bu esna da müttefikleri Ben-i Kureyza Yahudileri de anlaşmaları bozup müşriklerle işbirliğine girerek Müslümanları hiç beklenmedik şekilde arkadan, savunmasız oldukları bölgeden vurmaya çalışıyorlardı. Kuran bu savaş sırasındaki Müslümanların sıkıntılarını şöyle

anlatır:

“*Onlar size yukarıınızdan ve aşağıınızdan(Hz. Safvan'ın kavmi olan Benu Suleymliler) gelmişlerdi; gözler(iniz de korkudan) dönmüştü, yürekler(iniz korkudan) ağızlarına gelmişti; Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz.*”³²

Bu yıllar Hz. Peygamber ve bir avuç Müslüman sahabe açısından Medine'deki en zor yıllardı. Hz. Peygamber, Mekke'den hicret eden Muhacirlerle ve Medine'de onlara yardıma koşan Ensar ile birleşerek bu zor yıllarda mücadele etti. Ancak bu durum Hendeğin Savaşı'ndan sonra değişecektir. Hendeğin Savaşı, bu işin dönüm noktası olmuştur. Hamle sırası artık, Müslümanlara geçmiştir.

Zor Zamanda Müslüman Olmak

İşte yukarıda aktardığımız şekilde bu zor yıllarda Medine'deki bu Müslüman grupla beraber olmak hiç de avantajlı değildir. Çünkü bu grubun neredeyse sonu gelmek üzere ve yeryüzünden silinmek üzeredir. Bütün Araplar onları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Nitekim Hendeğin Savaşı'nda bütün Arapların birleşmesi bunun göstergesidir.

Bu açıdan bakıldığında bu dönemde bu gruba katılıp Müslüman olmak hiç de avantajlı görünmemektedir. Bu adeta ateşin içine atılmakla eşdeğerdir. Bir mücadele fırtınası içine düşmektir. Hz. Safvan b. Muattal, işte böyle bir dönemde Müslüman oldu. En zor yıllar olan hicretin dördüncü yılında Medine'ye geldi İslam'a girdi. Bunun adını koyarsak **zor zamanda Müslüman olmak** diyebiliriz. Gerçek değerli Müslümanlık zor zamanda İslam'a girmektir ve sıkıntılı dönemde dine sahip çıkmaktır.

Esasen insanlar, kim güçlü ise onun yanında toplanır. Bu onların genelde doğası gereğidir. İnsanlar rahatlarını tercih ederler. Kimse sıkıntılı insanların yanında yaşamak istemez. Nitekim hicretin altıncı yılından sonraki yıllar, İslam'ın Arabistan'da tekrar yükselişe geçtiği dönemdir. Bu dönemde Müslümanların yükselişte olduğunu gören Araplar

³² Ahzab, 10.

Müslümanların etrafında toplanıyorlardı. Hatta bu o kadar yoğun oldu ki, Medine'ye gelip itaat arzeden kabilelerin yoğunluğundan dolayı hicretin dokuzuncu yılına “*Senetu'l-Vufut*” “*Elçiler Yılı*” denmişti. Rüzgârın Müslümanlar tarafına estiği bu dönemde herkes Müslümanlarla beraber oluyordu. Bu güçlünün yanında toplanmaktır. Bu durumu Kuran şöyle izah eder:

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا

“Allah'ın yardımı ve zafer günü gelince insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görürsün.”³³

Bütün bunlar Hz. Safvan b. Muattal'ın Müslümanlığının değerini göstermektedir. Onun bu dine girişteki hiçbir menfaat gözetmeksizin en zor zamanda bu işi kabullenişinin değeri gerçekten çok önem arz etmektedir. Bunu gören Hz. Peygamber de her durum ve fırsatta Hz. Safvan b. Muattal'ı kollayacak ve ona sahip çıkacaktır.

Hz. Safvan b. Muattal'ın Müslümanlığının değeri bir de şu yönden önemlidir; o, Mekke'de bir topluluk içinde Müslüman olan biri değildir. Yine o, Medine'de bir toplulukla beraber yaşayıp İslam'ı tercih eden biri de değildir. O, Ensar gibi kabilesinin olduğu bir yerde veya Muhacirler gibi akrabaları arasında bulunmamaktadır.

O, ikisinin de dışında İslam'a düşman bir kabileden gelip Medine'de yaşamayı tercih etmişti. Medine'ye gelmiş ve gurbette İslam'a sığınmış, akrabalık ve çevrenin koruyucu olduğu bu dönemde bu cesareti gösterebilmişti. Bu çok zor bir tavidir ve ondaki samimiyeti göstermektedir. O günkü Arap örfü gereği Medine'de kendini kollayacak sıkıntılarını giderecek bir kabilesi olmadan yaşaması çok zordur. Ama Hz. Safvan b. Muattal, bütün bunları göze alıp kabilesi ve çevresi olan **Müslümanların bile yaşamakta zorlandığı Medine'de kalmayı ve bu zorlukları çekmeyi göze alacak kadar fazilet sahibi, kahraman, cesur bir sahabedir.**

Sonuçta Hz. Safvan b. Muattal, Hendek Savaşı öncesi İslam'a

düşman kabile olan ۛSuleymoğullarından gelip kendi tercihiyle İslam'ı seçmiş ve Muhacirlerden sayılmıştır. Müslüman olur olmaz da Hendek Savaşı'nda, Medine'ye saldıran orduya katılan kabilesi Ben-i Suleym'e karşı hendek çevresinde savaşmıştır.

Kuran adeta onun gibileri anlatırcasına şöyle der:

“*İman edip de Allah yolunda hicret ve cihad edenler, (muhacirleri) barındıran ve yardım edenler var ya, işte gerçek müminler onlardır. Onlar için mağfiret ve bol rızık vardır. Sonradan iman eden ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenler de sizdendir.*”³⁴

Aktardığımız ayetin son cümlesine dikkat çekmek istiyoruz. Bu cümle, adeta Hz. Safvan b. Muattal'ı ve onun gibileri anlatmaktadır. Hz. Safvan b. Muattal, iman ettikten sonra hicret edip sahabelerle beraber cihata katılmıştır. Allah işte bu kimseler, yani Hz. Safvan b. Muattal gibiler için **فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ** “*onlar sizdendir*” ibaresini kullanıyor. Yani Allah onu yeryüzünün bu kutlu insanları arasında sayıyor.

Hz. Safvan b. Muattal, Hz. Peygamber'in yakın sahabeleri içine dahil olmuş ve onun sohbet arkadaşı olmuştur. O, artık Hz. Peygamber'in emrinde bir neferdir ve bundan sonraki hiçbir savaşta geri kalmayacaktır. Onun Hz. Peygamber'den hiçbir özel isteği olmamış, Hz. Peygamber'i yorucu ve ona zor durumda bırakıcı bir durum yaşatmamıştır. Bu sebeple zor zamanda Müslüman olup sıkıntılarını göğüsleyen bu ilk çekirdek grup sahabe gibi Hz. Peygamber'in övgülerine mazhar olmuştur.

Aslında kitabın girişinde de belirttiğimiz gibi hepsi onun ashabıdır, ancak Hz. Peygamber, zor zamanda sıkıntı çeken o çekirdek kadroyu hep farklı görmüş ve diğerlerinden ayrı tutmuştur. İşte Hz. Safvan b. Muattal da bunlardan biridir. Hz. Safvan b. Muattal, devamlı Hz. Peygamber tarafından kollanmış, övülmüş, kendisiyle ilgilenilmiştir.

³³ Nasr 1-2.

³⁴Enfal, 74-75.

Resmî Görev

Hız. Peygamber, insanları yapabilecekleri en verimli yerde görevlendirmeye önem verirdi. O işi ehline verme konusuna dikkat ederdi. Büyük sahabelerden bazıları kendisinden görev talebinde bulduklarında işin ehline verilmesi gerektiğini hatırlatırdı. Nitekim son gönderdiği askeri birliğin başına, genç ve tecrübesiz olduğu için sahabeler itiraz etse de Üsâme b. Zeyd'i getirmişti. Halit b. Velit gibi askeri dehalari yeni Müslüman olsa da askeri birliklerin başında gönderiyordu. O, insanların kabiliyetlerinin ön plana çıktıkları yerde daha verimli olacaklarını düşünüyordu.

İslam Tarihi kaynakları, Hız. Peygamber'in Hız. Safvan b. Muattal'a özel bir görev verdiğinden bahsetmektedirler. Hız. Safvan b. Muattal'ın uykusu ağır olduğu, kolay kolay uyanmadığı ve bu sebeple savaşlarda orduya yetişemediği biliniyordu. Beni Mustalık Seferi'nden dönerken de, uyuya kalmış, ordu çekilip gittikten sonra uyanabilmişti.

Onun uykuculuğu Hız. Peygamber'in gündemine gelmiş onun hakkında:

إنه شيء ابتلاه الله به

“Onu Allah çok uykuyla imtihan etmektedir.” demiştir. Gerçekten de Hız. Peygamber'in belirttiği gibi o bu uykuculuğu sebebiyle İfk Olayı gibi tarih boyunca bütün Müslümanların bilecekleri ve Kuran'da okuyacakları büyük bir olayla imtihan olacaktır.

Hız. Safvan b. Muattal, bu durumun ailecek başlarında olduğunu, bu sebeple zaman zaman namazları kaçırdığını, ne yapması gerektiğini Hız. Peygamber'e sormuştu:

فَإِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ قَدْ عُرِفَ لَنَا ذَاكَ لَا نَكَادُ نَسْتَيْقِظُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ قَالَ فَإِذَا اسْتَيْقَظْتَ

فَصَلِّ

“...biz çok uyumakla tanınan bir aileyiz. Güneş doğuncaya kadar uyanamıyoruz. Rasûlullah (s.a.): “Uyandığın zaman namazını kıl,”

buyurdu.”³⁵

Bu sahabenin bu özelliği Hız. Peygamber tarafından bilindiğinden hem onun geç kaldığı için rencide olmasını engellemek hem de uyanamama gibi bir eksikliği pozitif olarak çevirerek değerlendirilme yoluna gidilmiştir. Ayrıca yollar ve coğrafya konusunda tecrübeli olan bu sahabe bu sebeplerle **resmi bir görev** vermiştir.

Bu görev ordu artçılığı görevidir. Yani bu iş, ordunun arkasından gelerek düşen eşyaları toplayıp getirmektir. Hız. Safvan b. Muattal, bundan sonra Müslüman ordusunun arkasından geç gelir ve ordudan geri kalarak yollarını şaşırarak kimseleri bulup getirirdi. Ayrıca ordudaki neferlerden düşen eşyaları alıp sahiplerine ulaştırırdı. Böylece Hız. Peygamber, ondan bu şekilde faydalanmayı bilmiştir. Hız. Safvan b. Muattal'ın ismi bundan böyle “Sâkatu'l-Ceyş” (ordu artçısı) olarak bilinir oldu. Hız. Safvan b. Muattal, aynı zamanda fiziki olarak da uzun boylu bir sahabelidir.³⁶

C. İFK OLAYI

İslam tarihi kaynaklarında Hız. Safvan b. Muattal hakkında anlatılan en detaylı olay İfk Olayı'dır. Bu sebeple bu olayı detaylı olarak vermek istiyoruz. Hız. Safvan b. Muattal, bu olayda olayın en önemli iki kişisinden birisidir. Hız. Safvan b. Muattal, İfk Olayı sırasında yaklaşık bir ay kadar Medine'deki insanların gündeminde olduğu gibi Kıyamete kadar okunacak olan ayetlerin gelip beraatının ilan edilmesiyle de çağlar boyu bütün müminlerin gündeminde kalacaktır. Şimdi Medine İslam Toplumunu bir ay kadar sarsan bu önemli olayı anlatmaya çalışalım.

Beni Mustalik Gazvesi

Hız. Peygamber, Hendek Savaşı'ndan sonra: “artık sıra bizde bundan sonra biz bize saldırıların karşılığını vereceğiz” diyordu. Gerçekten de böyle oldu. Hendek Savaşı'na dolayısıyla Medine

³⁵ Ebu Davut, Siyam, 75.

³⁶ Zehebi, Siyeru Alamu'n-Nubela, Beyrut, 1990, II, 550.

kuşatmasına katılan ve Medine'ye saldırmayı düşünen bütün kabilelere seferler düzenlemeye başladı. İşte bu seferlerden biri de 5/627 tarihinde Medine'ye saldıracakları ihbarı alınan Mustalikoğulları'na karşı yapıldı. Hızla hareket edilerek düşman hazırlık halinde iken bastırıldı. Fazla bir zayıyat verilmeden düşman esir alındı, ganimetler elde edildi.

Bu savaşta iki olay ön plana çıktı. İkisinde de münafıklar bu olayları kullanıp Müslüman topluluğu karıştırmak istediler.

Ensar-Muhacir Kavgası

Ben-i Mustalik Savaşı sonu, Müreysi Kuyusu başında Muhacirlerden biri ile Ensardan biri arasında, sıcağın da tesiriyle bir kavgaya çıktı. Bu olay üzerine bu iki kişinin yardımına koşan Ensar ve Muhacirler kılıçlarını çekip neredeyse birbirleriyle savaşıyorlardı. Meselenin bu şekilde büyümesi üzerine Hz. Peygamber olaya müdahale edip: “-bırakın şu Cahiliyet Dönemi adetlerini” diyerek Ensar ve Muhaciri ayırıp meseleyi yatıştırdı.

Ancak olayı gözleyen münafıkların lideri Abdullah b. Übey, Hz. Peygamber ve Mekke'den hicret eden muhacirleri kastederek şu sözleri sarfetti: **سمن كلبك يا كلك Besle köpeğini, yesin seni!(Besle kargayı, oysun gözünü!)** Demek onlar böyle yaptılar ha?! Kendi yurdumuzda bize hakim oldular, çoğaldılar, bize karşı soy soplaları ile, çokluklarıyla iftihar ettiler! Vallahi, Medine'ye dönersek, muhakkak, en şerefli ve güçlü olan(Medineliler) şerefsiz ve güçsüz olanı(Hz. Peygamber ve Muhacirler) oradan sürüp çıkaracaktır!" dedikten sonra, kavminden, yanında bulunanlara yöneldi ve:"Bu, sizin kendi kendinize yaptığınız bir şeydir: Beldelerinizi onlara helâl ettiniz, peşkeş çektiniz! Mallarınızı onlarla bölüştünüz! Vallahi, eğer siz ellerinizdekini tutar, onlardan esirgerseniz, muhakkak, sizin yurdunuzdan başka bir diyara yönelir, gider. Sizler onların uğrunda ölüp evlatlarınızı yetim ettiniz ve azaldınız, onlar ise çoğaldılar. Onun [Resûlullahın] yanındakilere nafaka [zekat ve sadaka] vermeyin ki, onlar onun etrafından dağılıp gitsinler!" dedi."

Olay Hz. Peygamber'e anlatılınca çok üzüldü ve İbn Übey'i hesaba

çektirdi. İbn Übey ise bu sözleri söylemediğini söyleyip inkar etti. Ancak bu konuda şu ayetler gelerek onun bu inkarını yalanlayıp yalancılığını ortaya çıkarıp herkese rezil etti:

“Onlara: Gelin, Allah'ın Peygamberi sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların, büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün. Onlara mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez. Onlar: Allah'ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki dağılıp gitsinler, diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar bunu anlamazlar. Onlar: Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, diyorlardı. Halbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve müminlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler.”³⁷

İbn Übey, bu şekilde ayetlerin gelip onu yalancı çıkarıp rezil olması üzerine, intikam almak üzere yeni bir olay kollamaya başladı. Kolay değildi. Medine'deki lider bir kimse olan İbn Übey bütün toplumun huzurunda yalancılığı ortaya çıkmıştı. Bu onun için çok küçültücü bir durumdu. Bunun intikamını almak için çalışacaktı.

Bu arada olayın sıcaklığı ve insanların meseleyi tekraren konuşup yine kavgaya tutuşabilecekleri endişesiyle Hz. Peygamber orduya cebri yürüyüş emri verdi. Hatta hiç âdeti olmadığı şekilde insanların konuşmalarına engel olmak için hiç mola da vermeyerek yorgunluktan bitap düşünceye kadar orduyu yürüttü. Ve nihayet yorgunluktan uykuya dalacakları bir an gelince mola verdi ve böylece meselenin büyümemesine çalıştı.³⁸ Ancak onun bu tedbirleri olsa da İbn Übey başka bir olayı bularak fitneliğini yaptı. Bu olay İfk Olayı'dır.

Hz. Safvan b. Muattal ve Hz. Aişe'ye İftira Olayı

³⁷ Münafikun, 5-8.

³⁸ Modern ordular da bu şekilde uygulamalar olur. Çünkü asker boş bırakılmamalı, takip edilmelidir. Askere meşguliyet gerekir. Disiplin bozulursa yenilgi oluşur.

Beni Mustalik gazvesindeki ilk olay ayetlerin olaya müdahale etmesiyle hallolmuş, açığa kavuşmuştu. Bu olayda yalancılığı ortaya çıkan İbn Übey ise gerçekleştirdiği yalandan daha kötü bir işe girişti ki; bu olay Hz. Peygamber'in ailesine iftira olayıdır. Olay şu şekilde gerçekleşti:

H. Aişe anlatıyor; “Hz. Peygamber, bir sefere çıkmak istediği zaman kadınları arasında kura çekerdi. Kura kime düşerse Allah Resulü onunla birlikte sefere çıkardı. Gazaya gitmek istediği bu gazvede de hanımları arsında kura attı ve bu kurada Hz. Aişe'nin ismi çıktı.”

Olayı devamlı Hz. Aişe şöyle anlatır: “Ben Resülullah ile beraber sefere çıktım. Bu sefer, hicap ayeti indirildikten sonra idi. Ben havdecimin³⁹ içinde bindirilir ve (konak yerine) onun içinde indirilirdim. Bütün yolculuğumuzda böyle oldu. Nihayet Resülullah bu gazasından ayrılıp da döndüğü ve Medine'ye yaklaştığımızda ben hacetim için kalkıp yürüdüm. (ordudan uzaklaştım) Hacetimi yerine getirdiğim zaman dönüp yerime geldim. Bir de göğsümü yokladım. Baktım ki Yemen'in gözboncuğundan dizilmiş gerdanlığım kopup düşmüş. Hemen geri dönüp gerdanlığımı aradım. Fakat onu aramak beni yoldan alıkoymuştu. Benim devemi hazırlayan kimseler gelip havdecimi yüklemişler. Onlar beni havdecin içinde santıyorlarmış. O zaman kadınlar hafif idiler, şişmanlamazlardı. Et ve yağ onları bürüyüp kaplamazdı. Çünkü onlar az yemek yerlerdi.”⁴⁰

H. Aişe devamlı: “Ordu gittikten sonra ben gerdanlığımı buldum. Akabinde konakladıkları yerlere geldim fakat oralarda ne bir çağırın, ne de bir cevap veren kalmıştı. Bunun üzerine ben orada evvelce bulunduğum konak yerime geldim. Ve onlar beni havdecde bulamazlar da beni aramak üzere dönüp yanıma gelirler diye düşündüm.”

³⁹ Ordudaki askerlerin görmesini ve kadınların rahatsız olmasını engellemek için devenin üzerine küp şeklinde tahtadan bir barınak yapılıp ve aralarına perde gerilirdi. Kadınlar bunun içine girerler ve hevdeç devenin üstüne yerleştirilirdi.

⁴⁰ Bir rivayette Hz. Aişe; “Hz. Peygamber'in vefatına kadar üç gün arka arkaya buğday ekmeği yemediği, karınlarının doymadığını, bazen iki ay geçmesine rağmen evlerinde ocak tütmediğini, ancak iki kara şeyle idare ettiklerini, bunun da hurma ve su olduğunu” belirtir. Müslim, Zuhd ve Rekaik, 28.

H. Aişe bu noktada akıllı bir kadın olarak yerinden ayrılmamıştır. Eğer ayrılırdı kum çöllerinde yok olup giderdi. Onu bulmak üzere birilerinin geleceğini düşünerek beklemiştir.

H. Aişe devamlı: “Yerimde otururken uykum geldi ve uyumuşum. Hz. Safvan b. Muattal es-Sulemi, ordunun arkasında mola vermişti. Bu zat sabaha yakın yürümüş, benim bulunduğum yere gelmiş, uyuyan bir insan karaltısı görünce benim yanıma gelmiş ve beni görünce tanımış. Beni tesettür farz kılınmadan önce görür idi. Ben onun beni tanıdığı sırada onun istirca sözlerini⁴¹ söylemesi ile uyandım. Uyanınca hemen çarşafıma bürünüp yüzümü örttüm. Allah'a yemin ediyorum ki o bana bir tek kelime söylemiyordu. Ben ondan, istirca sözünden başka hiç bir kelime işitmedim.”

Konunun burasında Hz. Aişe'nin Hz. Safvan'dan aktardığı sözü verelim:

مَا خَلَقَكَ يَرْحَمُكَ اللَّهُ وَاللَّهُ مَا تَكَلَّمْتُ بِكَلِمَةٍ كَلِمَةً، وَلَا سَمِعْتُ مِنْهُ غَيْرَ اسْتِرْجَاعِهِ لَمْ

ينطق بغيرها⁴²

“(Ey peygamber zevcesi!) Neden geri kaldın! (Aişe): Vallahi o, istircasından başka hiçbir kelime konuşmadı, bende hiçbir kelime işitmedim. Bu kelimedenden başka bir şey konuşmadı.”

H. Aişe devamlı: “Devesini ihtirip çöktürdü, ön ayağına bastı. Ben de deveye bindim. Hz. Safvan bindiğim deveyi önünden çekerek yürüdü. Nihayet kafil konak yerine indikten sonra öğlen sıcağında orduya yetiştik. Bu sırada benim yüzümden helak olan helak olmuştu. İftiranın çoğunu Abdullah b. Ubey b. Selül yapmıştı.”

H. Aişe, Hz. Safvan b. Muattal'ın devesinde Hz. Safvan b. Muattal onu çekerek orduya yetişmeye çalışıyorlardı. Ancak bu arada ordu da Hz. Peygamber'in cebri hızlı yürüyüş emrinden dolayı hızlı bir şekilde yol kat

⁴¹ إنا لله وإنا إليه راجعون “Allahtan geldik ona döneceğiz” anlamında bir ayet,

Bakara, 156.

⁴² Taberi, Tefsiru't-Taberi, Nur suresi 11-24. ayetler.

ediyordu. İşte böyle bir kovalamaca sonucu, Hz. Safvan b. Muattal ve cektiği devenin üzerindeki Hz. Aişe ile orduya mola verildiği sırada ordu yerleşirken ordugâha girdiler. Bu olayı gören münafıkların başı İbn Übey fırsatı kaçırmadı ve bir müddet önceki rezilliğinin intikamını almak üzere yüksek sesle şöyle haykırdı: **“Bakın! Bakın! Peygamberin hanımı bir adamla gecelemiş ve geliyor.”**

Münafıkların başı İslam’ı tam kalbinden vuruyordu. İftira attığı kadın, dinin peygamberinin eşi ve İslam’da Hz. Peygamber’den sonra ilk adam konumundaki Hz. Ebubekir’in kızıydı. Artık Medine Hz. Safvan b. Muattal ve Hz. Aişe arasındaki mesele ile çalkalanıyordu. Herkes bir şeyler söylüyor, türlü türlü yorumlar yapıyordu. Olayı öğrenen Hz. Aişe sabahlara kadar ağlıyor, gözünün yaşı dinmiyor, uyumuyordu. Konuyu uzatmamak için detayları geçerek konunun Hz. Safvan b. Muattal ile ilgili bölümlerini aktarmayı sürdürüyoruz.⁴³

Konu ile ilgili vahiy de gecikince Hz. Peygamber istişarelere başladı. O, günümüzde olduğu gibi konuya tam vakıf olmadan meseleyi namus meselesi haline getirip vurmak, kırmak, öldürmek, günümüz tabiriyle **“namusunu temizlemek”** gibi işlemlere girmiyor, meseleyi öğrenmeye çalışıyordu. Bu sebeple sahabeden Ali b. Ebi Talib’i ve Usame b. Zeyd’i yanına çağırıp meseleyi konuştu. Usame b. Zeyd, Hz. Peygamber’in ailesinin beraatini bildiğini ve onlara karşı beslediği sevgiye işaret ederek: *“Ey Allah’ın Resulü! Onlar senin ailendir. Biz onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz”* dedi. Ali b. Ebi Talib’e gelince, o da: *“Allah senin başını dara sokmaz. Aişe’den başka kadınlar çoktur.”*⁴⁴ *Cariyeye de sorsan sana doğruyu söyler”* demişti. Cariye Berire de benzer sözler söylemişti. Yine Hz. Osman ile görüşmüş karşılığında benzer ifadeler almıştı.

Allah Resulü, zevcesi Zeynep bt. Cahş’a durumu sormuş: *“Ne*

⁴³ İbn Hanbel, *Musnet*, byy, trz, VI, 195.

⁴⁴ Kimi İslam tarihçileri Hz. Ali’nin: *“Aişe’den başka kadınlar çoktur”* sözünün Hz. Aişe’yi kırdığı bunun üzerine aralarına giren soğukluğun Cemel Vakası’na sebep olduğunu belirtirler. Bkz. Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, Konya, 2005.

bilirsin, ne gördün?” demişti. O da kadınlar arasında en büyük rakibi olan Hz. Aişe hakkında fırsat eline geçmişken: *“Ey Allah’ın Resulü! Ben kulağımı, gözümü muhafaza ederim. Vallahi hayırdan başka bir şey bilmem,”* diye cevap verdi.

Sahabelere danışması ile bir sonuç elde edemeyen ve Medine’deki Müslümanların sırtındaki bu problemi çözmeye çalışan Hz. Peygamber, nihayet olayı bütün Müslümanların önünde dile getirerek halletmeyi kararlaştırır ve bunun akabinde mescitte minber üzerinde ayağa kalkıp şöyle hitab eder: *“Ey Müslüman topluluğu! Ev halkıma verdiği ezası son dereceye varan bir şahıs için(İbn Übey) bana kim yardım eder? Vallahi ben ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiş değilim. Bir adamın da ismini ortaya koydular ki bu zat(Hz. Safvan b. Muattal) hakkında da ben hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Bu kimse ailemin yanına da ancak benimle beraber girerdi.”*

Buradaki son iki cümleye dikkat etmek gerekiyor. Öncelikle Hz. Safvan b. Muattal, hakkında *“ Ben onun(Safvan) hakkında ancak hayır biliyorum”* *“ ما علمت منه إلا خيراً ”* diyor. Bu söz herhangi bir kişinin değil, son peygamberin sözüdür ve Hz. Safvan b. Muattal hakkında çok önemli bir şehadettir.

İkinci cümle ise yine Hz. Safvan b. Muattal hakkında onu teberri eden, temize çıkaran bir şehadettir. *“Bu kimse ailemin yanına da ancak benimle beraber girerdi”* Ancak bu cümleden şunu da çıkarabiliriz ki; artık münafıklar Hz. Safvan b. Muattal’ın Hz. Aişe ile görüşmek için eve gelip gittiği ve kendi başına eve girdiği gibi sözleri bile söylemiş olmalılardır ki; Hz. Peygamber, bu sözü söylemek zorunda kalmıştır. Maalesef iftiranın boyutları buralara kadar varmış durumda olmalıdır.

Hz. Peygamber’in bu şekilde yardım isteği üzerine kendi kabilelerinden olan Abdullah b. Übey’i korumak isteyen Hazreçliler ile onu cezalandırmak isteyen Evsliler kavgaya tutuşurlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber, minberden inip onların arasını bulur ve sorunu çözememiş bir halde üzgün olarak evine döner.

Hz. Aişe devamla şöyle anlatır: *“Biz ağlarken Allah Resulü*

yanımıza girdi, selam verdikten sonra oturdu. Halbuki Allah Resulü bundan evvel hakkımda dedikodu başladığı günden beri yanımda oturmamıştı. Ve Allah Resulü bir ay beklediği halde kendisine hakkımda bir şey vahyolunmamıştı. Allah Resulü oturduğu zaman, şahadet kelimelerini söyledikten sonra: *Ey Aişe! Hakkında bana şöyle şöyle sözler geldi. Eğer suçsuz isen yakında Allah seni muhakkak beraat ettirecektir. Yok eğer bir günah işledinse Allah'tan mağfiret dile ve Allah'a tevbe et! Çünkü kul, günahını itiraf ve sonra tövbe edince Allah da onun tövbesini kabul edip mağfiret buyurur*” dedi. Allah Resulü sözlerini bitirince gözümün yaşı kesildi. Hatta gözyaşından bir damla bulamıyordum. Hemen babama: *“Allah Resulü'nün söylediği sözlere benim adıma cevap ver”* dedim. Babam: *“Vallahi Allah Resulü'ne ne diyeceğimi bilmiyorum”* dedi. Sonra Anneme: *“Allah Resulü'nün söylediği söze benim adıma cevap ver”* dedim. O da: *“Vallahi Allah Resulü'ne ne diyeceğimi bilmiyorum”* dedi. Bunun üzerine ben, henüz Kuran'dan çok şey bilmeyen küçük yaşta bir genç olduğum halde şöyle dedim: *“Vallahi ben kesinlikle anladım ki siz bu dedikoduyu işitmişsiniz. Hatta bu söz sizin gönüllerinizde yer etmiş ve ona inanmışsınız. Şimdi ben size suçsuzum desem (ki Allah suçsuzluğumu biliyor) bu konuda bana inanmazsınız. Ve eğer ben size bir itirafta bulunsam (ki Allah suçsuz olduğumu bilir) sizler beni hemen tasdik edeceksiniz. Vallahi ben kendimde size verecek bir misal bulamıyorum. Ancak Yusuf'un babasının dediği gibi: Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir. Sizin şu söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak ancak Allah'tır.”*

Hız. Aişe şöyle devam etmiştir: *“Sonra dönüp yatağıma yattım. Halbuki vallahi o zaman ben suçsuz olduğumu ve Allah'ın da muhakkak beni temize çıkaracağını biliyordum. Lâkin vallahi hakkımda okunan bir vahiy indirileceğini hiç zannetmiyordum. Benim hâlim de kendimce aziz ve celil Allah'ın hakkımda okunan bir şeyle konuşmasından daha aşağı idi. Lâkin Allah Resulü'nün uykuda bir rüya göreceğini ve Allah'ın da o rüya ile beni beraat ettireceğini umuyordum. Vallahi Allah Resulü oturduğu yerden kalkmamıştı. Ev halkından bir kimse de dışarı çıkmamıştı. Aziz ve celil Allah Peygamber'ine vahiy indiriverdi. Kendisini vahy inerken basan*

şiddet yine bastı. Kendisine indirilen kelamın ağırlığından kış gününde bile inci tanesi gibi ter dökülürdü. Allah Resulünden vahiy hâli kalkınca kendisi sevincinden gülüyordu. Söylediği ilk söz şu oldu: "Müjde ya Aişe! Allah seni beraat ettirdi."

Buraya kadar olayı Hız. Aişe'nin ağzından onun cephesinden izledik. Olayın bir diğer mağduru olan Hız. Safvan b. Muattal cephesine de bakmak gerekir. Şimdi birazda bu aşamada Hız. Safvan b. Muattal ne yapıyordu? Buna bakalım.

Hız. Safvan b. Muattal'ın Olayı Duyması ve Tavrı

Hız. Safvan b. Muattal, iftira olayını ilk duyduğunda kahroldu ve gayri ihtiyari şu sözler ağzından döküldü:

والله ما كشفت كنف أنثى قط

“Vallahi haram yere hiçbir dişinin eteğini kaldırmadım.”

Bu iftira olayı ona çok dokundu. Çok ağırına gidiyordu. Çünkü o, Cahiliye döneminde bile harama bulaşmamıştı.⁴⁵

O, kendisini Hız. Peygamber'in en yakınlarından görüyordu. Uzak diyarlardan gelip Hız. Peygamber'e sığınmıştı. Onun uğrunda memleketini terk etmiş, gurbetlerde yaşıyordu. Böyle bir olayı düşünmek nasıl olabilirdi? Hayatını kendisine feda ettiği Hız. Peygamber'in pak zevcesi için bu düşünceleri taşımak aklına hiçbir zaman gelmezdi. O, kendisini onların askeri, hizmetlisi olarak addediyordu. Hız. Safvan b. Muattal, meselenin bununla kalmadığını göstermek istedi. Bu iftirayı temizlemeliydi. Öncelikle bu iftirayı şiirlerle yayan ve şahsına hakaret eden Hassan b. Sabit'e ceza vermesi gerektiğini düşündü.

Hız. Safvan b. Muattal, iftira olayının Medine'ye yayıldığını ve bu iftirayı yayanların başında Şair Hassan b. Sabit olduğunu öğrenmişti. Hassan b. Sabit, bir şiirinde, Hız. Safvan'a ve onun kavmi bulunan Mudarlardan kendisiyle birlikte Müslüman olanlara: *“Şuradan buradan toplanan yabancılar, şevket ve kuvvet kazandılar ve çoğaldılar”* diyerek

⁴⁵ Candan, 8.

tarizde bulunmuştu.

Bu sözler kendini şehirli ve medeni bulup, köyden şehre göçenleri aşağılayan bir üsluptur. Esasen Şair Hassan'ın tavrı bir şehirli olarak asırlar boyunca her coğrafyada yaşanan bir tepkisel harekettir. Her yerde şehirde yaşayan insanlar, köyden şehre göçenlerden hoşlanmazlar. Bunun sebebi, köylülerin kabalığı, köy refleksini tavırlarıyla ortaya koymaları olduğu gibi, göç edenlerin şehirdeki nimetlerin paylaşılması talebinde bulunmaları da olabilmektedir. Bu tür göç eden insanlara şehirli: "Köyden gelip şehrin ahlakını bozdular" şeklinde sözlerle tepki verirler. Bu tepki hem köylülerin şehre yeni adetler getirip eskiden beri şehirde geçerli olan kurallara uymamaları, hem de şehirdeki refahı paylaşma taleplerine verilen bir tepkidir.

Hz. Safvan b. Muattal, Hassan'ın bu hareketini içine sindiremiyordu. Onlar, Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinden geçerken bu tavırların yanlışlığını öğrenmişlerdi. Kuran bu konuda şöyle buyuruyordu: "**Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları, yapmadıkları bir fılden dolayı suçlayanlara gelince, onlar iftira atma suçu işlemiş ve böylece açık bir günaha girmiş olurlar.**"⁴⁶

"Ey iman edenler! **Hiçbir insan başka insanları alaya alıp küçümsemesin, belki o alaya alıp küçümsedikleri, kendilerinden daha hayırlı olabilirler. Ve hiçbir kadın da başka kadınları küçümseyip alaya almasın, belki de onlar kendilerinden daha hayırlı olabilirler. Ve hiçbirinin başka birinde ayıplar arayıp onu karalamasın ve kınamasın. Kötü lakaplarla sataşıp atışıp birbirinizi aşağılamayın. İman ettikten sonra kötü bir ad sahibi olmak ne çirkin şeydir. Artık her kim bu yasak ettiği şeylerden tevbe edip dönmezse, işte onlar yaratılış gayesine aykırı yaşayanlardır.**"⁴⁷

Hz. Peygamber, bu konuda şöyle buyuruyordu:

"(İyi) Müslüman, **dilinden ve elinden Müslümanların emin olduğu**

⁴⁶ Ahzab, 58.

⁴⁷ Hucurat, 11.

kişidir."⁴⁸

"Birbirinize **kin tutmayınız, haset etmeyiniz, sırt dönmeyiniz ve ilginizi kesmeyiniz. Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz. Bir Müslüman'ın, din kardeşini üç gündün fazla terk etmesi helâl değildir.**"⁴⁹

"Zandan sakınız. **Çünkü zan (yersiz itham), sözlerin en yalan olanıdır. Başkalarının konuştuklarını dinlemeyin, ayıplarını araştırmayın, birbirinize karşı öğünüp böbürlenmeyin, birbirinizi kıskanmayın, kin tutmayın, yüz çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Allah'ın size emrettiği gibi kardeş olun. Müslüman Müslüman'ın kardeşidir: Ona haksızlık etmez, onu yardımsız bırakmaz, küçük görmez. (Göğsüne işâret ederek) Takvâ buradadır, takvâ buradadır!"**"**Kişiyeye, Müslüman kardeşini hor görmesi kötülük olarak yeter. Müslüman'ın her şeyi, kanı, namusu ve malı Müslüman'a haramdır."**"**Birbirinizle alâkayı kesmeyin! Birbirinize sırt dönmeyin! Birbirinize kin tutmayın! Haset etmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun!"**⁵⁰

Hz. Safvan b. Muattal, muhtemelen bunları düşünerek başına gelen bu olayı kaldıramıyordu. Bu sebeple bu tavsiyeler doğrultusunda yetiştirilen bu sahabe meseleyi halletmek için kendisi girişimde bulunmaya karar verdi.

Hz. Safvan b. Muattal'ın Hassan b. Sabit'i Öldürmeye

Kalkışması

Hz. Safvan b. Muattal, iftira yaygarası yanında kendisine yapılan bu hakarete tahammül edememişti. Bu cezasız kalmamalıydı. Kendisini bu iftiraya karşı koruyacak bir kabileye de sahip değildi. Haklarını kendisi koruyacaktı. Bu sebeple bu işi gerçekleştirmek için yola koyuldu. Kendisi gibi gurbetten gelen arkadaşı ve Müslümanlığındaki samimiyeti Hz. Peygamber tarafından açıklanan Cuayl b. Süraka'nın⁵¹ yanına varıp: "Gel,

⁴⁸ Buhari, İman, 4-5.

⁴⁹ Ebu Davut, Edeb, 47.

⁵⁰ Müslim, Birr, 30.

⁵¹ Hz. Safvan b. Muattal'ın arkadaşı olan Cuayl b. Suraka, Hz. Safvan b. Muattal gibi

gidelim Hassan b. Sabit'i vuralım. Vallahi, biz Resulullah Aleyhisselama ondan daha yakınızdır" dedi.

Hız. Safvan b. Muattal'ın bu sözü bizim için önem arz etmektedir. Bildiğimiz gibi Hassan peygamber şairidir. Hız. Peygamber'in önem verdiği bir şahıstır. Hız. Safvan b. Muattal'ın kendisini Hız. Peygamber'e ondan daha yakın görmesi, onun Hız. Peygamber ile ne derece içli dışlı ve samimi olduğunun göstergesidir. Zaten devamlı Hız. Peygamber tarafından hayatı boyunca kollanmış, kendisini hakkında güzel sözler sarfedilmiştir.

Cuayl b. Süraka, Hız. Safvan b. Muattal'ın bu teklifine katılmadı, Hassan'ı vurmaya gitmekten kaçındı ve "*Resulullah, bunu bana emretmedikçe yapamam! Resulullah Aleyhisselam, böyle bir şey emretmedikçe sen de, yapma!*" dedi. Fakat Safvan, Cuayl'ın bu tavsiyesine yanaşmadı.⁵² Çünkü iftira ile onuru zedelenmiş, ayrıca köylülüğü vurgulanarak aşağılanmıştı. Bunu kabullenemiyordu. Hassan'a karşı şiirle karşılık vermesi de mümkün değildi. Hassan o devrin en ünlü şairi idi. Bu durumda tek yol kalıyordu. Herkes tarafından bilinen korkusuzluğunu, cesaretini ve kahramanlığını ortaya koyarak Hassan'a gereken cezayı vermektir. Tabii ki bu karar çok kolay bir karar değildi. Hız. Safvan b. Muattal'ın Medine'de koruyucusu olan bir kabilesi yoktu. Hassan ise arkasında Medine'nin en güçlü kabilesi olan Hazreç bulunuyordu. Ancak her ne olursa olsun kararını uygulamaya koydu ve Hassan'ı kollayıp bir

ilk dönem zorluklarını çeken sahabelerendir. Huneyn Savaşı sonrası elde edilen ganimetlerin dağıtımı sırasında onun üstünlüğü ortaya çıkmıştı. Hız. Peygamber'in kalbi İslam'a ısındırılacaklara birçok mal verip de Cuayl gibi İslam'ın kahrını çekenlere az vermesi sahabenin de dikkatini çekmiş ve bu sebeple Sa'd b. Ebi Vakkas Hız. Peygamber'e: "*Yâ Rasûlallah! Cuayl b. Sürâka'yı bıraktın da, Ueyyne b. Hısn ile Akra b. Hâbis ve benzerlerine yüzer yüzer develer verdin!?*" dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam: "*Varlığım Kudret Elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki; Ueyyne ve Akra gibi kişilerle yeryüzü dolup tassa, Cuayl b. Sürâka onların tümünden daha hayırlıdır! Fakat, ben bunları İslâmiyete ısındırmak, alıştırmak için kolluyor, Cuayl b. Sürâka'yı ise sımsıkı bağlı olduğu Müslümanlığına ve ahirette kendisine hazırlanmış üstün mükâfatlara havale etmiş bulunuyorum!*" buyurdu. Yüce Allah ondan razı olsun! Vakıdı, I, 949. İşte Hız. Safvan b. Muattal'nın yakın arkadaşı bu vasıfta idi.

⁵² Vakıdı, II, 436.

gece onun önünü keserek şu şiiri de okuyarak Hassan'ı vurdu:

تلق ذباب السيف مني فإني ... غلام إذا هو جيت لست بشاعر

ولكنني أحمي حمائي وأشتفي ... من الباهت الرامي البراء الطواهر

“ Benim kılıç vuruşumdan sakın, Çünkü ben bir kulum. Hicve kalkışıldığı zaman ben şair değilim ama korumu korurum ve günahattan beri kimseye iftira atan iftiracıdan korunurum”

Hız. Safvan b. Muattal'ın kılıç ile bu saldırısı Hassan'ı yaraladı. Bir gözünü kör etti.⁵³

Hız. Safvan b. Muattal'ın Yakalamp Bağlanması

Hız. Safvan b. Muattal'ın Hassan'a saldırması üzerine Hassan, kavmini yardıma çağırdı. Onun durumunu gören kavminden Sabit b. Kays, Hız. Safvan'ın üzerine atılarak iki elini tutup ipe boynuna bağladıktan sonra onu, Haris b. Hazrecoğulları'nın mahallelerine götürdü. Yolda, Abdullah b. Revaha, ona rastladı. "*Nedir bu?*" diye sordu.

Sabit b. Kays: "*Sen, bunun Hassan'ı kılıçla vurmasına şaşmıyor musun?*" Vallahi, ben, onun Hassan'ı muhakkak öldürmeğe kastettiğini gördüm!" dedi. Abdullah b. Revaha insanların rastgele birbirine ceza vermesinin mümkün olmadığını belirtmek için: "*Hız. Peygamber'in bu yaptığın şeyden haberi var mı?*" diye sordu. Sabit b. Kays: "*Hayır! Vallahi, haberi yoktur!*" dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Revaha: "*Sen, cüretkârlık yapıyorsun. Serbest bırak şu adamı!*" dedi. Sabit b. Kays, Hız. Safvan b. Muattal'ı serbest bıraktı. Sonra, Resulullah Aleyhisselama gidip meseleyi anlattılar. Resulullah, Hassan'ı ve Hız. Safvan b. Muattal'ı çağırttı.

Hız. Safvan'ın Muhakeme Edilişi ve Tutuklanması

Hız. Peygamber, ikisini bir araya getirip sorguladı. Hassan, Hız. Safvan b. Muattal'ın kendisini öldürmeye kastederek saldırdığını ve yaraladığını iddia etti. Bunun üzerine Hız. Peygamber, durumu Hız. Safvan

⁵³ İbnü'l-Esir, "Safvan b. Muattal", *Üsdü'l-Ğabe*.

b. Muattal'a sordu. Hz. Safvan b. Muattal: “*Ya Resulallah! Bu, beni üzdü ve yerdi, bana akılsızlık ve beyinsizlik isnat etti ve beni Müslümanlık hakkında kışkırdı. Öfkemi yenemedim, ona vurdum*” dedi. Hz. Safvan b. Muattal, burada iftira olayı bahane edilerek kendisinin aşağılandığını, kavminden dolayı küçümsendiğini ve Müslümanlığının hakir görüldüğünü belirtmiş oldu.⁵⁴

Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hassan'ı azarladı ve: “*Ey Hassan! Allah onları, kavmini İslam'a sokmak suretiyle doğru yola iletmışken, hicret ettirmişken, sen onları nasıl kötülürsün? Sen nasıl bir Müslüman'a ve Müslüman bir kavme beyinsiz, akılsız dersin, aşağılarsın? derhal özür dile*” dedi. Böylece Hz. Peygamber, toplumdaki vatandaşların statülerin eşitliğine, hiç kimsenin kimseyi aşağılamaya hakkının olmadığına vurgu yapmış oldu.

Ancak adam öldürmeye kasıt olduğu için de hukukun gereği olarak Hassan'ın kavmi olan Hazreçlilere hitaben: “*Hz. Safvan b. Muattal'ı tutuklayın. Geceyi bekleyin, eğer Hassan yaşarsa veya ölürse kisas hakkınız var*” demiştir.⁵⁵ Bunun üzerine Hassan'ın kabilesi olan Hazreçliler, Hz. Safvan'ı götürüp hapsedtiler.

Sad b. Ubade'nin, Hz. Safvan'ı Bıraktığı ve Giydirip

Kuşattırışı

Sad b. Ubade, Medine'deki iki büyük Müslüman gruptan biri olan Hazreçlilerin lideri idi. Hz. Safvan b. Muattal'ın Hazreçliler tarafından hapsedildiğini duyunca kavminin yanına gelip onları kınadı ve suçun kendilerinde olduğunu belirterek şöyle dedi: “*Siz, Resulullah'ın ashabından bir adamı(Safvan b. Muattal'ı) şiirle üzmeye ve yermeye kalktınız ve kendisine sövdünüz. Aleyhinde söylenen şeyle onu kızdırdınız. Sonra da, Resulullah aranızda iken, onu tutup en kötü bir esaretle esir ettiniz!*” dedi. Bu sözlerle Hz. Safvan b. Muattal'ın haklı olduğunu asıl

⁵⁴ Buhari, Megazi, 35.

⁵⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, Hadis no: 9748.

suçlunun onu hicveden Hassan olduğunu, üstelik buna mecbur olan Hz. Safvan b. Muattal'ı hapsedmekle çok kötü yaptıklarını söyledi. O, kavminin üzerindeki ağırlığını kullanarak Hz. Safvan b. Muattal'ı serbest bırakılmak ve meseleyi güzelce halletmek istiyordu.

Hazreçliler bu söz üzerine: “*Onun hapsedilmesini bize Resulullah Aleyhisselam emretti ve bize 'Adamınız, ölürse, ona kisas yapın!' buyurdu*” dediler. Sad b. Ubade: “*Vallahi, onu affetmek, Resulullah'a daha sevimli bir iştir. Fakat Resulullah Aleyhisselam, hak ve adaletin gereğine göre hüküm vermiştir! Hiç şüphesiz Resulullah, Safvan'ı serbest bırakmayı arzu ederdi. Vallahi, onu serbest bırakıncaya kadar yanınızdan ayrılmayacağım*” dedi.⁵⁶

Sad b. Ubade, Safvan b. Muattal'ın affi için kavmi üzerinde bu şekilde ağırlığını koyması üzerine, şikâyetçi Hassan b. Sabit: “*Ey Sad! Bana ait bütün hakları senin hatırın için bağışlıyorum.*” dedi. Fakat Hassan b. Sabit'in kabilesi Hazreçliler Hz. Safvan b. Muattal'ı affetmeye yanaşmadılar. Bunun üzerine kavmine son derece kızan Sad: “*Ben, size şaştım ve bugün sizde görmediğimi gördüm. Hassan, hakkından vazgeçiyor, siz ise, yanaşmıyorsunuz!*” dedi. Bunun üzerine Hazreçliler, utandılar ve Hz. Safvan b. Muattal'ın bağını çözüp serbest bıraktılar.

Sad b. Ubade, Hz. Safvan'ı alıp evine götürdü. Ona bir elbise giydirdi. Mescide götürdü. Hz. Peygamber, onu böyle giyimli ve bakımlı görünce şaşırıp ve: “*Safvan mı bu?*” diye sordu. “*Evet! Ya Rasulallah!*” dediler. “*Kim giydirip kuşattı onu?*” diye sordu. “*Sad b. Ubade*” dediler. Hz. Peygamber de: “*Allah da, ona Cennet elbiselerinden giydirdi*” buyurdu. Bundan sonra, Sad b. Ubade, Hassan b. Sabit'e: “*Eğer, Resulullah'a gidip: —'Safvan'dan dolayı bütün haklarımı senin için bağışladım ya Resulallah!' demezsen, seninle temelli konuşmayacağım!*” dedi.

Bu durum Safvan b. Muattal'ın Hazreçlilerin lideri nezdinde ne kadar itibarlı olduğunu en açık delildir. Hazreç lideri Sad b. Ubade, kavmi üzerindeki bütün kredisini kullanarak Safvan b. Muattal'ın

⁵⁶ Vakıdi, II, 437.

bağışlanması için uğraş vermektedir.

Hassan'ın Hz. Safvan'a Hakkını Bağışlayışı

Hiz. Peygamber, kendisine geldiği zaman Hassan b. Sabit'e: “Ey Hassan! Sen, yaralanmış olmandan doğan hakkını ona bağışla” dedi. Hassan da: “Ya Resulallah! Ben, o hakkını Senin için bağışladım.” dedi. Hassan'ın bu şekilde affetmesi üzerine hem Hiz. Peygamber Bireha isimli bir bahçeyi, hem de Sad b. Ubade kendisine bir bahçe hediye etti. Ayrıca İfk Olayı sebebiyle Hassan'a Sirin'i verdi.⁵⁷

İftiranın Allah Tarafından Temizlenmesi

Buraya kadar anlattıklarımızdan da anlaşılmalıdır ki; olayın hedefindeki gerek Hiz. Safvan b. Muattal gerek Hiz. Aişe, gerçekten çok mağdur durumda idiler. Üzerlerine atılan iftirayı hangi delille silebilirlerdi? Ne söylerlerse: “*inkar ediyor*” denileceklerdi? Hiz. Peygamber de çok sıkıntılı idi. Olayın gerçekliğini kabullenemezdi. Reddetse ona da: “*inkar ediyor olayı kapatıyor*” denilecekti. Medineli Müslümanlar ne yapacaklarını şaşırılmışlar, kimisi olayı kabulleniyor, kimisi olaydan şüpheleniyor, kimisi de bunu reddediyordu. İşte Medine bu şekilde bir ay kadar çalkalandıktan sonra Nur suresindeki ayetler nazil olarak toplumsal sıkıntı giderildi. Hem Hiz. Aişe hem de Hiz. Safvan b. Muattal üzerlerine atılan iftiradan Allah'ın müdahalesi ile kurtuldular. Şimdi Hiz. Safvan b. Muattal'ın beraatını ilan eden bu ayetleri incelemeye çalışalım:

⁵⁷ Taberi, *Tarihu'l-Ümemü ve'l-Mülük*, Beyrut, 1995, II, 218; Bu olay üzerine “Hz. Peygamber'in Hassan'a Mısır Mukavkıs'ından gelen Sirin isimli cariyeyi hediye ettiği” şeklindeki bilgi bir karıştırma olsa gerektir. Çünkü İfk olayı ile Mukavkıs'tan gelen hediye tarihleri birbirini tutmamaktadır. En azından aralarında bir yıl bulunmaktadır. Ancak bu olay üzerine değil de bu olaydaki Hiz. Safvan b. Muattal'ı affını düşünerek, daha sonra gelen bu hediye Hassan'a verdiği şeklindeki bir görüş belki düşünülebilir. Zehebi, II, 549.

إِنَّ الَّذِينَ جَاؤُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَا أَكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ {11}

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ {12}

لَوْلَا جَاؤُوا عَلَيْهِ بَأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشَّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ {13}

وَلَوْلَا فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ {14}

إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسِبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ {15}

وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ {16}

يَعْظُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ {17}

وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ {18}

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ {19}

وَلَوْلَا فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ {20}

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوبَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوبَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ {21}

وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِيَعْفُوا وَلِيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

Şimdi İfk Olayı üzerine nazil olan bu ayetleri anlamaya çalışalım:

II. (Peygamber'in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir guruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Onlardan (elebaşlık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır.

Gelen ilk ayetler Hz. Safvan b. Muattal ve Hz. Aişe olayı ile Medine toplumunun imtihandan geçtiğini, şer gibi gözüken bu olayda esasen hayır bulunduğunu, iftiraya karışan ve imtihanı kaybedenlerle kaybetmeyenlerin böylece ayırt edildiğini belirtiyor. Ayrıca iftira atanların cezalandırılacaklarını belirtiyor. Bu ayet üzerine başta İbn Übey olmak üzere, Hassan, Mıstah b. Üsase ve Hamne b. Cahş'a iftira cezası uygulandı.⁵⁸

12. *Bu iftirayı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsnü zanda bulunup da: "Bu, apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi?*

Bu tavrı gösteren Müslümanlar olmuştur. Bunlardan ilginç bir örnek vermek istiyoruz: Hz. Peygamber'e hicret sonrası ev sahipliği yapan Hz. Ebu Eyyub Halid b. Zeyd el-Ensârî'nin zevcesi Ümmü Eyyub, kocasına: "Ey Ebu Eyyub! Halkın Âişe aleyhinde söyledikleri şeyleri işittin mi?" diye sorunca, Ebu Eyyub: "Evet! İşittim. Onların hepsi yalan ve uydurmadır! Ey Ümmü Eyyub! Sen Aişe yerinde olsan böyle bir kötülük işler miydin?" diye sordu. Ümmü Eyyub: "Hayır! Vallahi, ben katiiyen öyle bir kötülük işlemezdim!" dedi. Ebu Eyyub: "Safvan'ın yerinde ben olsaydım, böylesine kötülük işler miydin?" Ümmü Eyyub: "Hayır! Vallahi, sen de katiiyen öyle bir kötülük işlemezdin!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Eyyub el-Ensari şu tarihi cümleyi sarfetti: "**Şunu bil ki; Aişe senden Safvan benden hayırlıdır. Onlar hiç işlemezler.**"⁵⁹

Bu sözler, gerçekten bu sahabe'deki yüceliği gösteren çok önemli bir tavidir. Hz. Peygamber'in: "Kendi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek Müslüman olamazsınız" hadisi gereğince yaşamının güzel bir örneğidir.⁶⁰ Bu tarihte ender rastlanan bir empati örneği olsa gerektir.

İfk Olayı sırasında Hz. Safvan b. Muattal'a bu kadar destek veren Hz. Ebu Eyyub El-Ensari ile Hz. Safvan b. Muattal'ın aynı coğrafyada

⁵⁸ Buhari, Şehadet, 15.

⁵⁹ Taberi, II, 114; Bkz. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kuran*, Çev; Heyet, İstanbul, 1990, III, 503.

⁶⁰ Buhari, İman, 7.

mezarlarının olması da ilginç bir tesadüftür.

13. *Onların (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancılardan ta kendisidirler.*

Bu ayetle iftiracıların yalanı ortaya çıktı ve yalancı konumuna düştüler.

14. *Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lütf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığımız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi.*

15. *Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığımız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Hâlbuki bu, Allah katında çok büyük (bir suç) tur.*

Hz. Aişe'nin ve Hz. Safvan b. Muattal'ın başından geçen İfk (iftira) Olayı'yla ilgili olarak Cenab-ı Hakk'ın sahabeye yönelttiği bu ikaz dolu ifadeler önemlidir. Bu ikazında Cenab-ı Hak, iftirayı işiten erkek ve kadın müminlerin hüsnü zanda bulunup "Bu apaçık bir iftiradır" demeleri gerektiğini, oysa onlardan bir kısmının iftirayı dilden dile aktardıklarını, hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeyi ağızlarında geveleyip durduklarını ifade etmektedir. Ayrıca bu olay, önemsiz olmayıp Allah katında büyük bir suçtur. Son olarak Allah: "inanmış insanlarsanız bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan Allah sizi sakındırıp uyarır" buyurmaktadır.⁶¹ Buradaki hitap ayette de vurgulandığı gibi ilk muhataplar olan mümin erkek ve kadın sahabelerdir.⁶²

16. *Onu duyduğunuzda: "Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftiradır" demeli değil miydiniz?*

İftira konusunda en ilginç tepkiyi o zamana kadar kendisinden korktukları için kimsenin söyleyemedikleri Hz. Ömer vermişti. Hz. Peygamber'in ona bu mesele konusunda danışıp görüşünü alması üzerine Hz. Ömer başını göğe dikip şu şekilde tepki vermişti:

⁶¹ Nur, 13-17.

⁶² Bağcı, 13.

سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ

“Allah! Allah! Bu büyük bir iftiradır.” (Nur suresi-16) Daha sonra inen ayetler de aynen Hz. Ömer’in dediği kelimelerle nazil olmuştu.

17. Eğer inanmış insanlarsanız, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır.

18. Ve Allah ayetleri size açıklıyor. Allah, (işin iç yüzünü) çok iyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir.

19. İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da ahirette de çetin bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

20. Ya sizin üstünüze Allah’ın lütuf ve merhameti olmasaydı, Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı (haliniz nice olurdu)!

21. Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüz kızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah’ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir.

22. İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstereyinler. Allah’ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

İşte Kuran’daki kıyamete kadar bütün Müslümanların okuyacakları, tilaveti ile ibadet edecekleri, ayetlerle (Nur suresi 11-23) Hz. Safvan b. Muattal ve Hz. Aişe temizlendi. Bu beraet çift taraflı oldu ve bu ayetler hem Hz. Safvan b. Muattal hem de Hz. Aişe hakkında nazil oldu. Tarihçiler bu konuda son sözü şöyle ifade ederler:

63 فبرأهما الله مما قالوا. “Allah o ikisini (Hz. Aişe ve Hz. Safvan b.

Muattal’ı) dedikleri iftiradan temizledi.”

63 İbn Abdilberr, “Safvan b. Muattal”, el-İstiab.

برأهما الله من فوق سبع سماوات وأنزل الله في براءتها آيات

“Allah onları yedi kat göklerin üzerinden inzal ettiği ayetlerle temizledi.”⁶⁴

Hasur Meselesi

Meselenin burasında Hz. Safvan b. Muattal’ın hasur yani erkekliliğinin olmadığı iddiasına temas etmemiz gereklidir. ⁶⁵ Bazı kaynaklar onun erkekliliğinin olmadığını belirtirler.⁶⁶ Bunun da İfk Olayı’ndaki mesele konusunda Allah’ın Hz. Peygamber’in zevcesini mucizevî bir şekilde nasıl temizlediğinin gerçek bir kanıtı olduğunu belirtirler. Bu görüşlerine delil olarak da Hz. Safvan b. Muattal’ın İfk Olayı’nı duyması üzerine sarf ettiği “Vallahi haram yere hiçbir dişinin eteğini kaldırmadım.” sözünü gösterirler.

Ancak bu mesele de problem bulunmaktadır. Bu iddia daha çok tahmine dayalı bir yorum olarak gözükmektedir. Eğer böyle bir durum olsaydı Medine’de bulunan ve bu konuyu bilen insanlar tarafından ortaya konurdu. İfk Olayı tartışmalarının yaşandığı bir ay boyunca bu durum gündeme taşınırdı. Ancak hiçbir zaman böyle bir durum olmamıştır.

Ayrıca Hz. Safvan b. Muattal, evli bir sahabelidir. Daha sonra aktaracağımız şekilde o, eşinin çok ibadetten dolayı kendisine karşı kadınlık görevini tam olarak yapmadığını, genç bir erkek olarak sabredemediğini açıkça bizzat Hz. Peygamber’e şikâyet eden birisidir. İbare aynen şöyledir:

وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌّ فَلَا أَصِيرُ

“Ben genç bir adamım, sabredemiyorum”

Bu rivayetler onun hasur(iktidarsız) olduğu iddiasını çürütmektedir.

64 İbn Hibban, *Sahih*, byy, trz, III, 192.

65 Buhari, Meğazi, 36.

66 Taberi, II, 115.

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

Hiz. Safvan b. Muattal'ın: “*Vallahi haram yere hiçbir dışının eteğini kaldırmadım.*” sözüne gelince, bu sözü “*harama el uzatmadım*” anlamında söylemiş olmalıdır. Değilse “gücüm yoktu bu sebeple harama el uzatmadım” anlamında söylediğini varsaymak pek uygun değildir kanaatindeyiz. Sonuçta o, evli bir erkektir, hasur değildir.

Esasen bu olayın başka bir olayla karıştırıldığını tahmin ediyoruz. Hiz. Peygamber'in Mısırlı cariyesi olup oğlu İbrahim'in annesi olan Mariye'nin yanına yine Mısırlı zenci bir köle olan birisi gelip gidiyordu. İnsanlar dedikodu yapmaya başlayınca meseleyi öğrenmek için Hiz. Ali görevlendirildi. Hiz. Ali bu köleyi sıkıştırınca onun iktidarsız (hadım edilmiş olduğunu)olduğunu gördü ve mesele böylece kapanmış oldu.

Muhtemelen Mariye konusunda Hiz. Peygamber'in ailesinin bu şekilde temizlenmesi olayı, İfk Olayı ile karıştırılmıştır. Ve kitaplara sanki bu olay da bu şekilde olmuş gibi aktarılmıştır. Esasen konu aktardığımız şekilde olmalıdır. İki olay birbiriyle karıştırılmıştır.⁶⁷

İfk Olayı Sonrası Hiz. Safvan b. Muattal

Hiz. Safvan b. Muattal'ın beraati, Allah tarafından belgelendikten sonra o, yine Hiz. Peygamber çevresinde olanlardan biri olmaya devam etti. Onu hemen her savaşta görmeye devam ediyoruz. O, bu savaşlarda sadece resmi görevi olan ordu artçılığı görevini yapmıyor, aynı zamanda savaşlara katılıp kahramanca mücadele veriyordu. Onun savaşlarda Hiz. Peygamber ile birlikteliği ileride vereceğimiz rivayetlere de yansımıştır.

Yeni Bir Görev

Hiz. Peygamber, bazen Medine'deki topluma duyurulmak üzere bazı duyurular yapardı. Bu duyuruları yapmak için bazı sahabeler görev yapardı. İşte bu sahabelerden biri de Hiz. Safvan b. Muattal'dır.

Hiz. Peygamber bir seferinde içki yasağı geldikten sonra hangi şeylerin içki, hangilerinin içki olmadığını netleştirmek için duyurular

⁶⁷ Zehebi, II, 550.

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

yaptırıyordu. Çünkü sahabenin içtikleri her şey alkollü olmayıp haram değildi. Bu sebeple yine bir seferinde Hiz. Peygamber Hiz. Safvan b. Muattal'ı görevlendirip Medine halkına: “küpte nebiz yapıp içmemelerini, bunun haram olduğunu ve yasaklandığını” ilanını yaptırttı.⁶⁸

Kürz b. Cabir Seriyyesi

Hiz. Safvan b. Muattal, Medine dönemindeki yıllar boyunca bütün seriye ve harplere katıldı. Onun bazı savaşlar ve seriyyelerde ön plana çıktığını acil durumlarda gönderilen birlikler içinde yer aldığını görüyoruz. İşte bunlardan biri de Kürz b. Cabir Seriyyesi'dir.

Hicretin altıncı yılında Hiz. Peygamber, Hudeybiye Seferi'ne çıkmadan hemen önce bir grup bedevi Arap Medine'ye gelip İslam'a girdi. Bu kişiler zayıf, hastalıklı, sıtmalı, karınları şiş bir halde idiler. Hiz. Peygamber bunların düzelmesi için devletin develerinin olduğu yere gitmelerini orada deve sütü ile beslenip düzelmelerini istedi. Onlar da gittiler, hastalıkları düzeldi hatta şişmanladılar.

Bu iyiliğe rağmen bu bedeviler durumları düzelince oradaki develerin başındaki Hiz. Peygamber'in görevlendirdiği çobanın gözüne, diline dikenler batırdılar, el ve ayaklarını kestiler, işkence ile öldürdüler, develeri de alıp kaçtılar. Olayı duyan Hiz. Peygamber, derhal 20 kişilik bir süvari kuvveti hazırladı. Bu birliğin içinde Hiz. Safvan b. Muattal da vardı. Bu birlik bu hainleri yakaladı. Bunlar Medine'ye getirildi. Kısas yapıp elleri ayakları kesilerek öldürüldüler.⁶⁹

Hiz. Peygamber: Dokunmayın Safvan'a

Hiz. Peygamber, Hiz. Safvan b. Muattal hakkında gelen şikâyetleri hep ihtiyatla değerlendirmiş, Hiz. Safvan b. Muattal hakkındaki hüsnü zannını hiç yitirmemiştir. O, Hiz. Safvan b. Muattal hakkında şikâyetlere karşı hep Hiz. Safvan b. Muattal'ı savunur durumda olmuştur. Bu durum

⁶⁸ Darekutni, *Mustedrek*, byy, trz, XIV, 290.

⁶⁹ Buhari, *Megazi*, 38.

İfk Olayı'nda bile böyle olmuştu. Nitekim yine bir savaş sırasında Hz. Safvan b. Muattal'ın şiir söyleyerek birisine tarizde bulunduğu Hz. Peygamber'e şikâyet edilmesi üzerine Hz. Peygamber adeta konunun detayını bilmeden onun hakkında şöyle demiştir:

دَعَا صَفْوَانَ بْنِ الْمَعْتَلِ فَإِنَّهُ طَيَّبَ الْقَلْبَ خَبِيثَ اللِّسَانِ

“Hz. Safvan b. Muattal'a dokunmayın, çünkü o sözü sert, sivri dilli biri olsa da, kalbi iyilikle doludur.”⁷⁰

Hz. Peygamber'in bu sözü ilk planda onu tenkit gibi görünse de esasen onu övmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in bu sözünden Hz. Safvan b. Muattal'ın bir özelliğini daha görüyoruz. Bu özelliği de onun gizli saklı işler çevirmediği, içidışı bir, dobra dobra bir insan olduğunu anlıyoruz. Aslında İfk Hadisesi'nde Hassan'a karşı tavrı da onun bu özelliğini bir miktar da olsa göstermekteydi. Yani Hz. Peygamber Hz. Safvan b. Muattal'ın dobra dobra bir karaktere sahip bir insan olduğuna şahitlik etmektedir.

Başka bir rivayette ise şöyle demiştir:

« دَعَا صَفْوَانَ فَإِنَّهُ يَحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ »

“Bırakın Hz. Safvan b. Muattal'ı O, Allah ve Resulünü seviyor”⁷¹

İşte Hz. Safvan b. Muattal için bu şahadet yeter. Hz. Peygamber onun Allah ve Resulü sevgisinin her şeyi kapatacağını, küçük hataları olsa bile bu özelliğinin bile ona yeteceğini çok güzel anlatıyor.

II. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'DEN SONRA HZ. SAFVAN

Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra Arabistan'daki birçok bölge Müslüman birliğinden ayrılmaya teşebbüs etti. İlk Halife Hz. Ebubekir Ridde Hareketleri denilen bu hareketlerle çok yoğun şekilde mücadele etti. Bu mücadelede onun en büyük yardımcıları sahabeler toplumu idi.

Müslümanlık bu kadar yaygınlaşmışken bu durumun ortaya çıkması yine bu kutlu insanların işbaşına çağrılmasına sebep oldu. Nitekim sahabeler de bu savaşlara yoğun şekilde katılıp Hz. Peygamber sonrası İslam'ı yok etmek isteyen bu tür hareketlere izin vermediler. Hz. Safvan b. Muattal da bu dönemde gerçekleşen Ridde Olayları'na muhtemelen katıldı. Müslüman sahabe toplumu, Ridde Olayları döneminde Arabistan yarımadasının birliğini tekrar kurmaya çalışıldığı bu savaşlara arasında iştirak ettiler.

Şam ve Irak Bölgesine Seferler

Ridde Olayları'nın bastırılmasından sonra ordular, Müslüman elçileri ve tüccarları katleden Şam bölgesindeki yönetimlere doğru yönlendirildi. Bu arada orduların bir kısmı da Irak cephesinde savaşıyordu. Hz. Safvan b. Muattal, bu dönemde esas olarak Şam cephesinde bulunsa da Irak cephesinde de bulunmuştu. Muhtemelen bu seferler sonunda elde ettiği kazançlarla Basra'nın zengin bir semti olan Mirbad Sokağı'nda bir ev edinmişti.⁷²

Hz. Safvan b. Muattal, Irak cephesinden çok, Şam Cephesinde bulundu. Şam bölgesinde birçok sefere katıldı. Oradaki bazı mücadeleleri, kahramanlıkları kitaplara girmiştir. Bazı savaşlarda söylediği şiirlerle az da olsa şairliğini ortaya koymuştur. Nitekim Deriyye bölgesindeki Rum

⁷⁰ İbnü'l-Esir, “Safvan b. Muattal”, *Üsdü'l-Ğabe*.

⁷¹ Şevkani, *Dürrü's-Sahabe*, byy, trz, 440.

⁷² İbnü'l-Esir, “Safvan b. Muattal”, *Üsdü'l-Ğabe*.

kökenli bir adamla yaptığı mücadelesini sonradan şiirle anlatmıştır.⁷³

Bu bölgeye gelen İslam orduları ilk başta Bizanslılar tarafından zorlansalar da bölge halkları tarafından sevinçle karşılandı. Gelen ordular, onlara insanca davranıyordu. Bu sebeple artık bütün şehirlerin kapıları fazla zorlanmaksızın Müslüman ordulara açılıyordu. Bölge halklarını geneli şu sözü söylüyorlardı: “Başımızda Bizans kûlahı görmektense Müslüman sarığı görmeyi yeğleriz.”

Cezire Bölgesi Ve Çevresi

İslam orduları Şam Bölgesi’ni fethettikten sonra kuzeye doğru yöneldiler. Ancak Bizanslılar, gelen Müslüman ordu karşısında dayanamayacaklarını anlayınca ince bir taktikle Toros Dağları hattına çekildiler ve günümüzde Toros Dağları hattının güneyinde kalan bölgeyi adeta Müslüman ordulara terk ettiler. Bu durumda Müslüman orduları bu bölgeyi ele geçirmeye başlayınca doğal coğrafya gereği batıya doğru değil de doğuya doğru yönelmek zorunda kaldılar. İşte bu bölge’ye Müslüman coğrafyacılara Fırat ve Dicle’nin arasında bir ada gibi kaldığı için bu anlamda Cezire Bölgesi demişlerdir.

Şam bölgesinden oluşturulan yeni ordular işte bu bölgeye doğru yöneldiler. Hz. Safvan b. Muattal da Şam bölgesindeki fetihlere katıldıktan sonra kuzeye yönelen ordular içerisinde bulundu. Yalnız bu sefer o artık bir asker değil bu ordular içindeki komutanlardan biri oldu.

Safvan, İyaz b. Ğanm komutasında Cezire bölgesine yürüyen sağ kanat komutanı Said b. Amir olan ordunun, sol kanat komutanı idi.⁷⁴ Bu ordu, öncelikle Cezire Bölgesi’nin fethedilmesinde anahtar rol üstlenen Urfa’yı sulhen ele geçirildi. Böylece bundan sonraki fetihlere zemin teşkil edecek olan antlaşma burada gerçekleşti. Bu antlaşmaya Ruha (Urfa) Antlaşması diyoruz. Bu antlaşma bundan sonra bölgede Adıyaman’dan Siirt’e, Hilat’a (Ahlat) kadar her gidilen ve ele geçirilen yerlerde aynen uygulanacaktır. Bundan dolayı Belazuri Cezire bölgesinin sulhen (savaşmaksızın) fethedildiğini açıkça söyler. Bu antlaşmanın metni aynen

⁷³ Bkz. Zehebi, II, 549.

⁷⁴ İbnü’l-Esir, “Safvan b. Muattal”, *Üsdü’l-Ğabe*.

şöyledir:

“Ben onların canları, malları, çocukları, kadınları, şehirleri ve değirmenleri için eman verdim; şu şartla ki onlar üzerlerindeki hakkı ödesinler. Köprülerimizi tamir etmeleri, yollarını şaşırانlarımızı yol göstermeleri de onlardan istediğimiz diğer şeylerdir. Allah, melekleri ve Müslümanlar şahit oldu.”⁷⁵ Bir diğer varyantında; “bölge halkı Müslümanlara korunmaları karşılığı cizye verecekler, Müslümanlara karşı ihanet içinde olmayacaklar, Müslümanlar da onların canlarını ve mallarını koruyacaklar, kiliselerini yıkmayacaklar ve oturmayacaklar.”⁷⁶

Cezire bölgesine giren Müslüman ordusu, Urfa’da ikiye ayrıldı. Bir kısmı doğuya Diyarbakır bölgesine doğru gidip oraları fethetmeye devam ederken, bir kısmı da kuzey’e Adıyaman bölgesine doğru yöneldi. İşte h.18/640 da bu bölgeye doğru yönelen ordunun başında da Hz. Safvan b. Muattal var idi. Hz. Safvan b. Muattal ve Habib b. Mesleme el-Fihri komutasındaki ordu Sümeysat’a(Samsat) gönderildi. Bu ordu 4. Ermeniye de denilen bu bölgeyi⁷⁷ ve civarını fethetti.⁷⁸ Hz. Safvan b. Muattal burada Sümeysat ve çevresini fethettikten sonra Cezire bölgesi genel komutanı olan İyaz b. Ğanm bölgeye geldi ve yöre halkıyla Ruha Antlaşması’na göre her evden bir dinar vergi ile iki müdd buğday vermeleri karşılığı anlaştı.⁷⁹ Bu şekilde Adıyaman bölgesi cebren değil, Urfa bölgesi gibi sulhen fethedildi.⁸⁰

Adıyaman’da Yerleşim

Bölgenin fethinde komutan olarak önemli işlev gören Hz. Safvan b. Muattal, Samsat’ın fethi sonrası bu bölgelerden sorumlu komutan olarak buraya yerleşmeye karar verdi. Bu kararının en önemli sebeplerinden biri

⁷⁵ Belazuri, *Fütuhu’l-Buldan*, Beyrut, 1991, 177.

⁷⁶ Belazuri, 178.

⁷⁷ Taberi, II, 484; Erzurum, Erciş, Samsat ile beraber 4. Ermeniye sayılmaktadır. Bkz. Streck, Ermeniye, İA.

⁷⁸ Belazuri, 250.

⁷⁹ Taberi, II, 484.

⁸⁰ Bkz. Murat Gökhan Dalyan, *Adıyaman Tarihi*, Ankara, 2007, 35.

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

bu bölgenin Bizans sınırında bulunup devamlı saldırıya açık bir yer olmasından olsa gerektir. Tarihçiler onun bu bölgede görevlendirilen ilk görevli olduğunu belirtirler.⁸¹

Bizanslılar Toros hattının kuzeyine çekilip Toros hattını tahkim etseler de zaman zaman bu bölgelere saldırılar düzenleyebiliyorlardı. Hz. Safvan b. Muattal, bu şekilde buraya yerleşerek İslam tarihinde Ribat denilen bir anlamda sınır karakolu görevini üstlenmişti. Buradan da zaman zaman gerektiğinde Bizans topraklarına seferler düzenliyordu. Nitekim o dönemin ünlü kalesi Kemah'ı bu düzenlediği seferlerinden birinde 59/679 ele geçirdi. Yanında kendi kabilesinden Umeyr b. Hubab es-Sulemi vardı. Bu sefer Hz. Safvan b. Muattal'ın Bizans'ın tahkim ettiği Toros hattını yardığını ve o dönem Anadolu'nun en müstahkem kalelerinden biri olan Kemah'ı ele geçirebilecek güçte bir orduya sahip olduğunu göstermektedir. Zaten sınır bölgesinde bu güce sahip olmasaydı, yaklaşık yarım asra varan bir dönemde Adıyaman bölgesinde tutunabilmesi mümkün değildi.

40 Yıllık İkamet

Hz. Safvan b. Muattal, ömrünün yaklaşık 6 yılını Hz. Peygamber ile geçirmişti. Bundan sonraki iki yıl Medine'de Hz. Ebubekir ile beraber oldu, onun gönderdiği ordulara katıldı. Bundan sonraki 6 yılını önce Irak sonra Şam bölgesindeki seferlerde geçirdi.

Hz. Safvan b. Muattal'ı hicretin 18. yılından sonraki hicretin 60 yılındaki vefatına kadarki 40 yılı aşkın süreyi Adıyaman Bölgesi'nde geçirdi. O, bu 40 yıl boyunca devamlı cihat ile meşgul oldu. Hz. Safvan b. Muattal dört halife dönemi boyunca buraya hakim oldu. Buraya yerleşti.

Belazuri aynen şöyle der: *اقام صفوان بها* “Hz. Safvan b. Muattal buraya(Adıyaman) yerleşti, *burayı vatan edindi.*” Yani, o ömrünün büyük bölümünü Adıyaman topraklarında geçirdi. Günümüz tabiriyle Adıyaman'ın hemşerisi oldu.

⁸¹ İbn Hazm, *Cevamiu's-Sire*, Mısır, 1900, I, 343.

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

Esasen onun bütün ömrüne bakıldığı zaman ömrünü İslam'ın yücelmesi için savaşlarda geçirdiğini rahatlıkla görebiliriz. Çünkü sınır bölgesine yerleşmişti ve düşmanla devamlı temas halindeydi. Hz. Safvan b. Muattal'ın bu bölgede sağlam bir şekilde mücadelelere devam etmesi aslında daha doğudaki İslam memleketlerinin güvenliğini sağlıyordu. Çünkü Bizans bu bölgeyi geçmeksizin diğer yerlere ulaşamıyordu. Burası Suğur dediğimiz İslam ordusunun sefer için hareket merkezi idi.⁸²

Hz. Safvan b. Muattal böylece bölgeye garnizonlar yerleştirdi. Bölgeyi Müslüman Arapların iskânına açtı. Gelen Araplardan oluşturduğu ordularla Bizans topraklarına seferler düzenledi.

Hz. Safvan b. Muattal, bu bölgede görev yaptığı yıllarda buraya kendi kabilesi olan Suleym kabilesinden yoğun göçler oldu. Suleymoğulları, Adıyaman bölgesine yerleştiler ve buranın İslamlaşmasına katkıda bulundular.⁸³ Böylece bu kabile, Avasım bölgesi dediğimiz Bizans sınır bölgesinde görev yapıp güçlendikçe saldıran Bizans'a karşı ribat görevini üstlenmişti. Hz. Safvan b. Muattal, kendi kabilesini bu şekilde İslam'a hizmet alanına sokmuştu.

Bu anlamda Adıyamanlılar ve çevresinde oturan insanların bir kısmının Hz. Safvan b. Muattal'ın sülalesi olan Suleymoğulları'ndan olabileceklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durum Hz. Safvan b. Muattal ile de akraba olmayı da gerektirir. Bu da Adıyamanlılar için önem verecekleri bir durumdur diyebiliriz. Bu topraklarda 40 yılı aşkın ömür süren bir sahabeye sahip olmaları da ayrı bir değerdir denilebilir. Böyle bir durum Anadolu topraklarının hiçbir yerinde rastlanmaz. **Hiçbir Anadolu toprağında 40 yıl yaşayıp oraya defnedilen bir sahabe bulamamaktayız.** Bunu da önemli bir not olarak kaydetmeliyiz.

Hz. Safvan b. Muattal'ın Vefatı

⁸² İbn Hurdazbih, *el-Mesalik ve'l-Memalik*, byy. Trz. I, 29.

⁸³ Bkz. Mehmet Azimli, “Benu Suleym”, *DİA*; Abbasi Halifesi Emin dönemindeki karışıklıklar sırasında Amr b. Abdulaziz es-Sulemi'nin isyanının Adıyaman'da gerçekleşmesi de Hz. Safvan b. Muattal'ın kabilesinin buradaki önemli ve kalabalık yerleşiminin bir önemli bir işaretidir.

Hız. Safvan b. Muattal, 20 yıl kadar Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Ali dönemlerinde bölgede görev yaptı. Dört Halife'den sonraki Muaviye döneminde de Muaviye tarafından buraya vali olarak tayin edildi. 20 yıllık Muaviye'nin döneminde de burada görev yaptı. Böylece Hız. Safvan b. Muattal, toplam 40 yıla yakın bu bölgede resmi bir görev icra etmiş oldu. Bu görevi bölgedeki en yetkili kişi olarak ortaya çıkıyordu.

Bu 40 yıllık dönemi devamlı bir mücadele ile geçti. Yabancı olduğu, ancak vatan edindiği bu topraklarda İslamiyet'in yaygınlaşması için Bizans ile amansız savaflara girdi. Yaralandı ve nihayet bu topraklarda Muaviye döneminin sonlarında⁸⁴ mücadeleler sırasında 60/680 şehit düştü.⁸⁵

Belazuri şöyle der:

اقام صفوان بها وبها توفي *“Hız. Safvan oraya yerleşti ve orada vefat etti”*⁸⁶

Vefat ettiği sırada bölgede vali olduğu gibi, aynı zamanda mücadele eden komutanlardan biriydi.⁸⁷

İbnu'l-Esir açıkça söyler:

انه قتل شهيدا *“O, şehit olarak öldü”*⁸⁸

İbn Abdilber, bu konuda şu ifadeyi kullanır:

انه قتل في سبيل الله *“O Allah yolunda öldürüldü”*⁸⁹

Onun nasıl şehit olduğunu ise şu ifade açık bir şekilde anlatmaktadır:

فاندقت ساقه، ثم لم يزل يطاعن حتى مات *“Ayağı kırıldı, buna rağmen”*

⁸⁴ Zehebi, II, 546.

⁸⁵ Halife b. Hayyat, *Tarih-u Halife b. Hayyat*, Çev; Abdülhalık Bakır, Ankara, 2001, 278.

⁸⁶ Belazuri, 247, 250, 264; Zehebi, II, 550.

⁸⁷ Zehebi, II, 550.

⁸⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut, 1995, IV, 45.

⁸⁹ İbn Abdilber, “Safvan b. Muattal”, *el-İstiab*.

*savaşa devam etti ve şehit oldu.”*⁹⁰

Bu ifade Hız. Safvan b. Muattal'ın savaş sırasında ayağının kırıldığını ancak buna rağmen savaşa devam ettiğini ve sonunda şehadet mertebesine kavuştuğunu göstermektedir. O, İslam'a girişinden itibaren yaklaşık 60 yıla varan bir dönem boyunca savaflara katıldı, ancak arzuladığı şehadet Adıyaman topraklarında ona nasip oldu.⁹¹

Zehebi, onun nerede vefat edip nerede defnedildiğini şu ifadelerle belirtir:

مات بسميساط من الجزيرة وقبره هناك *“Cezire bölgesine ait olan Sumeysat'ta (Samsat) vefat etti ve kabri de oradadır.”*⁹²

Benzer bir ifadeyi İbn Hacer de kullanır:

مات بالجزيرة بناحية شمشاط، ودفن هناك *“Cezire'nin nahiyesi olan Şimşat'ta (Samsat) öldü ve oraya defnedildi.”*

İbn Asakir'de onun öldüğü yer konusunda ilginç bir ayrıntı bulunuyor:

“Hız. Safvan b. Muattal, 4. Ermeniye'ye (Samsat) yöneldi ve oraları fethetmeyi Allah ona müyesser kıldı. O, orada Bula⁹³ denilen bir kaleyi kuşatmıştı. Oradan ona taş atarak öldürdüler. O, kalenin ön tarafına oradaki bir pınarın yakınına defnedildi.” Ebu İshak es-Sincarî der ki: “Biz bir grup içinde Bula'ya geldik. Oranın ahalisinden yüz veya daha fazla yaşlarda olan bir ihtiyar bana dedi ki: Hız. Safvan b. Muattal'ın kabrini göstermemi ister misin? Ben de: evet dedim. O zaman oranın kapısında atılmış bir taş var idi. İhtiyar dedi ki: Hız. Safvan b. Muattal'a taş atarak öldürdük....”⁹⁴

⁹⁰ İbnü'l-Esir, “Safvan b. Muattal”, *Üsdü'l-Ğabe*.

⁹¹ Taberi, II, 484.

⁹² Zehebi, II, 550.

⁹³ Bu ismin yerini tam olarak tespit edemedik. Ancak ibarelerden Samsat ile Harput arası (ziyat kalesi) olduğu belirtildiğine göre bu iki yer arasındaki şu anda bilinen mezarının olduğu yer olması kesin gibidir. Ayrıca mezara yakın bir köyün Boloran veya yeni ismiyle Belveren (veya Bavlık) şeklinde olduğu aktarılmaktadır.

⁹⁴ İbn Asakir, *Muhtasar Tarih Dimeşk*, byy, trz, IV, 13.

Ünlü coğrafya bilginimiz İbn Hurdazbeh ise mezarı konusunda şöyle ilginç bilgiler aktarır: “Hz. Peygamber’in arkadaşı olan Hz. Safvan b. Muattal’ın kabri Şimşat (Samsat) ile Ziyat Kalesi⁹⁵ ile arasındadır. Yakınında üzerinde kimsenin ne tür bir yiyecek olduğunu bilmediği bademe benzer kabuğu ile yenilen⁹⁶ ve bilinen yiyeceklerin en güzeli ve en lezzetlisi olup benzeri olmayan⁹⁷ bir yiyeceğin üzerinde olduğu bir ağaç bulunmaktadır.”⁹⁸

Ölüm Tarihi

Hz. Safvan b. Muattal’ın ölüm tarihi konusunda iki görüş ortaya çıkmaktadır. Birincisi 17/638 tarihinde Şam fetihleri sırasında vefat ettiği şeklinde bir görüştür ki bu görüş pek muteber değildir. Çünkü Hz. Safvan b. Muattal’ın bu tarihten sonraki hayatı konusunda yığınla rivayet vardır.

İkinci görüş, onun 60/679 tarihinde vefat ettiğini belirtmektedir. Biz bu konuda tercih ettiğimiz tarih budur. Bu tarih birçok tarih kitabı tarafından verilmekte ve olayların seyri de bunu doğrulamaktadır.

Neden Adıyaman?

Hz. Safvan b. Muattal’ın mezarının burada olmasını bir Müslüman olarak iyi tefekkür etmeliyiz. Bu insanlar neden Medine’de değil de binlerce km uzaklarda defnolunmuşlar? Onlar için bu ne ifade ediyordu?

Aslında bu insanların ideallerini Hz. Peygamber şu şekilde çizmiştir:

“Başka bir gölgenin
ورجلان تحابا في الله اجتماعي ذلك وتفرفا

⁹⁵ Burası şu andaki Harput’tur. Bkz. Makdisi, *Ahsenu’t-Tekasim*, byy, trz, I, 54; Yakut el-Hamevi, *Mucemu’l-Buldan*, Hısnu Ziyat Maddesi, byy. Trz.

⁹⁶ Bu türünü tespit edemediğimiz tatlı bir meyve olmalıdır. Ancak yörede bir zamanlar olan ve A’nav adı verilen bir meyve türü olduğunu eskilerin anlattığını aktarılmaktadır.

⁹⁷ Humeyri, *Ravzu’l-Mutar*, Beyrut, 1980, I, 345.

⁹⁸ İbn Huzdarbih, I, 29; Kabrin Ermeniyye’de olması hakkında ayrıca bkz.: M. Hanefi Palabıyık, “Klasik İslam Coğrafyacılarına Göre ‘Erzurum’, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, yıl: 2007, sayı: 18, s. 136-139.

bulunmadığı Kıyamet gününde Allah Teâlâ, yedi insanı, arşının gölgesinde barındıracaktı: ... Allah için bir araya gelen ve Allah için ayrılan iki insan.....”

Onlar Allah için Medine’de toplandılar, birlikte oldular, sonra Allah için ayrıldılar, her biri başka bir coğrafyada vefat etti veya şehit oldu. Onların durumu bu ulvi gaye için ayrılıştı. Bu gün İslam coğrafyasının her tarafında Hz. Peygamber’in arkadaşlarından bazılarının kabirleri bulunmaktadır. İşte bunlardan biri de Adıyaman’a düşmüştür. O da Hz. Safvan b. Muattal’dır.

Kabir Adabı

Hz. Peygamber’in değerli sahabesi ve kaynakların tabiriyle “*onun refiki*”⁹⁹ Hz. Safvan b. Muattal’ın kabri ülkemizin Adıyaman ilinin Samsat ile Kahta ilçeleri arasında bulunmaktadır. Müslümanlar doğal olarak bu kutlu insanın kabrini ziyaret edeceklerdir.

Esasen kabir ziyareti olayı İslam medeniyetinde önemli bir olgu olarak görülmüştür. Dikkat edilirse kabristanlarımız eskiden beri genelde şehirlerin giriş ve çıkışlarında bulunmaktadır. Günümüz şehir yapılarında olduğu gibi gözlerden ırak, insanların kolaylıkla ulaşamayacağı, dolayısıyla ibret de alamayacağı yerlere kabir yapılmamıştır. Sadece bir şahıs bir yerlerde vefat ettiyse belki oraya defnedilmiş olabilir. Bunun dışında genelde mezarlar şehir kenarlarındadır. Bu aslında rast gele yapılan bir olay değildir. Bunun anlamı şehre gelip gidenlere bir mesaj vermeye yöneliktir. İnsanlara ahireti hatırlatıp dünyaya körü körüne bağlanmamalarını söylemektedir.

Hz. Peygamber, kabir ziyaretlerini tavsiye etmiş, kendisi de gitmiştir. Bir rivayette: “Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir ölü defnedildikten sonra kabri başında durdu ve şöyle buyurdu: “*Kardeşinizin başışlanmasını isteyiniz ve Allah’tan ona başarılar dileyiniz.*”¹⁰⁰

Hz. Peygamber, kabir ziyaret ettiği zaman şöyle derdi:

⁹⁹ Taberani, XVI, 460.

¹⁰⁰ Ebu Davut, Cenaiz, 69.

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ

الْعَافِيَةَ

“Allah’ın selamı üzerinize olsun mümin topluluğun diyarı. İnşallah biz de size kavuşacak ve katılacağız. Allah’tan sizin ve bizim için afiyet dilerim”¹⁰¹

Bu söz, insana devamlı bir şekilde kendini kabirdekilerle birlikte olma duygusunu verecektir. Böylece kabirlerden ibret alınacaktır. Esasen kabristan bir ibret alma yeri olmalıdır. Ziyaretin anlamı da budur. Yani kabirler bir şey isteme ve dilenme yeri değil, ibret alma yeridir. İnsan bu ortamda dünyanın geçiciliğini tefekkür edip bundan ibret almalıdır. Kabir adabında bağırarak, çağırarak, demirlere yapışıp asılmak, orada yatmak, mum yakmak, uygun değildir. İnsan burada kabirlerde yatan insanın nasıl yaşadığını, niçin bu mekânda olduğunu, düşünmelidir.¹⁰²

Müslümanlar ihtiyaç ve isteklerini Allah’tan isterler. Onlar Allah’ın her şeyi duyup cevap vereceği bilincinde olmalıdırlar.

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Biz ona şah damarından daha yakınız.”¹⁰³

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي

وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

“Kullarım sana Beni sorarlarsa, bilsinler ki Ben,(uzakta değil) şüphesiz onlara yakınum. Benden isteyenin, dua ettiğinde(duyarım) duasına icabet ederim. Artık onlar da davetimi kabul edip Bana yönelip

¹⁰¹ Muslim, Taharet, 39; İbn Mace, Cenaiz, 36.

¹⁰² Bazı aşırı yorumlara dayanarak nerde bir kabir görse saldırıp toprağı düzlemeye çalışan selefi zihniyetin Kosova’da, o topraklarda İslamiyetin tapusu niteliği taşıyan ve Sırpların kırıp yok etmeye çalıştığı ecdat kabirlerini, nasıl yıkmaya çalıştığını, Kosovalılardan dinlediğimde kahrolmuştum. Halbuki bu mezar taşları ve türbeler oralarda İslamiyetin yaşadığının tapusudur. Ancak bunu düşünecek ufuk ve düşünce nerede?

¹⁰³ Kaf, 16.

inansınlar ki doğru yolda yürütenlerden olsunlar.”¹⁰⁴

¹⁰⁴ Bakara, 186.

III. BÖLÜM

HZ. SAFVAN B. MUATTAL'DAN GELEN RİVAYETLER

Sahabe tarafından nakledilen hadisler, sadece hadis ilmi açısından değil, aynı zamanda fıkıh ve tarih açısından da önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda Hz. Safvan b. Muattal tarafından nakledilen hadisler sayıca az olmakla beraber, muhtevaları önemli hadislerdir. Bu hadisler elde edebildiğimiz kadarıyla üç adettir.

Namazın Mekruh Olduğu Vakitler

سَأَلَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي سَأئِلُكَ عَنْ أَمْرٍ أَنْتَ بِهِ عَالِمٌ وَأَنَا بِهِ جَاهِلٌ قَالَ وَمَا هُوَ قَالَ هَلْ مِنْ سَاعَاتِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سَاعَةٌ تُكْرَهُ فِيهَا الصَّلَاةُ قَالَ نَعَمْ إِذَا صَلَّيْتَ الصُّبْحَ فَدَعِ الصَّلَاةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بِقَرْنِي الشَّيْطَانِ ثُمَّ صَلِّ فَالصَّلَاةُ مَحْضُورَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ حَتَّى تَسْتَوِيَ الشَّمْسُ عَلَى رَأْسِكَ كَالرُّمْحِ فَإِذَا كَانَتْ عَلَى رَأْسِكَ كَالرُّمْحِ فَدَعِ الصَّلَاةَ فَإِنَّ تِلْكَ السَّاعَةَ تُسْجَرُ فِيهَا جَهَنَّمَ وَتُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُهَا حَتَّى تَرِيغَ الشَّمْسُ عَنْ حَاجِبِكَ الْأَيْمَنِ فَإِذَا زَالَتْ فَالصَّلَاةُ مَحْضُورَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ حَتَّى تُصَلِّيَ الْعَصْرَ ثُمَّ دَعِ الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ

Hiz. Safvan b. Muattal, Resulullah'a (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) sordu:

- "Yâ Resûlallah! Senin bildiğin ve benim bilmediğim bir şeyi sana sormak istiyorum" dedi. Efendimiz: "Nedir o?" buyurdu. Safvân: (Radıyallâhü anh): "Gece ve gündüz saatlerinden namaz kılmanın mekruh olduğu bir saat var mıdır?" diye sordu. Efendimiz: "Evet Sabah namazını kıldığın zaman artık güneş doğuncaya kadar namaz kılmayı bırak. Çünkü güneş, şeytanın iki boynuzu ile beraber doğar.

Doğduktan sonra güneş senin başın üzerinde mızrak gibi dik duruncaya kadar (geçen süre içinde) namaz kıl. Çünkü bu sırada kılınan namazda melekler hazır bulunur ve o namaz makbuldür. Güneş senin başın üzerinde mızrak gibi (dik) olunca namaz kılmayı bırak. Çünkü o saat öyle bir saattir ki, onda cehennem tutuşturulur ve onda cehennem kapıları açılır. Güneş senin sağ başından sapuncaya kadar (devam eder). Güneş sapınca sen ikindi namazını kılana kadar kılınan namaz makbuldür. Ve melekler onda hazır bulunurlar. İkinci namazını kıldıktan sonra güneş batıncaya kadar namazı kılmayı bırak" buyurdu.¹⁰⁵

Kocasız İzin Vermeksizin Kadının Nafile Oruç Tutması

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ عِنْدَهُ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ زَوْجِي صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ يَضْرِبُنِي إِذَا صَلَّيْتُ وَيُفْطِرُنِي إِذَا صُمْتُ وَلَا يُصَلِّي صَلَاةَ الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ قَالَ وَصَفْوَانُ عِنْدَهُ قَالَ فَسَأَلَهُ عَمَّا قَالَتْ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمَا قَوْلُهَا يَضْرِبُنِي إِذَا صَلَّيْتُ فَإِنَّهَا تَقْرَأُ بِسُورَتَيْنِ وَقَدْ نَهَيْتُهَا قَالَ فَقَالَ لَوْ كَانَتْ سُورَةً وَاحِدَةً لَكَفَتِ النَّاسَ وَأَمَّا قَوْلُهَا يُفْطِرُنِي فَإِنَّهَا تَنْطَلِقُ فَتَصُومُ وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌّ فَلَا أَصْبِرُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ لَا تَصُومِ امْرَأَةٌ إِلَّا بِإِذْنِ زَوْجِهَا وَأَمَّا قَوْلُهَا إِنِّي لَا أَصَلِّي حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَإِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ قَدْ عُرِفَ لَنَا ذَاكَ لَا نَكَادُ نَسْتَيْقِظُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ قَالَ فَإِذَا اسْتَيْقِظْتَ فَصَلِّ

... Ebû Said (r.a)'dan; demiştir ki: Biz Rasûlullah (s.a.)'ın yanında iken bir kadın gelip: "Ya Rasûlallah! "Kocam Hiz. Safvan b. el-Muattal

¹⁰⁵ İbn Mace, İkame, 148.

namaz kıldığım zaman beni dövüyor, oruç tuttuğumda orucumu bozduruyor ve sabah namazını güneş doğuncaya kadar kılmıyor,” dedi. O esnada (kocası) Safvân da Rasûlullah (s.a.)’ın yanında idi. Efendimiz kadının dediklerini Hz. Safvan’a sordu. O da şöyle dedi: “Ya Rasûlallah! "Namaz kıldığım zaman beni dövüyor" demesi şundan; çünkü o, ben nehyettiğim halde iki tane (zamm-ı) sûre okuyor.” Peygamber (s.a.): *"Eğer (Kur'an'da) tek sûre olsaydı, insanlara yeterdi,"* buyurdu. (Hz. Safvan sözlerine şöyle devam etti): *"Orucumu bozduruyor" sözüne gelince, çünkü o durmadan (nafile) oruç tutuyor. Halbuki ben gencim sabredemiyorum.”* O zaman Rasûlullah (s.a.): *"Kadın kocasının izni olmadan oruç tutamaz,"* buyurdu. (Safvân devamla şöyle dedi:) *"Benim güneş doğuncaya kadar namaz kılmadığım" konusundaki sözüne gelince; biz çok uyumakla tanınan bir aileyiz. Güneş doğuncaya kadar uyanamıyoruz.”* Rasûlullah (s.a.): *"Uyandıgın zaman namazını kıl,"* buyurdu.¹⁰⁶

Hadisi şerif Hz. Safvan b. Muattal hakkında önemli bilgiler içerdiği için hadisin şerhlerindeki bilgileri aynen vermek istiyoruz. Çünkü hadis, kadının haklı gibi görünen her itirazında esasen Hz. Safvan b. Muattal’ın haklı olduğunu ortaya koyuyor.

Açıklama

Hadisten anlaşıldığı üzere Hz. Safvan b. Muattal, hanımını namazı çok uzattığı için dövüyor ve çok sık nafile oruç tuttuğu için de orucunu bozduruyordu. Kadın bu durumu Peygamber (s.a.)’e şikâyet edince Hz. Safvan kendisini savundu ve Peygamber (s.a.)’de onu haklı buldu.

Hz. Safvan’ın *"namazda iki sûre okuyor"* demesi üzerine Hz. Peygamber *"(Kur'an'dan) tek bir sûre olsaydı insanlara yeterdi"* buyurdu. Hz. Peygamber bu sözü ile *"namazda bir sure okumak insanlar için yeterlidir, o kadın namazda okumayı kısa kessin"* demek istemiştir.

Ebû Davud’un bazı nüshalarında Hz. Safvan’ın sözü *"o benim iki suremi okuyor"* şeklinde varit olmuştur. O zaman mana, *"o namaz kılarken, benim okuduğum surelerden ikisini birden okuyor"* şeklinde olur.

¹⁰⁶ Ebu Davut, Sıyam, 74.

Hadisin oruçla ilgili bölümünden anlıyoruz ki, erkeğin karısı üzerinde istifade hakkı vardır. Kadın nafile oruç tutmak bahanesiyle kocasının bu hakkını engelleyemez. Eğer tutarsa, kocası orucunu bozdurabilir. Çünkü evli kadının kocası varken onun izni olmadan nafile oruç tutması caiz değildir.

Peygamber (s.a.)’e gelen kadının kocasını şikâyet ettiği konulardan birisi de onun sabah namazına kalkmayıp namazını güneş doğduktan sonra kılmasıdır. Hz. Safvan bu şikâyete karşı, kendilerinin çok uyumakla tanınan bir sülâle olduklarını, güneş doğmadan uyanamadıklarını söyleyerek karşılık vermiştir. Hz. Peygamber de bu cevabı yadırgamamış ve gayet olgun karşılayarak *"uyandıgın zaman kıl"* buyurmuştur. Demek ki Efendimiz onların uykuculuğunu kaçınılması mümkün olmayan tabii bir huy olarak kabul etmiş ve hallerini baygının hali ile bir tutmuştur.

Sabah namazına kalkmamasına rağmen, Hz. Peygamber’in Hz. Safvan’ı azarlamaması, Allah ve Rasûlünün Müslümanlara olan lütfüne işaret etmesi açısından ilgi çekicidir. Peygamber (s.a.) yukarıda işaret edildiği üzere uyanamama konusunda Hz. Safvan’ı özürlü kabul ederek, onu namaz vaktinde bayılanla bir tutmuştur. Ya da namaza kalkmama Hz. Safvan’ın devamlı âdeti değil, kendini uyandıracak kimse olmadığına ara sıra başına gelen bir haldir. Şüphesiz onun namaza kalkmaması namaz konusundaki gevşekliğinden değildir.

Hz. Peygamber’in Hz. Safvan’a: *"Namazını uyandıgın zaman kıl"* buyurması, sabah namazına kalkmaktan üşenen, uykusuna kıyamayanlar için bir açık kapı olarak düşünülmemelidir. Sabah namazına uyanamayanlar namazlarını güneş doğduktan sonra kırlarlar, ama bu ruhsat gerçekten mazur olanlar içindir. Namaza kalkmak için tüm tedbirleri aldıkları halde uyanamayanlar içindir. Sabah namazına kalkma alışkanlığı olmadığı için kalkmayanlar veya uyandıkları halde tembellik yaparak kalkmayanlar hiç bir zaman mazur sayılmazlar.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Bu açıklama bölümü şu kaynaktan aynen aktarılmıştır. Bkz. Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Hz. Heyet, İstanbul, 1988, IX, 399-400.

Gece Namazı

عن صفوان بن المعطل السلمي، قال: كنت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر، فرمقت صلاته ليلة، فصلى العشاء الآخرة، ثم نام، فلما كان نصف الليل، استنبه، فتلا العشر من آخر آل عمران، ثم نام، ثم قام، ثم تسوك، ثم توطأ، وصلى ركعتين، فلا أدري: أقيامه أم ركوعه أم سجوده كان أطول؛ ثم انصرف، فنام، ثم استيقظ، فتلا ذلك العشر، ثم تسوك، وتوطأ، وصلى ركعتين. قال: فلم يزل يفعل كما فعل أول مرة؛ حتى صلى إحدى عشرة ركعة

“Hz. Safvan b. Muattal’dan rivayet edilmiştir. Dedi ki: “*Bir yolculuk sırasında Hz. Peygamber ile birlikte idim. Bir gece onun gece namazını gözetledim. Yatsı namazını kıldı, sonra uyudu. Gece yarısı olunca uyandı ve Ali İmran suresinin son bölümünü okudu. Sonra uyudu, sonra kalktı, dişlerini misvak kullandı, sonra abdest alıp iki rekât namaz kıldı. Artık kıyâmı mı rükûsu mu secdesi mi uzundu? bilemiyorum. Sonra namazdan ayrıldı ve uyudu, sonra uyandı ve bu 10 ayeti okudu, sonra misvak kullandı, abdest aldı, iki rekât kıldı. Bu şekilde 11 rekât oluncaya kadar böyle yapmaya devam etti.*”¹⁰⁸

¹⁰⁸ İbn Hanbel, IV, 154.

EK:

SAHABE DÖNEMİNDE CEZİRE BÖLGESİ VE ÇEVRESİNİN FETİHLERİ

Cezire bölgesi ve çevresi, İslam tarihinde Müslümanların sulh ile fethettikleri yerlerin başında gelir.¹⁰⁹ Tarihi kaynaklar bölgenin sulh ile fethedildiği hususunda birleşmektedirler. Bunların başında ilk el kaynaklarımızdan olan Belazuri gelir ki aynen şu ifadeyi kullanmaktadır: “*Cezire Bölgesi genellikle şehirleri sulhen, ele geçirilmiştir.*”¹¹⁰

Mesele bu kadar açık iken, tarihi belge ve bilgilere dayanmayan, objektif olmayan yaklaşımlarla, Müslümanların bölgedeki fetih şeklini “*katliam*” olarak takdim edenler de yok değildir. Bunlardan bir örnek vererek konuyu izah etmek istiyoruz: “*Araplar kesin zaferi sağlayınca, Kürtlere karşı oldukça insafsızca hareket ettiler. Kürtlerin Zerdüşt olmaları,¹¹¹ Araplara iyi bir gerekçe olmuştur. Kürtlerin mal, can ve ırzı Araplar için helal sayılıyordu. Halk katledildi, şehirler, kasabalar, köyler yakıldı, mallar yağma edildi. Kadınlar, kızlar, çocuklar da binek ve kasaplık hayvanlar gibi talan edildi. Bu tüyler ürpertici ve insan beynini alt üst eden olay, İslam’ın büyük halifesi Ömer İbn Hattab’ın emriyle gerçekleştirildi.*

Kürdistan’ı istila eden Müslüman Arap ordularının zulmü yüzyıllar sürdü. Katliamdan kurtulanlar, İslamiyeti kabul etmelerine rağmen, yüzyıldan fazla süre; Kürtçe Farsça ve diğer diller ile konuşulması yasaklandı. Arapça’dan başka bir dille konuşanların dillerinin ucu makasla kesildi.”¹¹²

Bu iddiaların tarih kitaplarında hiçbir belgesi ve zayıf da olsa kaynağı yoktur. Bunlar tamamen uydurma ve iftiraya dayalı beyanlar olup,

¹⁰⁹ Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul, 1960, 63.

¹¹⁰ Belazuri, 178.

¹¹¹ İslam fetihleri dönemindeki Zerdüştlük İnancı bölgenin İranlılarda olan kısmında yaygındır. Diğer bölgelerde ise daha çok Hıristiyan Süryaniler yaşıyordu.

¹¹² Ekrem Cemil Paşa, *Kürdistan Kısa Tarihi*, İstanbul 1998, 99-105.

İslam fetihlerini karalamak ve İslamiyeti kötümek amacıyla ortaya atılmış maksatlı uydurmalarıdır. Bu iftira belki tarihteki diğer ordular için geçerli olabilir. Ancak ilk dönem İslam orduları için bu hiç mümkün değildir.

Bu iddiaları yalın bir zihinle okuduğunuzda sanki Müslümanların üzerine bir yüz yıl arayla saldıran Moğol ve Haçlı ordularının saldırılarını okuyor gibi oluyorsunuz. Gerçekten yukarıdaki anlatılanlar gerek Moğol gerek Haçlı sürülerinin yaptıkları zulümlere benziyor.¹¹³ Ancak neresinden tutsan dökülen, -Müslüman orduları hakkındaki -yukarıdaki iddianın, tutar hiçbir tarafı olmadığını öncelikle belirttikten sonra şimdi bunları izah etmeye çalışalım.

Öncelikle Müslüman orduları kimseye insafsızca hareket etmemiştir. Tarih, Müslümanlara kucak açan, onları istekle bekleyen, onların emri altında yaşamak isteyen milletlerle doludur. Ayrıca Müslümanlar Zerdüştlere tıpkı Ehl-i Kitap gibi değerlendirerek onları zimmî statüsünde vatandaş olarak yaşatmıştır. On beş asırdır Müslümanların hakim olduğu yerlerde Zerdüşt, Hıristiyan, Süryani, Musevilerin yaşaması bunun en basit kanıtıdır. Zimmî statüsündeki bu halkların malları canları, ırzları koruma altına alınmış ve yüzyıllar boyu bu topraklarda yaşamaları sağlanmıştır. Bırakın bir kimsenin konuşmasından dolayı dillerinin kesilmesini, devletin İran’daki divanları Farsça, Suriye’deki divanları Rumca, Mısırdakileri ise Kıptice tutulmuştu. Bu durum Emevi halifesi Abdülmelik dönemindeki resmi yazıların karışması endişesiyle Arapçaya dönüştürülmesine kadar devam etti.¹¹⁴

Müslümanlara yönelik olan yukarıdaki iddianın yalanlığını tek bir örnek vererek ispatlayabiliriz. Sahabe orduları Cezire bölgesinin neredeyse tamamını Ruha Anlaşmasına göre fethettiler. Bu anlaşmanın maddeleri aynen şu şekildedir: “*Ben onların canları, malları, çocukları, kadınları,*

¹¹³ Bir Frenk tarihçi bununla ilgili bir raporu papalığa şu şekilde bildirmişti: “*Haçlı askerleri yetişkin Müslümanları yemek kazanında pişirdiler, çocukları şişe geçirip ızgara yaptılar.*” İbrahim Ethem Polat, *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*, Ankara, 2006, 80;

¹¹⁴ Belazuri, 430.

şehirleri ve değirmenleri için eman verdim; şu şartla ki onlar üzerlerindeki hakkı ödesinler. Köprülerimizi tamir etmeleri, yollarını şaşırانlarımızı yol göstermeleri de onlardan istediğimiz diğer şeylerdir. Allah, melekleri ve Müslümanlar şahit oldu.”¹¹⁵ Bir diğer varyantında; “bölge halkı Müslümanlara korunmaları karşılığı cizye verecekler, Müslümanlara karşı ihanet içinde olmayacaklar, Müslümanlar da onların canlarını ve mallarını koruyacaklar, kiliselerini yıkmayacaklar ve oturmayacaklar.”¹¹⁶

Bütün bölge Bizans zulmü altında inerken Hıristiyan Süryaniler bile farklı mezhepten oldukları için zulüm görürlerken, Müslümanların bölgeye ulaşması ile bölge halkı adeta onlara kucak açmış ve: “Başımızda Ortodoks külahı görmektense Müslüman sarığı görmeyi yeğleriz.” demişlerdi.¹¹⁷ Ayrıca bölge halkı gelen orduya ciddi bir mukavemet göstermeden bütün şehirleri Ruha anlaşıması ile gelen sahabe ordularına teslim etmişlerdir. Çünkü Müslümanlar tarih boyunca fethettikleri toprakların halklarına dinlerini değiştirmeleri için bir zorlamada bulunmamışlardır.

Esasen Müslümanların fütuhı genel olarak, buldukları bölgelerde zulüm gören insanların topraklarına yapılmıştı. Şam bölgesindeki halklar Müslüman ordularını davul ve zurna eşliğinde karşılarken, İspanya’daki İspanyollar bizzat İslam ordusunu davet etmişlerdir. Aynı gerekçe Sicilya’nın fethi için de geçerlidir. Yani Müslüman orduları zulüm gören halkların bir kurtarıcısı olmuşlardır. Onları kurtarmak için gitmişler ve bu seferlere de **feth** adını vermişlerdir. Yani bir anlamda **açmak** anlamına gelen fetih, zulüm gören halkı esaretten özgürlüğe çıkarmak, esaret kapılarını açmak rahata kavuşturmak anlamında kullanılmıştır ki, tarihen de böyle olduğu gerçektir.

O çağın gereği olarak işgal orduları ele geçirdikleri yerdeki bütün malların sahibi olurken ve bu gayet normal bir durum iken, Hz. Ömer bu işe müdahale edip ele geçirilen arazilerin yerli halkta kalması için yoğun

bir uğraş vermiştir. Gerekçesi ise: “Böyle devam ederse fethettiğimiz topraklar Arapların olacak yerli halk da Arapların kölesi, hizmetlisi (marabası) olacak ben buna razı olamam” demiştir ve bu toprakları gazilere vermeyip yerli halkta kalmasını sağlamıştır.

Yukarıda aktarmış olduğumuz, Müslüman ordularına yönelik olan bu iftiraların muhatap alınıp cevap verilmeye bile değmeyecek kadar seviyesiz olduğu için hiçbir ilmi değeri de yoktur. Zaten hiçbir tarihi kaynağa dayanmamaktadır. Bu sebeple son olarak şunu belirtmek gerekir ki; Müslüman orduları bu bölgelere geldiklerinde bölgedeki şehirlerde ağırlıklı olarak meskûn olarak bulunan Süryani, Rum, Ermeni gibi değişik din ve mezhepten birçok grup mevcuttu ki bunların hiçbirine dokunulmamıştı. Üstelik İslam ordularına bu bölgelerde az da olsa mukavemet eden varsa Zerdüşter değil Hıristiyanlardı. Bu sebeple ilk önce onlara karşı katliam(!) yapmaları gerekirdi. Eğer bu orduların hedefi birilerine zulüm etmekse neden bu din mensuplarını ilk fetihten günümüze kadar hoş tutmuşlar birlikte yaşamışlardır? sorusuna cevap verilmelidir.

Bu tür iddiaların yalan ve iftira olduğunu sadece İslam tarihi kaynakları değil, o dönemin şahidi olan Süryaniler gibi değişik unsurların kaynaklarında da şahitlik edilmektedir. Meseleyi fazla uzatmadan konunun izahına daha detaylı ve belgeli yardımcı olması için bu konuları detaylıca izah eden yayınlanmış bir makalemizi aynen buraya almak istiyorum. Bu makalede bu tür iddialara gereken cevaplar verilmiştir.¹¹⁸

Hulefa-i Raşidîn Dönemi Gerçekleşen İlk Fetihlerin Sebepleri

Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Burada, Hulefa-i Raşidîn dönemi ilk fetihlerin gerçekleşmesinin gerekçeleri ve bu fetihleri kolaylaştıran sebepler konusunda bazı değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz. Konuya girmeden önce İslam

¹¹⁵ Belazuri, 177.

¹¹⁶ Belazuri, 178.

¹¹⁷ Belazuri, 142.

¹¹⁸ Bu makalemiz, İstem Dergisi’nin 6. sayısında yayınlanmıştır.

fetihlerinin hukuksal temelini daha net anlamak için Hz. Peygamber dönemi savaşlarının gerekçeleri ve savaşın meşruiyetinin sebepleri konusunda bir takım bilgiler aktarmak istiyoruz.

Hız. Peygamber Dönemi Savaşları ve Sebepleri

İslam kelimesi “barış içinde selamette olmak” anlamına gelmektedir.¹¹⁹ Gerek Kur’an’ın genel prensipleri, gerek Hz. Peygamberin uygulamaları, insanlar arası meselelerin savaşla değil, barış yolu ile halledilmesi yönündedir. Kur’an’daki: “*Hepiniz topluca barışa giriniz.*” “...Sizinle savaşmaz, barışı kabul ederlerse onlarla savaşmaya Allah izin vermemiştir.” “*Barışa yanaşırlarsa, sen de hemen yanaş.*” “*Din hakkında sizinle savaşmayan, sizi yurduzdan çıkarmayanlarla dost olun.*” gibi ayetlerde bu durum güzel bir şekilde açıklanmaktadır.¹²⁰ Buna göre İslam’da savaş, bir anlamda zorunluluk gereği başvurulmuş bir alternatif olmaktadır. Yani İslam, aslında semavi dinlerin hepsinde emredilen, evrensel doğruların ve insanlar arası huzurun gerçekleşmesini istemektedir.¹²¹ Bu bir idealdir ve bunu gerçekleştirebilmenin gereği olan cihadın sonucunda meydana gelebilecek olan ölüm-kalım durumunun her ikisinin de mükâfatı, Müslümanlar açısından cennettir.¹²² Bu anlamda İslam tarihini de bir savaşlar tarihi olarak değil, evrensel doğruların ve barışın yayılması çabası olarak algılamak gerekir.¹²³ Şimdi Hz. Peygamberin savaş politikasına biraz göz atalım.

Hız. Peygamber, devamlı savaşta kaçınma politikası izlemiştir. Daha Mekke dönemindeyken, Müşriklere karşı saldırı önerisi getiren arkadaşlarına reddetmiştir.¹²⁴ O, herhangi bir sebep olmaksızın, hiçbir yere

¹¹⁹ Rağıp el-İsfehani, *el-Müfredat*, İstanbul, 1986, 350.

¹²⁰ Bkz. Bakara, 208; Nisa, 90; Enfal, 61; Mümtetine, 8.

¹²¹ Muhammed Fadlallah, *İslam’da Kuvvetin Mantığı*, Çev; Vahdetin İnce, İstanbul, 1997, 59.

¹²² Tevbe, 111.

¹²³ Ebu’l-Fazl İzzeti, *İslam’ın Yayılış Tarihine Giriş*, Çev; Cahit Koytak, İstanbul, 1984, 10.

¹²⁴ Hz. Peygamber, Müslümanlara devamlı işkence eden Mekke liderlerine karşı saldırılar teklif eden sahabeyle karşı çıkmıştır. Bkz. Nesei, *Sünen*, Cihad, 1.

ve hiçbir düşmanına savaş açmamıştır. Kaba bir tabirle “*Canım öyle istiyor, menfaatim bunu gerektirdi, işgal ediyorum.*” dememiştir. Onun dönemindeki savaşlar, tetkik edilirse ya bir savunma savaşıdır,¹²⁵ ya bir ihanete cevap veriliyordur, ya saldırıya hazırlanan bir düşmana cevap verilmektedir.¹²⁶

Bedir Savaşı’nda ordu hazırlayıp Müslümanların üzerine yürüyen müşriklerdi ve Hz. Peygamber bu orduyu karşılamak durumunda kalmıştı. Uhut Savaşı’nda müşrikler Medine’nin yakınına kadar gelmişler ve onları Medine yakınında karşılayan Müslümanları mağlup etmişlerdi. Hendek Savaşı yine Medine’de gerçekleşmişti. Hz. Peygamber, kan dökülecek bir savaştan kaçınma adına hendek kazdırarak, kan dökülmesini en aza indirmişti. Bu dönemdeki müşrik saldırıları, yoğun bir biçimde Medine’ye kadar ulaşmaktaydı.¹²⁷

Hudeybiye Antlaşması’nın gerçekleştiği sırada Hz. Peygamberin barışı gerçekleştirmek için sarf ettiği gayret, hayret vericidir. O, kan dökülmemesi için aleyhine gibi görünen birçok şarta, ashabın keskin muhalefetine rağmen katlanmıştır. Hudeybiye’de Müslümanlara saldıran müşrikleri yakalatmış ve bir jest yaparak hepsini affedip karşılıksız serbest bırakmıştır.¹²⁸ Hayber Savaşı’nda savaşı yönetmesi için sancağı Hz. Ali’ye verirken: “*Ey Ali! Savaştığın Yahudilere haklarını haber ver. Onlardan birisinin hidayete gelmesi, kızıl develere sahip olmandan daha iyidir.*”¹²⁹ demiştir. Mekke fethi sırasında savaştan özellikle kaçınmış, şehri

¹²⁵ Ziya Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul, 1996, 91-98.

¹²⁶ Medine dönemindeki kervan takiplerine bakıldığı zaman; tarihçiler sadece Kürz b. Cabir’in Medine civarında yapmış olduğu yağma sonrasında ticarî bir kervanın takip edilmesi olayından açıkça söz etmektedirler. Buradan, daha önce gönderilmiş olan tüm askerî birliklerin amaçlarının, özellikle, Mekkelilerin Medinelilere ait bölgeden geçişini engellemek olduğu sonucunu çıkartmak gerekir. Ancak bu kez, Kürz b. Cabir’in saldırısının karşılığı olarak çıkmıştı. Hamidullah, 365.

¹²⁷ O dönemdeki seriyyelerin de birçok sebepleri bulunmaktadır. Misal verecek olursak Kürz b. Cabir Seriyyesi Medine’ye baskın yapan Araplara karşı yapılmıştı. Bkz. Suheyli, *er-Ravzu’l-Unf*, Beyrut, 2000, VII, 554.

¹²⁸ Ebu Davut, Cihat, 120.

¹²⁹ Buhari, Meğazi, 40.

kan dökmeden almak için çok gayret sarf etmiştir.¹³⁰ O, özlemini duyduğu dünyayı, Adiy b. Hatem'e: "...Bir kadının tek başına Kadisiye'den Mekke'ye kadar yolculuk yapabileceği bir dünya..." olarak anlatmıştır.¹³¹ Bu durumu, İslam'daki savaş mantığını aktarırken Mahmut Şit Hattab, şu şekilde özetler: "Müslümanlar ilk saldıran taraf, yani düşmanlığı ilk başlatan taraf değil de zorlandıklarında savaşa giren taraf olmaktadır. Ayrıca verdikleri savaşta İslami ve askeri şerefle bağdaşmayan tavırlar almaya yeltenmezler. Bilakis anlaşmalara sadık kalır, hainlikten uzak durur, hastalara, yaralılara ve ailelere yardım eder, sivil halk kesiminden kadın, çocuk ve yaşlılara zarar vermemeye itina gösterirler."¹³²

Hiz. Peygamber dönemindeki Müslümanların savaşları tetkik edilirse, savaşlarda asıl olan hedefin insan öldürmek değil, insan kazanmak olduğu rahatlıkla görülecektir. **Temel hedefi insanı yok etmek olan savaşın ahlaki yönü olur mu?** Böyle bir savaşın ileri boyutta kazancı da olmaz. İnsanlık tarihi tetkik edilirse, toplumların birbiriyle yaptıkları savaşlar esnasında galip bir millet, kendilerine düşman bir toplumu kan dökerek, halkını ezerek, yok ederek, şereflerini ayaklar altına alarak ele geçirirse tarihsel bir vakıadır ki, sonraki yıllarda bu düşman toplumun neslinden gelenler veya bu zulmü kabul etmeyenler, bunun intikamını almaya çalışacaklardır. İnsan psikolojisinde bulunan bu yapı ile toplumlar, kendilerinden sonraki nesillere kendilerine yapılmış olan haksızlığı aktarmakta, bu da insanlarda bir öfke yığınınına sebep olmakta ve fırsatını bulduğu bir anda ortaya çıkacaktır.

Bu bağlam içerisinde Hiz. Peygamber dönemine bakarsak, müşriklerle yapılan savaşlarda müşriklerin ölü sayısının çok az olduğunu görüyoruz. İşte işin sırrı buradadır. İnsanları katlederek toprak fethetme yerine, yürekleri fetheden Hiz. Peygamber, on yıllık kısa bir sürede Avrupa

¹³⁰ İbnü'l-Esir, II, 246.

¹³¹ İnsanların yolculuklarını toplu halde bile yapamadığı, kervanların yağmalandığı, yolcuların katledildiği, esir alındığı bir çağda bunları dile getirmiştir. Süheylî, VII, 478.

¹³² Mahmut Şit Hattab, *Komutan Peygamber*, Çev;Ahmed Ağırakça, İstanbul, 1988, 18.

büyükliğünde bir toprağı en az can kaybıyla fethetmiştir.¹³³ O, bunu "...Bir kişiyi haksız yere öldürmek, bütün insanları öldürmek gibidir..."¹³⁴ düsturunu uygulayarak başarmıştır.

Kuvvet zoruyla fikirler yayılamaz. Kur'an "Ya dinimize dönersiniz ya da yurdumuzdan çıkarınız"¹³⁵ politikası izlememiştir. Hiz. Peygamber de İslamlaşmanın zorla olmayacağını bildiğinden dolayı toplumları bırakın, esirlere bile baskı yapmıyordu. Esir aldığı kabile şefi Sümame b. Usal, ondaki affediciliğı görerek hiçbir zorlama olmaksızın İslam'a girmiştir.¹³⁶ Hiz. Peygamber, savaşlarda insan unsurunu devamlı olarak gözetmiş ve ordularına savaşlarda dikkatli olmalarını, esirleri öldürmemelerini, insan hayatının her şeyden daha önemli olduğunu söylemiştir. Hatta bir seferinde: "Müslüman oldum" diye teslim olduğu halde teslim olan kişiyi öldüren Üsame'yi sorgulamıştır. Üsame'nin: "Ya Rasulallah! Adam kılıç korkusundan iman etti, bundan dolayı öldürdüm." şeklindeki cevabına çok sinirlenmiş ve bunun üzerine şu meşhur sözünü söylemiştir: "Kalbini mi yardım?"¹³⁷ O, insan kazanmayı her açıdan daha önemli görüyor, Beni Cezime kabilesinden bazı kimselerin Müslümanlara teslim oldukları halde Halit b. Velit tarafından öldürülmeleri üzerine, Halit'i Allah'a şikâyet ediyor ve yapılan işten berî olduğunu söyleyerek, diyetlerini tazmin ediyordu.¹³⁸

Bu kadar barışçı bir politika izlenmesine karşılık Kur'an, Müslümanlara kendilerine saldıranlara, karşılık verilmesine izin vermiş, fakat aşırı gidilmesini yasaklamıştır: "Sizinle savaşanlarla savaşın, ancak haksızlık yapmayın."¹³⁹ Hiz. Peygamber de Hendek Savaşı sırasında

¹³³ Yaklaşık olarak iki taraftan toplam 250 kadar insan zayiatıyla bu başarı sağlanmıştır. Bkz. Muhammed Hamidullah, *Hiz. Peygamberin Savaşları*, Çev; Nazire Erinc Yurter, İstanbul, Trz. 12. Son bir asırda ölenlerin sayısı, 19 asır boyunca ölenlerden fazla olması da düşündürücüdür. İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, Ankara, 2003, 150.

¹³⁴ Maide, 32.

¹³⁵ İbrahim, 13.

¹³⁶ Süheylî, VII, 550.

¹³⁷ Müslim, İman, 159.

¹³⁸ Süheylî, VII, 266.

¹³⁹ Bakara, 190, 194.

Medine'yi kuşatıp yağmalamak ve orada katliam yapmak isteyen Arap ittifakı dağılınca: “*Artık cevap verme sırası bizde.*” diyordu¹⁴⁰ ve gerekeni yaparak, bu savaşa katılan kabileleri gönderdiği seriyelerle cezalandırdı. Medine'deki Yahudilere Müslümanlık için hiçbir zorlama yapmadı,¹⁴¹ ancak anlaşmaları bozduklarında onları ceza olarak teker teker Medine'den sürdü.¹⁴²

Sonuçta Hz. Peygamber dönemi savaşları, yabancı saldırılara ve zulme karşı, Müslümanların can ve mallarını korumak için, uluslararası ahit ve teamülleri bozanlara karşı yapılmaktaydı. Hz. Peygamber dönemi ile ilgili bu kısa izahlardan sonra, Hulefa-i Raşidîn dönemi fetihlerin sebeplerini incelemek istiyoruz.

Hulefa-i Raşidîn Dönemi Fetihlerin Sebepleri

Hz. Peygamberin 11/632 tarihindeki ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonra Araplar Arabistan, Suriye, Mısır, Irak, İran'ın tamamını fethetmişlerdi. O günkü dünyanın en güçlü iki devletinden Bizanslıları, birçok savaşın yanında Ecnadeyn ve Yermuk gibi iki önemli savaşla, Sasanileri de birçok savaşın yanında Kadisiye ve Celula gibi savaşlarla dünya hâkimiyetlerini sona erdirmişlerdi. Çok fazla şehit verilmeden, kısa bir sürede bu kadar geniş toprakların fethedilmesi, eski ve yeni tarihçilerin dikkatini, Raşid Halifelerin fütihat tarihini daha dikkatli bir şekilde incelemeye, sebeplerini araştırmaya çevirmiş, sonuçta bu dönemde gerçekleşen fütuhatin edebiyatı oluşmuş ve bu fütuhât kayıtlara girmiştir.¹⁴³

¹⁴⁰ Suheyli, VI, 253.

¹⁴¹ Orhan Atalay, *Doğu Batı Kaynaklarında Birlikte Yaşama*, İstanbul, 1999, 129.

¹⁴² Bu konuda **Medine'deki Yahudi kabilesi olan Beni Kureyza'nın ölüm cezasıyla cezalandırılmadığı** şeklindeki bir iddia ile yola çıkan ilginç bir çalışma için bkz. W. N. Arafat, “Medine Yahudileri ve Beni Kureyza hikayesi Üzerine Yeni Bakışlar”, *İslami Araştırmalar*, Çev; Şaban Öz, C. 17, sayı. 2, Ankara, 2004, 139.

¹⁴³ Bu konudaki klasik kitaplardan en ilginç Belazürî'ye ait olan Fütuhu'l-Buldan'dır. Bkz. Mustafa Nevin Abdülhalık, *İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, trc; Ahmet Özel, İstanbul, 1990,155.

Aslında Hulefa-i Raşidîn dönemi fetihlerinin gerçekleşmesi tek bir sebebe dayandırılmaz. Dünya tarihinin aktif bir öznesi olmak üzere fetihlere başlayan Müslüman Arapları, bu fetihlere yönelen ve bu fetihlerin gerçekleşmesini kolaylaştıran değişik gerekçeler bulunmakla birlikte, üç tane başat gerekçe bulunmaktadır. Bunlar siyasi, ekonomik ve dini gerekçelerdir. Diğer bazı çok önem arz etmeyen gerekçelerden bahsedilse de, biz önemi açısından özellikle bu üç gerekçe üzerinde durmak istiyoruz. Şimdi bunları izah etmeye çalışalım.

Siyasi Gerekçeler

Müslümanlar, Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi, Hulefa-i Raşidîn döneminde de kendilerine bir saldırı olmaksızın bir topluma savaş açmamışlardı. Müslümanların hiçbir sebep olmaksızın bir topluma savaş açmamasına Habeşistan'ın durumu güzel bir örnektir. Ciddi bir savaş tehlikesi arz etmeyen, anlaşmaları bozmayan bu ülkeye ne savaş açılmış, ne cizye teklifi yapılmış, ne de Necaşi Müslüman olsa da hukuksal olarak küfür beldesi olan bu yere Müslümanlaşması için baskı yapılmıştır. Habeşistan'da, IV. yüzyıla kadar sadece birkaç Müslüman bulunmaktaydı.¹⁴⁴ Bu örnek, bu anlamda Müslümanların ilk fetihlerinin hedef ve gayesi açısından önemli bir durumdur.

Bu bağlamda ilk fetihler öncesi gerçekleşen Hz. Ebubekir dönemi Ridde Savaşları'na göz attığımızda, savaşılan kabilelere karşı açılan savaşın haklı siyasi gerekçeleri bulunmaktadır.¹⁴⁵ Bu savaşlar, daha çok

¹⁴⁴ T. W. Arnold, *İntişar-ı İslam Tarihi*, Çev; Hasan Gündüzler, Ankara, 1982, 124.

¹⁴⁵ Bu noktada rivayetlerde Ridde olayları sırasında gündeme geldiği belirtilen: “*İnsanlar lailahe illallahdeyinceye kadar savaşmakla emrolundum.*” hadisi savaşların dini gerekçe ile yapıldığı hissini verebilir. Bkz. Buhari, İman, 7; Müslim, İman, 8. **Kanaatimizce bu hadiste tahsis bulunmaktadır. Hadisteki ifade ile kastedilenler, kendilerine devamlı barış eli uzatan Hz. Peygambere karşı, durmadan ihanet üzerine ihanet eden ve başka bir yol bırakmayan müşrik Arap kabileleridir ve bu uygulama onlara yönelik dönemsel bir uygulama olup, diğer milletler için geçerli değildir. Hz. Ebubekir de bu hadisi bu anlamda siyaseten kullanmıştır. Zaten hadiste geçtiği gibi bir Müslümanlaştırma uygulaması gerek ayetlere, gerek Hz. Peygamberin**

verdikleri sözlerden dönen, siyasi ayrılık isteyen, merkeze vermesi gereken vergiyi vermeyen Arap kabilelerine karşı yapılmış olup **çoğunlukla da dinî değil, siyasidir.**¹⁴⁶ Yani bunlarla İslam'dan ayrılmalarından dolayı değil, devlete karşı görevlerini yerine getirmedikleri, merkezle yaptıkları sözleşmeleri bozup vergilerini ödemedikleri ve bu durumu sistemli hale getirdikleri için savaşılmıştır.¹⁴⁷

Benzer gerekçeleri ilk fetihler için de söyleyebiliriz. İlk fetihlerin Bizans ve Sasaniler üzerine yapılmasının birçok siyasi sebepleri bulunmaktadır. Uluslararası savaşlar açısından düşündüğümüzde “kurtlar sofrası” diyebileceğimiz bir arenada,¹⁴⁸ Bizans ve Sasani devletinin her ikisi de Müslümanlara tecavüzde bulunmuştu. Bizans, Hz. Peygamberin elçisini öldürmüş, Kuzey Arabistan'daki kendine bağlı kukla devletleri Müslümanlara karşı tahrik politikaları içindeydi. Bu sebeple Hz. Ebubekir dönemi fetihleri bir anlamda Hz. Peygamber döneminde başlayan Mute, Tebuk gibi savaşların devamı niteliğinde idi. **Kuzeye gönderilen kimi Müslüman davet heyetleri katledilmekle kalmıyor, Bizans'ın hâkim olduğu bölgede Müslümanlığı açıkça söyleyenler öldürülüyordu. Kayser, bölgeye gelen Müslümanların sebep olup olmadığına bakılmaksızın öldürülmesi emrini vermişti.**¹⁴⁹ Yani ilk kanı onlar dökmüş, ilk savaşı onlar açmıştı. Bütün bu katliamlara ve daveti

uygulamalarına uymamaktadır. Nitekim “*Dinde zorlama yoktur*” ayeti, oğlu Hıristiyan olan Husayn adlı Ensar'dan bir şahsın, oğlunu Müslümanlığa zorlaması ve Hz. Peygamberin bu şahsa böyle bir zorlamanın olamayacağını belirtmesi üzerine Hz. Peygambere destek mahiyetinde inmiştir. Taberi, *Camî'u'l-Beyan*, Beyrut, 1995, III, 22. Bkz. Ammara, Muhammet, *Laiklik ve Dini Fanatizm Karşısında İslam Devleti*, Çev; Ahmet Karababa, Salih Barlak, İstanbul, 1991, 211; Ahmed Keleş “ . . . savaşmakla emr olundum. ” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, C. 4 sayı. 2, Adana, 2004; Lüey M. Safi, “İslam'da Savaş ve Barış”, *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, Çev; Safiye Mortav Gülen, c. III, sayı, I, 64.

¹⁴⁶ Bkz. Bahriye Üçok, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, İstanbul, 1996.

¹⁴⁷ Safi, 75.

¹⁴⁸ Fadlallah, 189.

¹⁴⁹ Ezdi, *Fütuhu's-Şam*, Kahire, 1970, 236.

engelleyenlere karşı cevap verilmesi gerekiyordu.¹⁵⁰ Sasanilerin düşmanlıkları da Hz. Peygamber dönemine dayanıyordu. Kisra, uluslararası kuralları hiçe sayarak Hz. Peygamberin gönderdiği mektubu, büyük bir tahkir örneği gösterip yırtmış ve bununla da kalmamış, Hz. Peygamberi yakalayıp getirmeleri için ta Medine'ye adam göndermişti.

Bizans ve Sasanilerin Müslümanlara yönelik bitmek bilmeyen saldırıları olmasa idi, muhtemelen ilk fetihler bu kadar yaygınlık kazanamayacaktı. **Bir anlamda fetihler bir zaruriyet gereği oldu.** Müslümanlar kendilerine amansız şekilde saldıran bu güçlere karşı diğer yanaklarını çeviremezlerdi ve bunu yaparak gereken cevabı verdiler. Zaten tam bir kontrol mekanizması altında idare edilen Müslümanların fetihleri sırasında katliam ve gasp olmamasına rağmen, Hz. Ömer çok hızlı bir şekilde ilerleyen fetih anlayışının insan fıtratına uymayacağı, fethedilen kimi bölge halkları açısından kabullenilemeyeceği endişesiyle fetihlere ara vermek bile istemişti. İlk dönem İslam tarihinin en yoğun fütuhatının yapıldığı dönemde, Hz. Ömer hedefsiz, bilinçsiz, insana yönelik olmayan, cihat özelliğini yitirmiş, daha çok toprak gasp etmeye benzeyen bir fütuh hareketine karşı çıkıyor, komutanlarının kendisinden izin almaksızın rast gele fütuhat yapmalarını istemiyordu.¹⁵¹ O, ordularının fütuhat konusunda hızlı hareket etmemelerini istiyordu. İran bölgesi komutanlarından Ahnef b. Kays, **hızlı devam etmesi gereken fethi engel olduğu için Hz. Ömer'le tartışıyordu.** İkinci halife, İran bölgesindeki savaşların sürekliliğinden rahatsızlığını: “*Bizimle onlar arasında bir set olsaydı, ne biz onlara ne onlar bize ulaşırdı.*” sözleriyle ortaya koyuyordu.¹⁵² Hz. Ömer, cihat artık İslam'ı ulaştırmanın ötesinde askeri bir nitelik almaya başladığı için savaşı arzulamama politikasını her zaman ortaya koymuştu.¹⁵³ Mısır'ın fethi için izin isteyen Amr b. As'a: “*Mısır*

¹⁵⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Safi, 72.

¹⁵¹ Onun bu siyaseti belki de hızlı büyümenin getireceği sorunlarla başa çıkamama endişesiydi ve **onun haklılığı Hz. Osman dönemi olaylarında kendini gösterdi.**

¹⁵² İbnü'l-Esir, II, 550.

¹⁵³ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Azimli, *Abbasiler Dönemi Babek İsyanı*, Ankara, 2004, 38vd.

girmeyin” şeklinde bir emir vererek, bu bölgeye yönelen komutanına engel olmak istemişti. Fakat Amr bu mektubun içeriğini tahmin ettiğinden dolayı Mısır fethettikten sonra mektubu açmıştı.¹⁵⁴

Hız. Peygamber döneminde Kuzey Arabistan’a Mute ve Tebuk Savaşları ile başlayan seferler, Ridde Hareketleri’yle kesintiye uğramıştı. Ridde Hareketleri bastırılınca ilk halife vakit geçirmeden orduları kuzeye yönlendirdi. İlk fetihlerin gerçekleştiği dönemin hemen öncesinde Bizans ve Sasanilerin kendi aralarındaki bitmeyen savaşlar, ağırlıklı olarak bu fetihlerin yapıldığı bölgelerde gerçekleşmişti. Bu savaşlar hem bu iki devleti ekonomik olarak tüketmiş, hem de bölge halkına koydukları ağır vergiler ve yaptıkları talanlarla bölge halklarının nefretini kazanmışlardı. Kuzey Arabistan’daki topluluklar olan Süryanîler ve Nesturîleri de aşağılayarak ağır vergilerle sindirmişlerdi. Halkı ağır vergi zulmü altında eziyorlar ve mezhep değiştirme konusunda baskılar yapıyorlardı. Bizans Ortodokslarından farklı bir inanca sahip olan Hıristiyanların, kiliselerine el koyuluyor, katliamlar yapıyordu. Örneğin M. 514 te Bizans Kayseri I. Iustinos, Ortodokslardan farklı düşünen birçok Süryanî’yi katletmişti.¹⁵⁵ Bizans Kayseri Mavrikos döneminde yapılan zulümler hat safhaya çıkmıştı. Bu dönemde Süryanîler, Humus yakınlarındaki Beytü’ş-Şems bölgesindeki merkeze toplayıp tarihin en kanlı soykırımlarından biri

¹⁵⁴ Belazurî, 214. Hz. Ömer, kanaatimizce diğer toplumların bir anda, İslam’ı iyice tanımadan, İslami uygulamaları bilmeden, görmeden topraklarının ele geçirilip -her ne kadar Müslümanların dünyaca meşhur engin hoşgörüsü olsa da- toplumlarında Müslüman fatihlerin arkasından ikinci sınıf bir insan durumuna düşürülmesinin, ileriki yıllarda çok büyük sorunlar meydana getireceğini düşünüyordu. Bu sebeplerden dolayı kendisini dinlemeksizin fütuhata yeltenen komutanlarına ceza veriyordu. O, hiç kimsenin keyfi olarak başkalarını öldüremeyeceği, İslam’ı kendi emelleri için kullanamayacağı düşüncesindeydi. Bu yüzden halifeye danışmadan kafasına göre icraatlar yapan Halid b. Velit’in görevden alınması için Ebû Bekir’e baskı yapmış, dinletemeyince kendisi halife olunca -biraz da bu düşüncesinin bir sonucu olan bir icraat olarak- Halid’i görevden almıştı. (Geniş değerlendirmeler için bkz. Mustafa Fayda, *Allah’ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul, 1992, 414.) Kendisinin savaşçılığını ispatlamak adına başına buyruk İran bölgesinde fetihlere kalkışan Ala b. Hadrami’yi cezalandırmıştı. (İbnü’l-Esir, II, 538.)

¹⁵⁵ İbnü’l-Esir, I, 333.

gerçekleştirilmişti. İhtiyar, kadın, çocuk denmeden koyun boğazlar gibi tümü kılıçtan geçirilmişti.¹⁵⁶

Ancak, bu baskılar ve ezilme dönemi Müslüman akınlarının bölgeye ulaşmasıyla bitti. Müslümanlar, Mümbit Hilal¹⁵⁷ boyunca mütecavizlere karşı bölge halklarının kurtarıcısı oldular.¹⁵⁸ Bu anlamda Müslüman fetihlerinin başarısında Sasaniler ve Bizansın kendilerini halkın gözünde tüketmelerinin etkisi büyüktü.¹⁵⁹ Zaten o dönemde Bizans dinî-mezhebî güçlüklerle, Sasaniler idari zorluklarla boğuşuyordu. Gelen Müslüman akınlarına çok da önem vermediler, meselenin büyüklüğünü anladıklarında ise vakit çok geç idi.¹⁶⁰

Bu bağlamda güneyden gelen Arap fetihleri, bölgedeki özellikle Hıristiyanlık başta olmak üzere birçok dini ve mezhebi toplumlar için bir kurtarıcı güç olacak, Süryaniliğin yaralarını sarmasına, belki de bölgede Süryaniliğin bundan sonraki asırlarda yaşamasını sağlayacaktı. Bu sebeple bölgenin en önemli şehri olan Şam’ı Müslümanlar kuşattıklarında, şehri fethetmelerine yardım edenler de Hıristiyan papazlar idi.¹⁶¹ Bölgedeki **Hıristiyanlar, İslam ordusunu Hama civarında zurnalar eşliğinde şenlikler yaparak karşılamışlardı.**¹⁶² Mezhep baskısından bıkan Kuzey Irak’taki Nesturiler ise Müslüman olmuşlardı.¹⁶³

Bizans imparatoru Heraklius, ordularının Müslümanlar karşısında ardi ardına mağlubiyetlerinin sebeplerini araştırmak amacıyla etrafındakiler ile yaptığı istişare sırasında, ihtiyar bir kişi: “*Müslümanların orduları gecelerini ibadetle geçirirken, gündüzlerini savaşla geçirmekte, iyiliği emretmekte, kötülükten engellemekte, parasını vermeksizin hiçbir şeyi yememekte, her yere barışla girip galip gelince zulmetmemekte,*

¹⁵⁶ Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi*, Ankara, 1998, I, 324.

¹⁵⁷ Mümbit Hilal ile Torosların güneyindeki Mezopotamya bölgesi kastedilir.

¹⁵⁸ V. J. Parry, “İslam’da Harp Sanatı”, *Tarih Dergisi*, Çev; Erdoğan Merçil, S. Özbaran, Fasikül, 13, trz. ,byy. 193.

¹⁵⁹ Parry, 193.

¹⁶⁰ Mantran, 89

¹⁶¹ Belazurî, 128.

¹⁶² Philip K. Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, Çev; Ali Zengin, İstanbul, 1995, 42.

¹⁶³ İzzeti, 124.

verdiği sözleri yerine getirmektedir. Biz ise sözümden döner, halka zulmeder, içki içer, haramları işler, fesat çıkarırız.” şeklinde bir açıklama yapmıştı. Heraklius, İslam ordusundaki Bedevî muharrik gücünün İslam’ın cihat ruhuyla birleşmesi sonucu ortaya çıkan gücün önemini kavramıştı. Ona yukarıdaki tarifi yapan şahsa söylediği şu sözler önemlidir: “Eğer söylediklerin doğru ise, onlar şu ayak bastığım yerlere hakim olacaklardır.”¹⁶⁴ Ardından derhal ülkesinin topraklarının bir kısmını Müslümanlara bırakmış, meşhur sözü olan “*elveda Suriye*” diyerek İstanbul’a dönmüştü.¹⁶⁵

Müslümanlar, fethettikleri bölgelerde kimseyi dine girme konusunda zorlamamışlardı. Sadece Müslüman olmaları için teşvik etmişlerdi.¹⁶⁶ Hıristiyanlara dinî bir baskı uygulanmamasını bizzat halife Hz. Ömer emrediyordu.¹⁶⁷ Hz. Ömer döneminde bölgedeki gayrimüslim halklar, gerçekten birçok hakka sahiptiler. Bunlar Bizans dönemindeki gibi ağır vergiler ödemiyorlar, yalnızca eli silah tutanlarından vergi alınıyordu.¹⁶⁸ Hz. Ömer’in Kudüs’te oturan Hıristiyanlara verdiği emannamede belirttiği: “Bunlara haksızlık yapılmaması, güven içinde olmaları” gibi hususlar

¹⁶⁴ Ezdî, 151; Taberî, *Tarihü'l-Ümeme ve'l-Mülûk*, Beyrut, 1995, II, 445.

¹⁶⁵ Ezdî, 236; Belazürî, 140; İbnü'l-Esir, II, 493.

¹⁶⁶ Müslüman fetihlerin genel karakteri budur. Fethedilen toprakların halkları baskı ile İslamlaştırılmamıştır. Bunun en güzel örneklerini ilk dönem fetihleri içinde mütalaa edebileceğimiz güneydoğu Anadolu bölgesi fetihlerini gösterebiliriz. Bu bölge halkları Ruha antlaşması çerçevesinde Müslüman olmuşlardır ki, bu antlaşma metni bu durumun önemli bir belgesi olarak kitaplarımızda yer almaktadır. Bkz. Vakıdî, *Tarihü Futûhi'l-Cezire ve'l-Hâbûr ve Diyarbekr ve'l-İrâk*, Dimeşk, 1996, 161. (Bu eser Vâkıdî'nin *Fütûhü's-Şam* adlı eserinin bir bölümüdür.) Bu durum sadece ilk fetihler için de geçerli değildir. **Tarihin en gaddar milletlerinden biri olarak anlatılan Moğollar, hiçbir baskı olmaksızın bu dine girmişlerdir. Müslümanlar, Endülüs'e bölge halkının zulümden bıkmış, Müslümanları kurtarıcı olarak davet etmeleri üzerine gitmişlerdir. Balkanlara giden Osmanlılara, bölge halkı kucak açmış ve Hıristiyan zulmünden bıkan Boşnaklar Müslüman olmuşlardır. Yine Hint Adaları, Zengibar, Filipinler, Malezya, Endonezya gibi yerler, askeri seferler bile düzenlenmediği halde, Müslümanlığın yayıldığı bölgeler olarak gösterilebilir.** Bkz. Albrecht Noth, *Müslümanlıkta ve Hıristiyanlıkta Kutsal Savaş*, Çev; İhsan Çatay, İstanbul, 1999, 25; Mustafa Fayda, “Fütuh”, *DİA*, XII, 470.

¹⁶⁷ Taberî, II, 485.

¹⁶⁸ Belazürî, 130.

bunun bir göstergesidir.¹⁶⁹ Halid b. Velid, Şam'a girdiğinde, halka verdiği emannamede şöyle demişti: “*Bu, Halid b. Velid'in şehre girdiği zaman Dimaşk halkına verdiği antlaşmadır. O, canlarının, mallarının korunacağı, kiliseleri, şehirlerinin surları ve evlerinin yıkılmayacağı ve iskân edilmeyeceğine dair kendilerine eman vermiştir. Onlar bu şartlarla Allah'ın ahdi ve Onun elçisinin, halifelerinin ve müminlerin zimmetindedirler. Eğer cizyelerini öderlerse, onlara yalnızca iyilikle muamelede bulunulacaktır.*”¹⁷⁰

Bölgedeki insanlar ilk kez insan olduklarını, Yunanlılar ve Bizanslılarla eşit olduklarını Müslümanlar gelince anladılar.¹⁷¹ Bölgedeki Hıristiyan ahali, Ortodokslar tarafından Ehl-i Bidat sayıldıkları için zulme uğruyorlarken, Müslümanlar gelince tam bir hürriyet ve emniyet içinde varlıklarını devam ettirme imkanı buldular.¹⁷² Müslüman orduların durumunu gözleyen İskenderiye Baş piskoposu gözlemlerini şöyle aktarır: “*Bunlar ölümü hayata, tevazuyu şöhrete tercih ediyorlar. Onlar için dünyanın hiç çekiciliği bulunmamaktadır. Dizleri üzerinde oturup azıcık yemek yiyorlar. Liderleri içlerinde sıradan birisidir. Köle efendi birbirinden ayırt edilemiyor. Namaza çağrılınca hep beraber namaza koşuyorlar.*”¹⁷³

Müslümanların, fetihler sırasında ve daha sonraki dönemde Hıristiyanlara karşı iyi davrandığını birçok Hıristiyan müellifler teyit etmektedir. Bunlardan Aday Şer, Müslümanların Şam'ı fethetmelerini şu sözlerle anlatır: “*Araplar Hıristiyanlara iyi davrandı. Allah'ın yardımıyla mutluluk hüküm sürdü. Hıristiyanların yürekleri, Arapların egemenliği ile sevinç duydu. Tanrı onları güçlendirdi ve muzaffer eylesin.*”¹⁷⁴ Benzer ifadeleri diğer Hıristiyan müelliflerde de bulmak mümkündür. Bunlardan

¹⁶⁹ P. Gabriel Akyüz, *Osmanlı Devleti'nde Süryanî Kilisesi*, Mardin, 2001, Belge, 137.

¹⁷⁰ Belazürî, 169.

¹⁷¹ İsmail R. Faruki, Luis L. Faruki, *İslam Kültür Atlası* Çev; Mustafa Okan Kibaroglu, Zerrin Kibaroglu, İstanbul, 1991, 246.

¹⁷² Will Durant, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Çev; Orhan Burhanettin, İstanbul, Trz., 56.

¹⁷³ Faruki, (İbn Abdulhakem'in Fütuh'undan naklen) 241.

¹⁷⁴ Aday Şer, *Siirt Vekayinamesi*, Çev; Celal Kabadayı, İstanbul, 2002, 360.

Antakya Yakubi Patriği Büyük Mişel: “Allah İsmailoğullarını göndererek kiliselerimizi yıkan ve yağma eden Romalılardan intikam aldı....”¹⁷⁵ Ayrıca Süryani Abu'l-Farac, Bizanslıların Suriye’yi yağmalamalarını anlatarak: “Müslümanların daha insaflı olduğunu ve kendi dindaşı olan Bizanslılardan daha iyi olduklarını” ifade eder.¹⁷⁶

Hulefa-i Raşidîn dönemi fetihlerinin başarısının siyasi sebeplerinden biri de, Bizans ve Sasanilerin hâkim olduğu topraklardaki Suriye, Mısır ve Irak bölgesi halklarının, fütuhatlar sırasında bölgeye gelen Arapları, kolayca benimsemeleridir.¹⁷⁷ Bunun en önemli sebeplerinden biri, gelenler, kendileri gibi Sami ırkındandı.¹⁷⁸ Bunları ticari kervanlar sayesinde tanıyorlardı. Araplar bölgedeki Süryanîler ve Aramilerle yakın bir ırkı oluşturuyorlardı.¹⁷⁹ Aynı bölgenin çocukları idiler, sünnet olma gibi benzer adetlere sahip idiler.¹⁸⁰ Süryanîler ve Aramilerle benzer bir dil konuşuyorlardı. Gelen Arapların dini olan İslam, Suriye ve Irak Hıristiyanlarına adeta bir Hıristiyan mezhebi gibi görünmüştü. Ayrıca bölgede yoğun bir Arap nüfusu da bulunuyordu. Bir örnek verecek olursak; Hire bölgesi halkı bölgeyi fetheden Halit b. Velit’e gelerek kendilerinin de Arap olduklarını söyleyerek, buna fasih Arapça konuşmalarını delil olarak göstermişlerdi.¹⁸¹

Ekonomik Gerekçeler

Hulefa-i Raşidîn dönemi ilk fetihlerinin ekonomik gerekçelerle yapılıp yapılmadığı meselesi tarihçiler arasında tartışılmaktadır.¹⁸² Bu dönem fetihlerini bazı müellifler, “iklim bozukluğunun meydana getirdiği

¹⁷⁵ Faruki,(Mihail’den Naklen) 246.

¹⁷⁶ Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, Çev; Ömer Rıza Doğrul, Ankara,1987, I,177.

¹⁷⁷ Mantran, 90.

¹⁷⁸ Leon Caetani, *İslam Tarihi*, Çev; Hüseyin Cahit, İstanbul, 1927, X, 104.

¹⁷⁹ Bernart Lewis, *Tarihte Araplar*, Çev; H. Dursun Yıldız, İstanbul, 2000, 72.

¹⁸⁰ Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşa*, Beyrut, 1987, XIII, 282.

¹⁸¹ Taberi, II, 307.

¹⁸² Marshall G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, çev; Heyet, İstanbul, 1993, I, 150.

açlıktan dolayı, kuzeyin bolluk sahibi topraklarına saldırı” şeklinde aktarıp,¹⁸³ fetihlerin açlık duygusu ile yola çıkan insanlar tarafından yapıldığı belirterek,¹⁸⁴ fetihleri sadece “yağma gayesiyle yapılan savaşlar” şeklinde göstermeye çalışmışlardır.¹⁸⁵ Bu iddiaların açmazı, aç olan bu insanların kuzeye saldırmamasından sonra bolluğu ellerine geçince, neden durmadan yollarına devam ettikleridir. Kuzeyin zenginliklerini eline geçiren bu fatihlerin durmadan ilerlemesinin ana ve en temel sebebi olarak sadece ekonomik durum gösterilemez.¹⁸⁶ Kaldı ki bu orduların fethettikleri bölgeleri yağmalamadıkları apaçık ortadadır. Eğer temel hedef açlık olsaydı, yağmacı bir ordu görünümünün tarihe yansması gerekirdi.

Yukarıda aktardığımız görüşlerde olduğu gibi, kuzeye doğru fethetilen bu orduların gerçekleştirdikleri fetihler esnasında, onları sürükleyen sebepleri sadece tek bir sebebe indirgemenin doğru olmadığını öncelikle belirtelim. Ancak fetihlerin sebepleri arasında hiçbir şekilde ekonomik sebeplerin olmadığını da söyleyemeyiz. Nitekim “bedevilerin kuzeydeki bolluk ve refah topraklarına ekonomik sebeplerle yönelmesi” şeklindeki bir düşüncüyü doğrular nitelikte elimizdeki bazı veriler de bulunmaktadır. Sasani Kisrası Yezdicert, Müslüman elçilere: “...açlıktan dolayı kendi topraklarına saldırdıklarını, eğer isterlerse onları doyurabileceğini...” belirtmişti.¹⁸⁷ Onu bu düşüncelere sevk eden şey, tahminden öte eskiden beri tanıdığı, gerektiğinde kendi ifadesiyle doyurduğu, Arapların durumunu ortaya koymaktadır. Hz. Ömer, Kudüs’e geldiğinde komutanları zengin bir halde görünce onlara hitaben: “...*Karnınız doyalı iki yıl oldu, ne bu haliniz?*” demişti.¹⁸⁸ Bu ifade, fethetilen Müslüman ordunun durumunu açıklaması açısından önemlidir. Hz. Ebu Bekir, Arabistan’da görevleri biten ve birliği sağlayan orduları kuzeye gönderirken, onlara

¹⁸³ Durant, 13.

¹⁸⁴ Caetani, X, 113.

¹⁸⁵ W. H.T. Gairdner, *Batının İslam Korkusu*, çev; Hüseyin Küçükkalay, Konya, 1995, 50.

¹⁸⁶ Fikret Işıltan, 38.

¹⁸⁷ İbnü'l-Esir, II, 457.

¹⁸⁸ İbnü'l-Esir, II, 500.

cenneti müjdeleyen dinî argümanlar yanında,¹⁸⁹ ganimetlerle de müjdelemektedir.¹⁹⁰ Bu anlamda ilk halife, bedevilerin ruhunu bilen bir kişi olarak onları kuzeye yönlendirirken ganimetler müjdelemesi, ilk fetihlerin sebepleri içinde ekonomik düşüncelerin de olduğu izlenimini ortaya çıkarmaktadır.

Ancak burada konuyu daha anlaşılır kılma ve buradaki muğlaklığı giderme sadedinde bazı izahlarda bulunmak istiyoruz: İki yıl boyunca Müslüman Arapları uğraştıran Ridde Harpleri yeni bitmişti. Ridde Harpleri sırasında İslam'a karşı savaşan Bedeviler şimdi Müslümanların ordusuna katılmışlardı.¹⁹¹ Ridde Savaşlarıyla Arabistan'ı bir savaş kampına sokan ilk halife, muzaffer olmuş bu ordulara katılan ve katılmak isteyen bedevileri ne yapacaktı? Bu kurulan yeni ordu birliklerine alternatif bir savaş gösterilmese ne olacaktı? Bu hazır ordular nereye gidecekti?¹⁹² Doğrusu, yetersiz topraklara sahip bedeviler, eskiden beri yaptıkları kendilerini açıklıktan doyuran yağmacılık olayı, Müslümanlar tarafından yasaklanınca ve bir merkeze bağlanıp tarih boyunca yapmadıkları bir şekilde bir hukuk düzeni altına girince, ne yapacaklardı? Arabistan'ın bozuk iklimi onları doyurmaya yetmeyecekti. Eğer harekete geçmiş bu ordular, **uygun bir şekilde bir hedefe kanalize edilmez ise**, içe dönük bir problem başlayacaktı. Ayrıca yeni biten Ridde Savaşları sırasında meydana gelen acıları unutturacak, intikam duygularını kapatacak, kan davalarına son verecek bir yol bulunmalıydı.¹⁹³

İlk halife, Ridde Savaşları sırasında mağlup olup, gururları incinen Arapların zihinlerini, bu malubiyetin etkisinden kurtarmak ve onların gayretlerini yeni bir yöne teksif etmek istedi. Bununla Ridde Harpleri sırasında savaşın meydana getirdiği istenmeyen bazı olayların intikamını

¹⁸⁹ Ezdî, 2.

¹⁹⁰ İbnü'l-Esir, II, 335.

¹⁹¹ Bu katılımların en güzel örneğini Tuleyha b. Esed teşkil eder. Bir zamanlar yalancı peygamber olarak Müslümanlara karşı savaşan bu şahıs, sonraları emrindeki kendi kabilesinden askeri birlikle beraber özellikle Kadisiye Savaşı'nda önemli kahramanlıklarda bulunmuştur. Bkz. Taberi, II, 421.

¹⁹² Philip K. Hitti, *İslam Tarihi*, Çev; Salih Tuğ, İstanbul, 1989, I, 214.

¹⁹³ Hitti, I, 219.

alma düşüncesini ortadan kaldırmak istiyordu. Ayrıca bu savaşlar sırasında Müslümanlara savaş açmış ve bu yüzden onlara karşı mahcup durumdaki Araplara, kendilerini ispatlamaları için fırsat vermek istiyordu. Yine eskiden beri yağma kültürü ve kan davaları ile meşgul olan bu insanlar arasında Arabistan'da kaldıkları zaman ortaya çıkabilecek ve hortlayabilecek kan davalarını önlemek için, bu insanlar topraklarından alınarak hiç vakit geçirmeden kuzeye yönlendirildi ve Araplara adeta: “*işte imkân, haydi kuzeye*” denildi.¹⁹⁴

İşte ilk halife coşkun bir şekilde hazır olan bu orduları,¹⁹⁵ **aşağılık bir gayeden yüce hedeflere, kan davalarıyla uğraşmaktan insanları zulümden ve kölelikten kurtarmaya, yağmacılıktan zalimlerle savaşmaya yönlendirdi.**¹⁹⁶ Böylece içe dönük bir kargaşa sonucu yeni dinin parçalanıp yok olmasını sağlayacak yeni fitnelerin önünü almış oldu. Orduları fetihlere göndererek yeni dinin parçalanmasını önlemiş oldu.¹⁹⁷

Ancak, ilk halife, orduları cepheye gönderirken, bu orduların başına hak hukuk bilen, yağmacı bir zihniyetle hareket etmeyen, zulme engel olma adına hareket eden komutanlar tayin etti. Ordunun yönlendirici kadrosunda¹⁹⁸ Hz. Peygamberin terbiyesinden geçmiş çekirdek sahabe grubu vardı.¹⁹⁹ Ordu içinde çok saygı gören bu insanların olması, tarihte ender rastlanılan bir savaş ahlakının uygulanmasına etkileri büyük olmuştur. İlk halife bu komutanlara da yaptığı bir konuşmayla dünya tarihinde ender bulunan bir savaş ahlakı ortaya koyarak nasıl bir savaş yapılacağına sınırlarını çizmişti.²⁰⁰

Bedeviler açısından ganimet elde ederek ekonomik gelir anlamı olan bu savaşlarda, orduları yönetenler açısından ekonomik bir sebep değil, dinî

¹⁹⁴ Işıltan, 36.

¹⁹⁵ İbnü'l-Esir, II, 335.

¹⁹⁶ Bkz. Fayda, 296.

¹⁹⁷ Şahin Uçar, *İslam'da Mülk ve Hilafet*, İstanbul, 1996, 53.

¹⁹⁸ Ezdî, 11.

¹⁹⁹ Kaynaklarımızda “*falan savaş sırasında orduda şu kadar sahabe vardı.*” gibi bilgiler bulunmaktadır. Misal olarak bkz. İbnü'l-Esir, II, 453.

²⁰⁰ İbnü'l-Esir, II, 335.

bir gaye vardı. **Kuzeye gönderilen orduların liderleri olan fatihler, savaş hukukunun uygulanmadığı ve savaşın ancak katliam olarak bilindiği bir çağda ve dünyada, hukuku olan bir savaş disipliniyle orduyu yönlendirme açısından çok mahir idiler.**²⁰¹ Komutanlar, bu orduları başıboş bırakmadılar. Eğer bu ordular, sıkı bir disiplin altında tutulmasalardı ve bedeviler olduğu gibi bırakılsalardı, muhtemelen yağmacı bir ordu profili ortaya çıkabilirdi.²⁰² Onlar bedevilerdeki bu coşkun ruhu iyi kullanıp en güzel bir şekilde kanalize ettiler.

Fetihleri yapan orduyu oluşturan bedevilerin -Kuran'ın ifadesiyle "kalplerine İslam'ın hedefleri tam olarak girmediğinden"²⁰³- hedefi ve geleneği yağma olsa da, lider tabakasının yönlendirmeleriyle böyle bir yağma gerçekleşmedi. **Ahlakî ve hukukî bir zemin üzerinde yapılan bu savaşların sonuçları çok parlak oldu. Dinî baskılar olmadı. Katliamlar yaşanmadı. Sonuç olarak bu orduyu yönlendirenler, hedefi iyi tutturdular, Araplardaki coşkuyu ve arzuyu iyi yöne kanalize ettiler. Yani ekonomik sebeplerle, yeni dinin yayılmasına ket vuracak ve düzeni bozacak bu insan yığınlarını, ilkelerini çizdikleri bir savaş ortamına çekerek, coşkularının en güzel bir şekilde harcanmasına, insanlık için güzel bir fütihat örneğinin ortaya çıkmasına vesile oldular.**

Bu ordulardaki lider tabakasının önemini ve Müslümanların fetihlerindeki asıl gayenin ekonomik yağma olmadığını göstermesi açısından şu örneği vermek istiyoruz: Şam bölgesi fetihleri sırasında Bizans'tan bir ordu geldiğini haber alan Ebu Ubeyde b. Cerrah, Hıristiyan ahaliden topladığı cizyeleri, paranın en fazla lazım olduğu bir savaş döneminde: *"Onları koruma karşılığı bu parayı topladıklarını, şu anda ise*

²⁰¹ Bedevilerin savaşçı bir ordu disiplini içinde hareket etmeleri batılıları devamlı hayrete düşürmüştür. Bkz. Tudela'lı Benjamin, Ratisbon'lu Petachia, *Orta Çağda İki Yahudi Seyyah'ın Avrupa, Asya ve Avrupa Gözlemleri*, Çev; Nuh Aslantaş, İstanbul, 2001, 17.

²⁰² Hz. Peygamber, yağmacı ve katliamcı bir gelenekten gelen bedevileri, savaş ortamlarına gönderirken devamlı uyarmıştır. Bkz. Buhari, Cihat, 147.

²⁰³ Hucurat, 49/14.

buna güçleri yetmediği için çekileceklerini" belirterek halka geri dağıtmak istemiştir. **Bu olaya çok şaşırın Zimmîler, parayı almadıkları gibi, kendi dindaşları olan Bizanslılara karşı, Müslümanların başarılı olması için çalışmışlardır.**²⁰⁴ **Bu olay, fetihlerde görevli orduların lider takımının savaş hukukuna riayetini, söze sadakatini, ahde vefasını ve onlar açısından meselenin para olmadığını göstermektedir.**

Fetihler sonucu ele geçirilen topraklardaki uygulamalar da incelenirse, fetihlerdeki hedefin anlaşılması açısından aydınlatıcı olacaktır. Fethedilen toprakların halkına üç şıklı bir savaş hukuku uygulandı. Fethedilen toprakların sahiplerine "Müslüman olma, cizye verme ve savaş" şeklinde üç teklifte bulunuldu. Aslında savaş uygulaması olarak düşmanın bütün mallarının yağmalandığı, gasp edildiği, insanların esirlik veya ölüm dışında başka bir şanslarının olmadığı o çağda, bu tekliften daha makul bir teklif olamazdı.²⁰⁵

Buradaki ikinci şık olan cizye, belki ekonomik bir hedef olarak gösterilebilir. Ancak, İslam'ın yayılmasındaki en önemli etkenlerden biri, askerlik ve savaş vergisi olan cizye uygulaması idi. Aslında cizye, davetin bir başlangıcıydı. Davetteki asıl amaç para değildi. Cizye belki bir araçtı. Cizye sayesinde güvenlik içinde birlikte yaşama başlıyor ve İslam diğer din mensuplarına tanıtılıyordu. Savaş ortamında ise bu mümkün değildi.²⁰⁶ Cizyeyi yaşlılar, çocuklar, kadınlar, hastalar ve rahipler ödemiordu.²⁰⁷

²⁰⁴ Belazuri,142.

²⁰⁵ Fethedilen yerlerdeki insanların Müslüman olma, cizye, savaş gibi üç şık karşısında bırakılmaları, dönemselsel bir olay olup, evrensel bir kaide değildir. **Dönemselsel zaruretlerin doğduğu bir olaydır. Habeşistan'la bu tür üç şıklı ilişkinin yaşanmaması, bu uygulamanın evrensel olmayıp, dönemselsel bir uygulama olduğu, o günün şartları içinde doğduğunun göstergesidir.** Bu durumda cizye, o dönemde tehlike arz eden ve savaş ihtimali olan beldeler için uygulanmış olmaktadır.

²⁰⁶ Safi, 66.

²⁰⁷ Misal verecek olursak, Hz. Ömer'in Azerbaycan halkına verdiği eman şu şekildedir: *"Bu, Ömer'in amili Utbe b. Ferkat tarafından Azerbaycan halkına ve ehline verilmiş emandır. Azerbaycan'ın köyleri, kasabaları, halkları, canları, malları hepsi emandırlar. Halklar maddi güçleri yettiği miktarda cizye ödeyeceklerdir. Bu cizyeden çocuk, kadın ve elinde hiçbir şey olmayanlar*

Ancak savaş yapabilecek eli silah tutan erkekler ödüyordu.²⁰⁸ Orduya asker verenler -Azerbaycan bölgesindeki Ermeniler gibi- bu vergiden muaf tutuluyorlardı. Mecburi askerlikle karşılaştırılınca bu para çok hafifti. Cizye bu anlamda maddi bir yük değildi. Zaten cizyenin miktarı Müslümanlar bölgeye gelmeden önce Zimmîlerin Bizans'a ödedikleri vergiden azdı.²⁰⁹ Oran olarak Müslümanların zekâtı kadar olması,²¹⁰ meselenin esasının ekonomik olmadığını göstermekteydi.²¹¹

Fetihlerdeki esas gayenin lider tabakası açısından, ekonomik olmadığının göstergelerinden biri de; Hz. Ömer'in fethedilen yerlerdeki arazileri, bütün sahabeyi karşısına alma pahasına fethedilen toprakları Müslüman fatihlere dağıtmamasıdır. O, Kuran'daki ganimet ayetinin hükmünü uygulamamış ve Haşr suresi 10. ayeti temel alıp, buralardaki arazilerin yöre halkında kalacağına karar vererek, yöredeki insanların içlerindeki muhalefet duygusunu hafifletmeye çalışmıştı. Bu konuda sahabenin: "...Allah'ın emrini niye uygulamıyorsun..." şeklindeki yoğun itiraz ve baskıları altında kalmıştı. **Ancak o, eğer böyle devam ederse bütün fethedilen arazilerin fatihlerin elinde kalacağını, bunun da yerli halkı devamlı ikinci sınıf vatandaşlar durumuna düşüreceğini, ileriki yıllarda tepkilere sebep olacağını, en önemlisi bu uygulamanın hiç de insani olmadığını, İslam'ın ruhuna uymadığını, düşünerek reddetmişti.**²¹²

Konuyu Hz. Peygamberin savaş ortamında sahabelerini nasıl yetiştirdiğinin güzel bir örneğini teşkil eden bir hadisle kapatalım. Bu aynı zamanda onların savaşlara bakış açısını göstermesi açısından da önemlidir. Hayber fethi sonunda bir sahabe Hz. Peygambere: "*Hiçbir muharebede bu kadar ganimet elde etmedim.*" der. Hz. Peygamber bunun üzerine şu önemli sözleri söyler: "*Sana, yaptığın takdirde bu ganimetten daha fazla*

muafır..." Bkz. Taberi, II, 540.

²⁰⁸ Belazuri, 131.

²⁰⁹ Hitti, I, 219.

²¹⁰ Ammara, 211.

²¹¹ Fetihlerde ekonominin esas gaye olmadığını Hz. Ömer'in cüzzamlı Hıristiyanlara para ödenmesini emretmesi olayı daha güzel açıklar. Bkz. Belazuri, 135.

²¹² Belazuri, 267.

kazançlı çıkacağın bir şey haber vereyim mi? Farz namazlardan sonra iki rekat namaz kıl."²¹³

Dini Gerekçeler

İlk fetihlerin sebepleri sadedinde bazı Müsteşrikler: "*Cihat, toprak zaptı ve daimî harp olan bir vecibedir.*" gibi görüşler aktarıp,²¹⁴ Müslüman fatihleri: "*bir elde Kuran, bir elde kılıç*" olan insanlar gibi tanıtmaktadırlar.²¹⁵ Bazıları ise bunun normal olduğunu, Hıristiyanlığın kılıçla yayılması gibi, İslam'ın da kılıç zoruyla yayılabileceğini belirtmektedirler.²¹⁶ Ayrıca Müslümanların fetihlerdeki başarıyı dinden kaynaklanan coşkunun ötesinde farklı sebeplere bağlama gayretiyle: "*Araplar, Bizanslıların ve Sasanilerin bilmedikleri türde savaşıyorlardı, ani manevra kabiliyetine sahip idiler, bu sebeple Bizanslılar ve Sasaniler yenildiler. O dönemde Bizans ve Sasaniler kendi aralarındaki savaşlarla güçlerini tüketmişlerdi. Bu noktadaki hâkimiyet boşluğunu Müslümanlar kolayca doldurdular.*" Şeklinde aktardıkları düşünceler de pek tutarlı değildir.²¹⁷ Çünkü, Bizanslılar ve Sasaniler, Arapları yakinen tanıyan komşu bir topluluk durumundaydılar. Üstelik Müslümanların Arabistan yarımadası dışında ilk karşılaştıkları devletin başkanı olan Heraklius, en büyük rakibi olan Sasanileri yakın zamanda yenmiş ve en muzaffer günlerini yaşıyordu. Müslüman Araplar her ne kadar çöle dayanıklı kimseler olsalar ve mağlûbiyet anında çöle çekilebilme avantajları onlara cesaret verse de,²¹⁸ ilk fetihler sırasında meydana gelen savaşlar daha çok

²¹³ Ebu Davut, Cihad, 168.

²¹⁴ Hans Kruse, "İslam Devletler Hukukunun Ortaya Çıkışı", *İslam Tetkikler Enstitüsü Dergisi*, Çev; Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 1971, c. 4, cüz, 3-4, sh. 57-65.

²¹⁵ Hitti, I, 218.

²¹⁶ Carlyle, *Kahramanlar*, Çev; Behzat Tunç, İstanbul, 1976, 80.

²¹⁷ Işıltan, 33.

²¹⁸ Çöle dayanıklılık konusunda şu misal verilebilir: Halit b. Velit'in çöle girerken develere bolca su içirdiği ve bir şey yiyemesinler diye dudaklarını kestirdiği, çölde ise bu develeri keserek karnındaki suyu kullandığı belirtilir. Bkz. Belazuri, 160.

Bizans'ın ve Sasanilerin topraklarında gerçekleşiyordu. Bu anlamda Arapların avantajları yoktu. Ayrıca silah ve nüfus yönünden de Araplar, iki büyük rakiplerine göre çok zayıf durumdaydılar. Müslüman Arapların gerçek bir ordu durumuna gelmeleri Kufe ve Basra ordugâh şehirlerinin kurulmasından sonra olmuştu.²¹⁹ Yine eğer aktarıldığı gibi Bizans ve Sasanilerin kendi aralarındaki savaşlar ile kendilerini tüketmeleri çok önemli bir faktör olsaydı, bu boşluğu Arabistan'ın kuzeyindeki Hireliler ve Ğassaniler gibi kurumlaşmış Arap devletlerin doldurması daha kolay olurdu. İlk İslam fetihlerinin başarısındaki sebepleri bunların dışında bir noktada aranmak gerekir.

Bu iddiaların geçersizliğini belirttikten sonra, ilk dönem fetihlerinin en önemli nedeni olarak dinin muharrik gücü olduğunu öncelikle vurgulamak istiyoruz. Çünkü İslam'da, savaşı emreden ayetler,²²⁰ zulmü engellemeye yönelik emirlerdir. Kuran, zulme, haksızlığa karşı savaş izni vermektedir.²²¹ Bu konudaki Kuranî emirler, sadece Müslümanların zulme uğraması kaydına bağlanmamış, ezilen bütün insanları kurtarmak gibi bir boyutu da içererek, Müslümanlardan **“sadece ezilen Müslümanların”** değil, hiçbir din kaydı koymaksızın **“yeryüzündeki bütün ezilenlerin”** kurtarılmasını istemektedir²²² ve **“Niçin kadın, çocuk ve ezilenler için savaşmıyorsunuz.”**²²³ ayeti ile Müslümanlara, din farkı gözetmeksizin ezilen insanları, ezenlerin boyunduruğundan kurtarma görevi vermekte ve mükafat olarak bu uğurda ölenlere cennet müjdelemektedir. Müslümanlar açısından düşünüldüğünde kendi dinlerinin diğer ülkelerde bilinmesi²²⁴ ve ulaştırılması özgürlüğünün sağlanması,²²⁵ diğer ülkelerdeki baskı altında kalan diğer din mensuplarının din özgürlüğünü engelleyen baskı ve

²¹⁹ Parry, 194.

²²⁰ Bakara, 2/193.

²²¹ Hac, 22/39.

²²² Kasas, 28/5-6.

²²³ Nisa, 4/ 75.

²²⁴ W. Bartold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Çev; Fuat Köprülü, Ankara, 1973, 105.

²²⁵ Ahmet Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul, 1998, 25.

zorbalığın kaldırılması,²²⁶ insan için önemli olan beş şeyin korunması (din, akıl, mal, can, nesil), Kur'an ifadesiyle “fitnenin sona ermesi” için savaşıyorlardı.²²⁷

Bu anlamda Müslümanlar bu fetihler için yola düşerken, içlerinde dinî duyguları, idealleri, hedefleri vardı. Yani fetihlerin dinî gerekçeleri bulunmaktaydı.²²⁸ Onlar fethettikleri topraklara istekle geldiler. Sayıları az olmasına rağmen galip geldiler, çünkü dinden kaynaklanan duygular, onları sürüklüyordu. Müslümanlar, kendilerinden kat kat büyük, zorla toparlanıp getirilmiş Bizans ve Sasani ordularını, ağırlığı dinden kaynaklanan bir güç ve arzuyla yendiler. Bizans ve Sasanilerin yenilgisini burada aramak gerekir. Bu gerçeği anlayan Bizans Kayseri Heraklius, Müslüman orduların başarısının sebebini yanındakilere şöyle açıklamıştı: *“Onlar, sizin hayatı, yaşamayı sevdiğinizden daha fazla ölümü ve ahireti seviyorlar.”*²²⁹

Bu fetihlerde dinden gelen bir coşku boyutu olduğunu, fazla söze hacet duymadan, vereceğimiz şu misal çok güzel anlatmaktadır. Ziyad b. Cez ez-Zübeydî derki: *“Mısır fethi sırasında Mısır halkı, Müslüman olup cizyeden kurtulmak veya cizye vermek konusunda serbest bırakılmıştı. Biz, Müslüman olmayıp cizye vermeye razı olarak Hıristiyan kalmak isteyenleri duydukça üzülüyor, cizyeye razı olmayıp Müslüman olanları duydukça, bir yeri fethettiğimizden fazla sevinç çılgınlıkları atıyorduk.”*²³⁰ Başka bir misal verecek olursak: Kadisiye savaşı öncesi Sasanilerle görüşen Müslüman elçilere karşı taraftan yöneltilen *“Müslüman olursak bu topraklardan gider misiniz?”* sorusuna Müslüman elçiler: *“Evet gideriz ve buralara ancak ticaret için geliriz.”* demişlerdi.²³¹ Sonuçta bu ordular, Hz.

²²⁶ Mevlana Şibli, *Asrı Saadet*, Çev; Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1997, I, 392.

²²⁷ Muhammet Esed, Enfal suresi 25. ayetin açıklaması olan 25. açıklama notunda bu ifadeyi değişik açılardan açıklamıştır. *Karışıklık, ihtilaf, gruplaşma, zulüm, kargaşalık, kardeş kavgası...* gibi anlamları yanında *“kötü yönde ayartma”* anlamını tercih etmiştir.

²²⁸ Ahmet Özel, “Cihat”, *DİA*, İstanbul, 1994, VII, 530.

²²⁹ Ezdî, 234.

²³⁰ Taberi, II, 513.

²³¹ İbnü'l-Esir, II, 457.

Peygamberin: “ ...*para, şan, şeref, yiğitlik, toprak elde etmek için değil de, Allah'ın yüce kelimesi yücelsin diye savaşanlar Allah yolundadır...*” sözünü kendilerine şiar yapan insanların komutası altındaydılar, bu coşku ile yola çıkmışlardı.²³²

Bu noktada şu farkı da belirtmek gerekir ki, İslam'ı yaymak ile İslam'ı ulaştırmak farklı şeylerdir. Hulefa-i Raşidîn dönemi fetihlerinde Müslümanlar ikincisini uygulamışlardır. **Eğer bu fetihler sırasında Müslümanların hedefi, her halükarda dinin ulaştırılması değil, dinin yaygınlaştırılması ve Müslüman sayısının çoğaltılması olsaydı, Müslüman fatihler öncelikle İslam'ın yayılmasının önündeki en büyük engel olan diğer dinlerin din adamlarını, rahiplerini, papazlarını öldürmeleri gerekirdi ve bu mantıkla Müslümanların eline geçtikten sonra kilise ve havraları yıkarlar ve tekrar açılmasına engel olurlardı.** Ancak tam tersi oldu. Müslümanlar din adamlarını öldürmedikleri gibi, fetihlerden sonra sayıları binleri bulan²³³ **birçok kilisenin açılmasına izin verdiler.**²³⁴ Zaten bu fütuhatin başlangıcını teşkil eden ilk sefere Hz. Ebu Bekir ordusunu gönderirken aynen şöyle demişti: “ ...*İhtiyarları, kadınları, çocukları öldürmeyin.*²³⁵ *Yemek müstesna hayvanları kesmeyin,*²³⁶ *hurma ağaçlarını kesmeyin, verdiğiniz ahitlerden dönmeyin, hainlik etmeyin, çalmayın, müslu yapmayın, manastırlarda din adamları göreceksiniz onlara dokunmayın...*”²³⁷

İslam'da savaşın gayesi İslamî fikirleri dayatmak değildir.²³⁸ Savaşa

²³² Buhari, İlim, 45.

²³³ Mardin, *Aşiret, Cemaat, Devlet*, Haz; Heyet, İstanbul, 2001, sh. 76, 126. dipnot.

²³⁴ Arnold, 81

²³⁵ Benzer talimatları, sahabeleri Mute savaşına gönderirken Hz. Peygamber de yapmıştı. O, çocukların hiçbir kural olmadan öldürüldüğü cahiliyye ortamında bunları söylerken, 2001 yılı itibarıyla son 10 yılda dünyadaki savaşlar yüzünden 2 milyon çocuğun öldürülüp, 6 milyon çocuğun yaralanıp sakat kalması dikkat çekicidir. Bkz. Sarıçam, 238.

²³⁶ Sahabe, seferlerde yağma yapmadıklarını, ancak halkın da kendilerine mallarını vermediklerini ve satmadıklarını şikâyet edince Hz. Peygamber, ancak o zaman malların alınabileceğine izin vermişti. Tirmizi, Siyer, 31.

²³⁷ İbnü'l-Esir, II, 335.

²³⁸ Abdullah Draz, *Kur'an'a Giriş*, Çev; Salih Akdemir, Ankara, 2000, 50-53.

teşvik açısından yapılan dinî telkinler, cennet, şehitlik gibi hükümler de, toplumu zorla **dinleştirmeye** yönelik değildir. Bu **savaşları sürükleyen dinî bir saik vardır, ancak dinleştirme hedefi yoktur.** Çünkü Müslümanlar açısından küfür, savaş sebebi değildir. Böyle olsaydı Habeşistan'a da savaş açmaları gerekirdi. Bu anlamda kuzeye yönlendirilen bu ordular vasıtasıyla gerçekleşen ilk fetihler sırasındaki İslam'ın yayılışı silah zoruyla değil, fetih ile olmuştu.²³⁹

Sonuç olarak bu fetihlerde dinî saikler ilk sıradadır. İlk halifeler dinî ve evrensel hedeflerin, fetihlerde asıl amaç olmasına çalışmışlardır.²⁴⁰ Böylece ilk fetihlerin ana gerekçesini dinî motifler oluşturmuştur.²⁴¹ Ganimet sevdası, fetihleri bu kadar sürükleyemez.²⁴² Fetihler, dinî heyecan ve İslamî erdemle²⁴³ yapılmıştır ancak, toplumsal dinî bir değişim ön plana alınmamıştır ve fethedilen yerlerdeki halklar din değiştirmek için bir zorlamaya tabi tutulmamıştır.

²³⁹ Fetih lügatte “*suyun yolunu serbest bırakmak engelleri kaldırmak*” demektir. İsfehani, 557.

²⁴⁰ Robert Mantran, *İslam'ın Yayılış Tarihi*, Çev; İsmet Kayaoğlu, Ankara, 1981, 88.

²⁴¹ İzzeti, 57-59.

²⁴² Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul, 1960, 32.

²⁴³ Mesut Erdal, “Muhammed Pickthall'ın Cultural Side of İslam Adlı Eserinde Hoşgörü”, *Dicle Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, Diyarbakır 2000, sayı, II.

SONUÇ

Buraya kadar Hulefa-i Raşidîn dönemi fütuhâtının gerçekleşmesindeki amillerin en önemlilerinden üçünü izah etmeye çalıştık. Bu gerekçelerden her birinin dünya tarihinin kırılma noktasını teşkil eden bu fütuhâtın gerçekleşmesinde etkisi olabileceğini düşünüyoruz.

Müslümanları fütuhata zorlayan birçok siyasi sebep vardı. Onları bu coğrafyalara sürükleyen sebepler arasında bu bölgelerdeki zulümler yanında, bizzat Müslümanlara yönelik yapılan haksızlıklar ve saldırılar da bulunuyordu. Bunun yanında Müslümanları kuzeye sürükleyen ekonomik sebepler de vardı. Ancak, bölgeye yönelen insanlara komuta eden şahıslar, bu insanların talanla bölgeye hâkim olmasına engel oldular. Bu sebeple Müslüman Arapların kuzeye doğru büyük bir arzuyu yürüyüşünün en önemli sebebinin dinî coşku olduğu kanaatindeyiz. Ancak, dinî gayretle yapılan bu fütuhatta dinî heyecan olmakla birlikte, fethedilen bölgelerdeki halkları zoraki Müslümanlaştırma hedeflerinin olmadığı, asıl sebebin dini ulaştırma gayreti olduğu kanaatindeyiz.

Bedevilikten yeni çıkmış ve fitratlarındaki bedevi kabalığı her fırsatta yansıtan insanların oluşturduğu orduların başına, Hz. Peygamber'in terbiyesini görmüş sahabeler geçtiler. Bu şahıslar, orduları o kadar mahir bir şekilde yönetip sevk ettiler ki, tarihin en önemli fütuhâtının en önemli sonucu katliamsız, yağmasız, talansız ve bir hukuk zemini içinde gerçekleşen bir fütuhât idi. Onların bu fütuhât anlayışını duyan toplumlar, onların gelişlerini davul zurna eşliğinde karşılamış ve teklif ettikleri şartları olduğu gibi kabullenmişlerdi. Çünkü kendilerine sunulan bu şartlar beklediklerinin üstünde olup daha önce alışık olmadıkları türdendi.

Müslümanların ilk fetihleri konusundaki sicillerinin tertemiz olduğunu görüyoruz. Bu fetihlerin durumu hakkında fazla söz söylemeye bile gerek duymadan, egemen dünyanın kökenini temsil eden haçlılarla Müslümanların fetih anlayışının karşılaştırılmasının kâfi olacağını söylemek istiyoruz. Müslümanlar 14/636'da Hz. Ömer tarafından Kudüs'ü

hiç kan dökmeden ele geçirmişlerdi. 492/1099'da Haçlılar, Kudüs'ü ele geçirince bütün Müslümanları kadın, erkek, çocuk ihtiyar demeden katletmekle kalmadılar, Yahudileri de katlettiler. Kudüs, 583/1187'de Selahattin Eyyubi komutasındaki Müslümanlar tarafından haçlıların elinden alındığında ise yine hiç kimseye dokunulmamış, sadece haçlılardan fidiye alınmıştı.²⁴⁴ Bu kadar bilgiyi aktarmayı yeterli görüyoruz.

Dünya tarihinde bu kadar hızla yayıldığı halde, bu kadar az insan kaybıyla fütuhât yapabilen başka bir toplum ve ordunun olmadığını da belirtmek istiyoruz. Müslüman fetihleri konusunda son sözü, ataları on beş asırdır Lübnan'da yaşayan Maruni Hıristiyanlarından biri olan ünlü yazar Amin Maloof'a bırakıyoruz: *“Eğer atalarım Müslüman ordular tarafından fethedilen bir ülkede Hıristiyan olmak yerine, Hıristiyanlar tarafından fethedilen bir ülkede Müslüman olsalardı, onların inançlarını koruyarak on dört yüzyıl köy ve kentlerinde yaşamaya devam edebileceklerini sanmıyorum. İspanya Müslümanlarına ne oldu? Sicilya Müslümanları neredeler? Tek kişi kalmayacak şekilde katledildiler veya cebren Hıristiyanlaştırıldılar.”*²⁴⁵

²⁴⁴ Sarıçam, 406.

²⁴⁵ Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, Çev; Aysel Bora, İstanbul, 2000, 50.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdurrezzak, *el-Musannef*, Lubnan, 1972.
- Abdülhalık, Mustafa Nevin, *İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, trc; Ahmet Özel, İstanbul, 1990.
- Abu'l-Farac Gregory, *Abu'l-Farac Tarihi*, Çev; Ömer Rıza Doğrul, Ankara.
- Aday Şer, *Siirt Vekayinamesi*, Çev; Celal Kabadayı, İstanbul, 2002.
- Akyüz, P. Gabriel, *Osmanlı Devleti'nde Süryanî Kilisesi*, Mardin, 2001.
- Ammara, Muhammet, *Laiklik ve Dini Fanatizm Karşısında İslam Devleti*, Çev; Ahmet Karababa, Salih Barlak, İstanbul, 1991.
- Arafat, W. N., "Medine Yahudileri ve Beni Kureyza hikayesi Üzerine Yeni Bakışlar", *İslami Araştırmalar*, Çev; Şaban Öz, C. 17, sayı 2, Ankara, 2004.
- Arnold, T. W., *İntişar-ı İslam Tarihi*, Çev; Hasan Gündüzler, Ankara, 1982.
- Atalay, Orhan, *Doğu Batı Kaynaklarında Birlikte Yaşama*, İstanbul, 1999.
- Azimli, Mehmet, "İlk İslam Fetihleri Bağlamında Diyarbakır'ın Fethine Katılan Sahabelerle İlgili Bazı Mülahazalar, *Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, Diyarbakır, 2003.
- , "Benu Suleym", *DİA*.
- , *Abbasiler Dönemi Babek İsyanı*, Ankara, 2004.
- , *Halifelik Tarihine Giriş*, Konya, 2005.
- Bağcı, Musa, *Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*, Ankara, 2004.
- Bartold, W., *İslam Medeniyeti Tarihi*, Çev; Fuat Köprülü, Ankara, 1973.
- Belazuri, *Fütuhu'l-Buldan*, Beyrut, 1991.
- Benjamin, Tudela'lı, Ratisbon'lu Petachia, *Orta Çağda İki Yahudi Seyyah'ın Avrupa, Asya ve Avrupa Gözlemleri*, Çev; Nuh Aslantaş, İstanbul, 2001.
- Buhârî, *Sahih*.
- Caetani, Leon, *İslam Tarihi*, Çev; Hüseyin Cahit, İstanbul, 1927.

- Candan, Abdulcelil, *Büyük Sahabe Hz. Safvan b. Muattal*, byy, trz.
- Carlyle, *Kahramanlar*, Çev; Behzat Tunç, İstanbul, 1976.
- Çelik, Mehmet, *Süryanî Tarihi*, Ankara, 1998.
- Dalyan, Murat Gökhan, *Adıyaman Tarihi*, Ankara, 2007.
- Darekutni, *Mustedrek*, byy, trz.,
- Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul, 1989.
- Draz, Abdullah, *Kur'an'a Giriş*, Çev; Salih Akdemir, Ankara, 2000.
- Durant, Will, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Çev; Orhan Burhanettin, İstanbul, Trz.
- Ebu Davut, *Sunen*.
- Ekrem Cemil Paşa, *Kürdistan Kısa Tarihi*, İstanbul 1998.
- Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, Riyad, 1995.
- Erdal, Mesut, "Muhammet Pickthall'ın Cultural Side of İslam Adlı Eserinde Hoşgörü" , *Dicle Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, Diyarbakır 2000, sayı, II.
- Ezdi, *Fütuhu's-Şam*, Kahire, 1970.
- Fadlallah, Muhammed, *İslam'da Kuvvetin Mantiği*, Çev; Vahdettin İnce, İstanbul, 1997.
- Faruki İsmail R., Luis L. Faruki, *İslam Kültür Atlası* Çev; Mustafa Okan Kibaroglu, Zerrin Kibaroglu, İstanbul, 1991.
- Fayda Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul, 1992.
- , "Fütuh", *DİA*.
- Gairdner, W.H.T., *Batının İslam Korkusu*, Çev; Hüseyin Küçükkalay, Konya, 1995.
- Halife b. Hayyat, *Tarih-u Halife b. Hayyat*, Çev; Abdülhalık Bakır, Ankara, 2001.
- Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamberin Savaşları*, Çev; Nazire Erinc Yurter, İstanbul, Trz.
- Hattab, Mahmut Şit, *Komutan Peygamber*, Çev; Ahmed Ağırakça, İstanbul, 1988.
- Hitti, Philip K., *Arap Tarihinin Mimarları*, Çev; Ali Zengin, İstanbul, 1995.

- , *İslam Tarihi*, Çev; Salih Tuğ, İstanbul, 1989.
- Hodgson, Marshall G. S., *İslam'ın Serüveni*, çev; Heyet, İstanbul, 1993.
- Humeyri, *Ravzu'l-Mutar*, Beyrut, 1980.
- İsfehani, Rağıp el-, *el-Müfredat*, İstanbul, 1986.
- İşıltan, Fikret, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul, 1960.
- İbn Abdilberr, “Hz. Safvan b. Muattal”, *el-İstiab*.
- İbn Asakir, *Muhtasar Tarih Dimeşk*, byy, trz.
- İbn Hacer, “Hz. Safvan b. Muattal”, *el-İsabe*.
- İbn Hanbel, *Musnet*.
- İbn Hazm, *Cevamiu's-Sire*, Mısır, 1900.
- İbn Hibban, *Sahih*, byy, trz.
- İbn Hurdazbih, *el-Mesalik ve'l-Memalik*, byy. Trz.
- İbn Mace, *Sünen*.
- İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1995.
- İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut, 1995.
- , “Hz. Safvan b. Muattal”, *Üsdü'l-Ğabe*.
- İmam Zade Mehmet Esat Efendi, Fetih Hadisi, Haz; Necdet Yılmaz, İstanbul, 2002.
- İzzeti Ebu'l-Fazl, *İslam'ın Yayılış Tarihine Giriş*, Çev; Cahit Koytak, İstanbul, 1984.
- Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşa*, Beyrut, 1987.
- Kazımcı, Ziya, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul, 1996.
- Keleş, Ahmet “ . . . savaşmakla emr olundum. ” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, C. 4 sayı. 2, Adana, 2004.
- Kruse, Hans, “İslam Devletler Hukukunun Ortaya Çıkışı”, *İslam Tetkikler Enstitüsü Dergisi*, Çev; Yusuf Kavakçı Ziya, İstanbul, 1971, c. 4, cüz, 3-4.
- Lewis, Bernart, *Tarihte Araplar*, Çev; H. Dursun Yıldız, İstanbul, 2000.
- Maalouf, Amin, *Ölümcül Kimlikler*, Çev; Aysel Bora, İstanbul, 2000.
- Makdisi, *Ahsenu't-Tekasim*, byy, trz.
- Mantran, Robert, *İslam'ın Yayılış Tarihi*, Çev; İsmet Kayaoğlu, Ankara,

- 1981.
- Mardin, Şerif, *Aşiret, Cemaat, Devlet*, Haz; Heyet, İstanbul, 2001.
- Mevdudi, *Tefhimu'l-Kuran*, Çev; Heyet, İstanbul, 1990.
- Muslim, *Sahih*.
- Nesei, *Sünen*.
- Noth, Albrecht, *Müslümanlıkta ve Hıristiyanlıkta Kutsal Savaş*, Çev; İhsan Çatay, İstanbul, 1999.
- Okiç, Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler, İstanbul, 1959.
- Özel, Ahmet, “Cihat”, DİA.
- Palabıyık, M. Hanefi, “Klasik İslam Coğrafyacılarına Göre ‘Erzurum’”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, yıl: 2007, sayı: 18, s. 127-162.
- Parry, V. J., “İslam'da Harp Sanatı”, *Tarih Dergisi*, Çev; Erdoğan Merçil, S. Özbaran, Fasikül, 13, trz. ,byy.
- Polat, İbrahim Ethem, *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*, Ankara, 2006.
- Safi, Lüey M., “İslam'da Savaş ve Barış”, *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, Çev; Safiye Mortav Gülen, c. III, sayı, I, 64.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, Ankara, 2003.
- Streck, Ermeniyeye, *İA*.
- Suheyli, *er-Ravzu'l-Unf*, Beyrut, 2000.
- Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, Hz. Heyet, İstanbul, 1988 c. IX.
- Şevkani, *Dürrü's-Sahabe*, byy, trz.
- Şibli, Mevlana, *Asrı Saadet*, Çev; Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1997.
- Taberani, *Mucemu'l-Kebir*, byy, trz.
- Taberi, *Tarihu'l-Ümemü ve'l-Müluk*, Beyrut, 1995
- , *Camiu'l-Beyan*, Beyrut, 1995.
- Uçar, Şahin, *İslam'da Mülk ve Hilafet*, İstanbul, 1996.
- Üçok, Bahriye, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, İstanbul, 1996.
- Vakıdi, *Kitabu'l-Meğazi*, Beyrut, 1984.
- , *Tarîhu Futûhi'l-Cezire ve'l-Hâbûr ve Diyarbekr ve'l-İrâk*, Dimeşk, 1996.

HZ. SAFVAN B. MUATTAL

Yakut el-Hamevi, *Mucemu'l-Buldan*, byy. Trz.

Yaman, Ahmet, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul, 1998.

Yılmaz, Coşkun, *İstanbul Sahabeler*, İstanbul, 2003.

Zehebi, *Siyeru Alami'n-Nubela*, Beyrut 1990.

Bu belgeyi www.safvanbinmuattal.org adresinden indirebilirsiniz.

